

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU
OLARAK MAKUL SÜREDE YARGILANMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Semih HAMEDİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet KAHRAMAN

Hatay-2019

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU
OLARAK MAKUL SÜREDE YARGILANMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Semih HAMEDİ

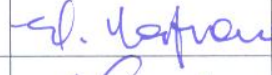

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet KAHRAMAN

Hatay-2019

ONAY

Semih HAMEDİ tarafından hazırlanan “**ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MAKUL SÜREDE YARGILANMA**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

11...108../2019

Jüri Üyeleri	İmza
Prof.Dr.Mehmet KAHRAMAN (Tez Danışmanı - Başkan)	
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Üye)	
Doç.Dr.Yavuz BOZKURT (Üye)	

Semih HAMEDİ Tarafından Hazırlanan “**ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MAKUL SÜREDE YARGILANMA**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN
Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim 11/09/2019

Semih HAMEDİ

ÖNSÖZ

Pek çok kişi tarafından bilinen fakat anlamının önemi tam olarak idrak edilememiş olan “Geç gelen adalet, adalet değildir” lafı aslında hukuk sisteminin sahip olması gereken hususların özeti niteliğindedir.

İşlevsel ve insancıl bir hukuk anlayışı için makul sürede yargılanma olgusu göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir. Gözaltı sürelerinin uzun tutulması, yargılanma süreçlerinin yıllar sürmesi gibi durumlar hukuk sisteminin gelişmediği ülkelerde hukukun gücünü azaltmakta ve toplumun hukuka olan inancını zayıflatmaktadır.

Kişi, mahkeme yolu ile herhangi bir hak talebinde bulunmak istediği süreçte eğer aklına şimdi başvursam yıllar sonra sonuçlar gibi bir düşünce geliyorsa o kişinin bulunduğu ülkedeki hukuk sisteminde ciddi sorunlar var demektir.

Bu çalışmada, hukuksal süreçlerdeki makul süreler tanımlanmış, hem Avrupa hem de ülkemiz çerçevesinde incelenmiş ve makul sürenin ne kadar hayati bir kavram olduğu anlatılmak istenmiştir.

Çalışmanın tamamlama sürecinde anlayışını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ailem başta olmak üzere, tez çalışmamda yardımcı olan tüm arkadaşlarıma ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet KAHRAMAN’a teşekkür ederim.

ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MAKUL SÜREDE YARGILANMA

HAMEDİ, Semih

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019
Danışman: Prof. Dr. Mehmet KAHRAMAN

ÖZET

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konsey'ine üye devletlerdeki yargı süreçlerini makul bir sürede yapmalarına dair yükümlülükler getirmiş; bu sayede yargılama süreçlerini kısaltarak bireylerin korunması amaçlanmıştır.

Adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma hakkı, adaletin ve adalete duyulan güvenin kaybolmaması adına önem taşıyarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde açıkça düzenlenmiştir. Türk Hukukumuzda 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 36. maddesi ve devamındaki 37,38,140,141,142. maddelerinde adil yargılanma hakkı ve makul süre kavramı düzenlenilmekle birlikte Ceza Muhakemeleri Kanununda ve Hukuk Muhakemeleri Kanununda da konuya ilişkin ilgili yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde adil yargılanma hakkı incelenmiş ve adil yargılanma hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki ve Türk Hukukundaki yerine değinilmiştir. İkinci bölümde adil yargılanma hakkının unsurları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bu çalışmanın da temel konusu olan makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanmanın unsuru bağlamında ele alınarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku çerçevesinden değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

İnsan Hakları, Adil Yargılanma Hakkı, Makul Sürede Yargılanma, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM).

JUDICIAL PROCEEDINGS WITHIN A REASONABLE TIME AS A COMPONENT OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

HAMEDİ, Semih

**Master's Thesis, Department of Political Science and Public Administration,
2019**

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet KAHRAMAN

ABSTRACT

The European Convention on Human Rights and the European Court of Human Rights imposed obligations on the Council of Europe in member states to carry out judicial proceedings within a reasonable time; thus, it is aimed to protect individuals by shortening the judicial processes.

The right to a fair trial, one of the most important elements of the right to a fair trial, is clearly set out in the European Convention on Human Rights to preserving justice and confidence in justice. Article 36 of 1982 Constitution Act of the Republic of Turkey and continued 37,38,140,141,142. articles are regulated the right to a fair trial and the concept of reasonable time. In addition, in the Criminal Procedure Law and the Civil Procedure Law were made the related legal arrangements.

In the first part of this study, the right to a fair trial is examined and is mentioned in the European Convention on Human Rights and Turkish Law. In the second part, the elements of the right to a fair trial are examined. In the third part, the right to be tried within a reasonable time, the main subject of this study, is evaluated within the context of the element of fair trial by examining within the framework of European Convention on Human Rights and Turkish Law.

KEYWORDS

Human Rights, Right to a Fair Trial, Judicial Proceedings within a Reasonable Time, European Convention on Human Rights (ECHR), European Court of Human Rights (ECHR).

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ADİL YARGILANMA HAKKI

1.1. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı	5
1.1.1. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı	9
1.1.2. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı	9
1.1.3. Suç İsnadı Kavramı	10
1.2. Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı	11
1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Adil Yargılanma Hakkı	12

İKİNCİ BÖLÜM ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI

2.1. Mahkeme Hakkı	15
2.2. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı	17
2.2.1. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargı	18
2.2.2. Gerekçeli Karar Hakkı	21
2.3. Aleni Yargılanma Hakkı ve Aleni Karar Hakkı	21
2.4. Masumiyet Karinesi.....	22
2.5. Asgari Sanık Hakları.....	23
2.5.1. İsnat Edilen Suçu Öğrenme Hakkı.....	24
2.5.2. Savunma İçin Yeterli Zaman ve Kolaylıklara Sahip Olma Hakkı	24
2.5.3. Savunma Hakkı	27
2.5.4. Tanık Dinletme ve Sorgulama Hakkı	34
2.5.5. Tercümandan Ücretsiz Yararlanma Hakkı.....	36
2.6. Makul Sürede Yargılanma Hakkı	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MAKUL SÜREDE YARGILANMA

3.1. Makul Süre Kavramı	48
3.2. Makul Sürenin Başlangıcı ve Bitişi	53
3.3. AİHM'ne Göre Makul Süre	57
3.4. Türk Hukukunda Makul Süre	61

3.5. Gözaltındaki Kişilerle İlgili Olarak Makul Süre	63
3.6. Yargılama Öncesi Tutuklulukta Makul Süre	65
3.7. Yerel Mahkemelerde Makul Süre	66
3.8. Yargıtay'a Göre Makul Süre	68
3.9. Anayasa Mahkemesine Göre Makul Süre	70
SONUÇ	74
KAYNAKLAR	79

KISALTMALAR

A.B.D	Ankara Barosu Dergisi
AD	Adalet Dergisi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHK	Avrupa İnsan Hakları Kurulu
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Ay.	Anayasa
BN.	Başvuru Numarası
C.	Cilt
CHKD	Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi
TCK	5235 sayılı Türk Ceza Kanunu
TBBD	Türkiye Barolar Birliği Dergisi
İzBD	İzmir Barosu Dergisi
CMK	5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
HMK	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUMK	1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İİK	2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu
İYUK	2577 Sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu
M.	Madde
MK.	4721 sayılı Medenî Kanun
MTK	4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin, yerine getirmekle yükümlü oldukları bir koruma sistemi olarak adil yargılanma ilkesinin en temel unsurlarından biri olan “Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, yargılama süreçlerinin her birinde karşımıza çıkabilmektedir. AİHS'nin 6. maddesinde, adil yargılanma hakkının unsurlarına yer verilmiş ve bu unsurlar yazılı ve açık bir şekilde koruma altına alınmıştır. Söz konusu unsurlara dair gerekli açıklamalar her biri için yapılmış, çalışmanın asıl konusu olan makul sürede yargılanma hakkı ise ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Bu çalışmada da adil yargılanma hakkı çerçevesinden bakılarak makul sürede yargılanma hakkı AİHS'indeki yeri, tanımı ve unsurları göz önüne alınarak AİHM'nin kararlarındaki tutumu, Türk Hukukundaki yasal mevzuatlardaki yeri ve bu çerçevede Türk Yargı sisteminde yerel mahkemelerle yüksek yargı organlarının içtihatlarının adil yargılanma hakkının unsuru olan makul süre hakkına bakış açısı incelenecektir.

Toplumda var olan bireylerin yargıya olan inanç ve güvenilirliğin etkisi açısından adil yargılanma hakkı ve bu hakkın unsuru olan makul sürede yargılanma hakkı kavramının büyük önemi bulunmaktadır. Yargı önünde herkes kendini güvende hissetmelidir. Bu güven duygusu zedelendiği anda ise devletin yargısal inançlılığı zayıflar ve bireyler kısas yöntemi ile kendi hukukunu veya kendi ölç alma mekanizmalarını işletmeye kalkar. Bu şekil gerçekleşen uygulamalar ise devletin bireyler açısından kurması gereken dengeyi ortadan kaldırarak halkın birey anlamında devlete olan gerekliliğinin anlamsızlaşmasına sebebiyet vererek devletin tüm erklerinin işleyişinin sorgulanmasına sebep olup, devletin organlarında ve işleyişinde telafisi imkansız zararlar doğurur. Bu açıdan modern devlet sistemlerin yasama ve yürütme erkinin yanında yargı erkinin de önemini benimsemiş ve her birey için ortak bir adalet olgusunun yerleşmesine katkı sağlayacak adil yargılanma hakkını benimsemişlerdir.

Tez çalışmasının ana başlığından anlaşılacağı üzere adil yargılanma hakkının en önemli unsuru ise makul sürede yargılanma hakkıdır. Adaletin her bir bireye eşit ve saf dağıtılmasının yanında adaletten beklenen hak veya yaptırımında en kısa sürede ilgiliye etki ederek hayatına dokunulması önem arz etmektedir. Adaletin

terazisinin doğru tartılmasının yanında terazinin doğruyu bulmasında gecikmesi durumunda her bir birey adalete olan inancını ve güvenilirliğinin soyutlaşmasına ve böylelikle devletlerin hukuki anlamda inandırıcılığının kaybolmasına sebebiyet verebilecektir. Bu açıdan geç gelen adalet, adalet değildir. Davaların yargılama makamları önünde uzun süre uzaması birçok ülkede ulusal yargı mekanizmalarında ve uluslararası yargı denetimi yapan ülkelerde şikayete neden olarak geciken adaletin adalet olmadığı olgusu kabullenilmiştir. Bu sebeple Avrupa Adalet Divanı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış olan taraf devletlerin tamamı kendi hukuk sistemlerini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesini uygun hale getirmeye yönelik yasal düzenlemelere mecbur tutmuştur.

Davaların makul süre içinde bitirilmemesi veya bitirilememesi toplumdaki her bir bireyi dolaylı yünden etkileyerek tarafların yargıya güvenini sarsacak ve özellikle bu davanın gecikmesinde yararı olana da ayrı bir cesaret verecektir. Devletin yargıya güveni sağlamak ve bu güveni devam ettirmekteki ödevini gecikmeksizin yerine getirmesi gerekir. Makul süre içinde bitirilemeyen davanın sonunda hakkını elde eden taraf, bu gecikme sebebiyle ya hakkını tam olarak elde edemeyecek ya da bu gecikmeden dolayı zarar görecektir hatta davaların istenildiği gibi makul bir süre içinde bitirilemeyişi taraflardan birisine zarar verebileceği gibi diğer tarafa da doğrudan veya dolaylı yünden zarar verebilecektir. Örneğin, yüksek enflasyon nedeniyle paranın değerinde meydana gelen azalma ancak enflasyona uygun bir faiz yürütülmesiyle giderilebilir. Bu konuda enflasyonun yüksek olduğu yıllarda İsrail'de yargılamanın geç sonuçlanması sebebiyle iki tarafında uğradığı zararları karşılamak için bazı önlemler düşünülmüş ve tazminatsal hükümlülükler yüklenmeye çalışılmıştır. Buna örnek olarak tazminat davalarında, zararın vuku bulunduğu tarihteki değil, hükmün verildiği tarihteki zararın esas alınması gösterilebilir. Yine, mahkemelerin hükmettiği faiz oranı, geçim indeksine göre hesaplanarak bu konuda alacaklının zararı en aza indirilmiştir. Bu sayede tarafların kusurundan kaynaklanan geciken adaletin çağın gereksinimlerine ve zamanın şartları doğrultusunda adil bir şekilde yargılamaya taraf olan kişide kaybettirdiği hakların kazanımının geri getirilmesi çalışılmıştır.

Makul sürenin belirttiğimiz tanımlara ve kaynaklara göre yargı mekanizmaları tarafından ne zaman ve nasıl aşıldığının tespiti için her somut olayın

kendi içerisinde ayrı bir değerlendirilmesi yapılmalıdır. Makul sürenin başlangıç ve bitişi münferit değerlendirilip tarafın hak arama özgürlüğü çerçevesinde ilk müracaatı veya kendisine yöneltilen iddiadan ilk haber alma anı esas alınmalıdır. Hak arama özgürlüğü ve iddia çerçevesinde ilgili tarafın mahkemeye ilk müracaatı değil idari bir mercie başvuru anı esasen değerlendirilerek makul sürenin başlangıcı hesap edilmelidir. Sürenin sonu olarak ise hükmün şekli anlamda kesinleşmesi yani tüm başvuru yollarının tüketilmiş olması anlaşılmalıdır.

Avrupa Adalet Divanı makul sürenin değerlendirilmesinde makul süreyi araştırırken üç ölçüt kullanarak makul sürenin aşıp aşılmadığına yönelik tespiti yapmaya çalışmıştır.

Bunlardan birincisi, dava konusunun niteliğidir. Dava konusunun niteliği, hukuki sorunun çözümündeki güçlük, delillerin toplanması ve bağlanmasındaki zorluk anlaşılır. Basit bir tahliye davası ile büyük bir şirketin feshi aynı sürede bitirilemeyecektir. İkincisi, duruşma sırasındaki bireysel başvuru sahibinin tutumudur. Taraflar, yargılamalar sırasında yargılama sürecinin ertelenmesini önleme konusunda birçok hakka sahiptir. Şikayet eden taraf gecikmeye neden olmuş veya engellememişse, makul sürenin aşıp geçilmediğine göre karar verilecektir. Makul süre konusunda üçüncü ölçüt ise ulusal yargılama makamlarının tutumudur. Bu konuda engel bir süre koymak ve bu süreyi aşıldığında makul sürede yargılamanın bitirilmesi ilkesinin ihlâl edildiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, Avrupa Adalet Divanı iş mahkemelerinde beş yıl süren bir uyuşmazlığı, AİHS'nin 6. maddesindeki adil yargılanma hakkının ihlâli olarak görmemekle birlikte makul sürenin uyuşmazlığın her ne pahasına olursa olsun hızlı bir şekilde sonuçlanmasının sağlanmasını amaçlayan bir ilke olarak da görmemiştir. Durum böyle olsaydı, duruşma sonunda verilen kararın doğru olduğuna kesin olarak karar verilirdi. Bu nedenle, işlemlerin hızlı bir şekilde değil, makul bir sürede tamamlanması amaçlanmıştır. Hukuk devleti görüşünü benimsemiş devletler bu açıdan bir yandan gerçek yasal korumayı diğer yandan da yasal güvenlik ve uyuşmazlıkların makul bir sürede sonuçlandırılmasını amaçlamışlardır.

Özellikle kısa sürede karar verilebilmesi ve yargının hızlandırılması amacıyla AİHS göz önüne alınarak bazı usul kanunlarında değişiklikler yapılırken, adil

yargılamanın diğerk unsurlarının gerçekleşmesi de göz ardı edilmemelidir. Kanun koyucu bu açıdan bir yandan gerçek ve dürüst yargılanmayı düzenlemeli ve uyuşmazlıkları makul bir sürede karara bağlamalıdır.

Süre gelen zaman içerisinde hem ülkemiz ulusal boyutta yargılama sistemlerini geliştirmeye çalışmış hem de uluslararası mercilere karşı da kendi yargısının denetimi hakkını vermiştir. 1954 yılı itibari ile Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1987 yılı itibari ile de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne kişilerin bireysel başvurabilme haklarının tanıyarak 1990 yılında da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargılama yetkisini tanımıştır. Bu şekilde de yargı süreçlerinin gelişimi açısından uluslararası bir pencere ve merci sayesinde vatandaşların haklarının korunması açısından önemli bir adım atılmıştır.

Bu çalışmada bahsedilmiş olan makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma hakkının unsuru olarak ele alınıp uluslararası sözleşmeler ve uluslararası yargı denetim mekanizmalarının içtihatları doğrultusunda ne anlama geldiğinin önemini ve uluslararası düzeyde karşılanması istenilen beklentinin ne olduğundan bahsedilerek ulusal yargı sisteminde hukuki mevzuatlar ve içtihatlar doğrultusunda başlı başına makul süre kavramının ne olduğu, önemi incelenmeye çalışılıp bir hak ihlali sorunsalında konuya ilişkin yazılmış bulunan kitap, makale, akademik dergi ve hukuki internet portallarından konuya ilişkin tarama yapılıp uluslararası taraf olduğumuz ve ulusal yargı mekanizmalarımızın içtihatları doğrultusunda adil yargılanmanın unsuru olan makul sürede yargılanma hakkının yasal mevzuat eksikliklerine yönelik sorunsal ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. İç hukukumuz ve hukukun bir parçası haline gelen Sözleşmeler neticesinde doğan adil yargılanma hakkının şartlarını gerçekleştirmek, yargı organlarının bu konuya yaklaşımı ile yapılan yasal düzenlemelerle mümkün hale gelecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKI

1.1. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı

Uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasalarla korunan insan hakları, temelinde insanın sadece insan olmasından kaynaklanan haklar bütünüdür.¹ Soyut bir kavram olan insan hakları olgusu pozitif hukukta yer edinerek somut hale getirilmiştir.² Adil yargılanma hakkı bu bağlamda temel insan haklarından biridir.

Adil yargılanma kavramı İngiltere'nin örf ve adet hukuku (*common law*) içerisinde (*fair trial*) yer alan ve geçerliliği olan bir kavramdır. Adil yargılanma kavramının İngiltere'deki örf ve adet hukukuna dahil olmadan önce 1215 yılındaki Magna Carta Anlaşması'na kökleri dayanarak zamanla teamül oluşturup Kıta Avrupası'nda karşımıza adil yargılanma kavramı olarak geldiği düşünülmekle birlikte adil yargılanma (*due process law*) hak arama kavramı olarak usul hukukunu içeren Amerikan Anayasası'nda da dikkatimizi çekmektedir.

Adil yargılanma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamış ve buradaki insan haklarını korumayı taahhüt etmiş olan ülkemiz açısından, tartışmasız ve muhakemede korunması gereken temel bir haktır.

Anayasalarda teminat altına alınan temel hak ya da insan haklarının devletin bütün fonksiyonlarında korunması gerekmektedir. Bu nedenle yargıda da bu temel haklar korunmalı, yargılamanın bu temel haklara uygun şekilde yapılması gerekmektedir.

Mahkemelerin ve kişilerin mahkemeler nezdindeki temel haklarının kurulması ve korunması devletin temel düzeni için vazgeçilmezdir ve bu aynı zamanda bir ülkenin kamusal ve sosyal kalkınmasında ayna görevini üstlenmektedir.

¹ Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutuyla İnsan Hakları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.3.

² Ahmet Ekinci, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarından Mahkemeye Erişim Hakkı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 18 (3), s. 825.

Mahkemelerin yükümlülüğü gerçek hukuki korunmayı temin etmektir. Adil yargılanma hakkı gerçek hukuki korunmayı da içermektedir. Aksi takdirde hukuk devletinde yargılama temin edilmemiş olur.

Tek başına hukuki korunma talebi ile adil yargılama aynı anlama gelmemektedir. Zira, hukuki korunma talebi, medenî usul terminolojisinde, tarafın maddi ve usul hukukuna uygun hukuki korunmasını sağlamaya yöneliktir. Hukuki korunma talebi sadece bir tarafa ait olabilir. Bu taraf, kendi yararını hak eden ve mahkemenin lehine karar vermesini isteyen kişidir. Ancak, adil yargılanma hakkı her iki tarafın da hakkıdır.

Alman hukukunda adil yargılanma hakkı, usul hukukunda 1952 yılına kadar incelenmiş bir hak değildi. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin resmi tercümesinde adil yargılama terimi yeteri kadar açıkça ifade edilemedi. Buna göre, “herkes uyuşmazlığın aleni biçimde makul sürede bağımsız ve tarafsız mahkemeler önünde karar verilmesini talep etme hakkına sahiptir“ denilmiştir.

Bununla birlikte Alman hukukunda hakkaniyete uygun şekilde dinlenme şeklinde yargılama garantisi mevcuttu. Ancak adil yargılama ile hakkaniyete uygun dinlenme aynı şeyler değildi. Özellikle İngilizce “fair” sözcüğünün, Almancaya tam olarak tercüme edilemeyeceği ortaya çıktı. “Fair” teriminin birçok anlamı içermesi sebebiyle bu çeviri oldukça zor daha doğrusu eksik olacaktı. Bu sebeple bu terim çeviri yapılmaksızın (*Fair Verfahren, Fair Trial*) olarak kullanılmıştır.

Adil yargılanma hakkı bu kavramlar doğrultusunda dürüst yargılama ya da dürüst işlem olarak kabul görmekte olup bugün için adil yargılama devlet yargısının önemli bir prensibidir. Bu prensip Alman Anayasa Mahkemesinin de içtihatlarında önemli bir unsurdur. Federal Anayasa Mahkemesi bu kavramı ilk olarak ceza yargısında kabul etmiştir.³ 1977 yılından itibaren de Alman Medenî Usul hukukunda da bu kavram Federal Mahkeme tarafından kullanılmaktadır. Muhakemede adil yargılama talebinin hukuki temeli, Federal Anayasa Mahkemesine göre anayasanın hukuk devleti prensibinin sonucudur. Anayasa Mahkemesi adil yargılanma hakkını

³ Vuslat Dirim, “Ceza Yargılamasında Adil Yargılama İlkesi (Dava Süresi – Aleniyet – Şüpheli ve Sanık Hakları)”, **CHKD**, 3(2), 2015.

hukuk devleti ilkesi ile ele almakta olup adil yargılanma hakkını temel haklardan birisi olarak nitelemektedir.

Temel hak olarak adil yargılanma hakkı Kıta Avrupası Medenî Usul Yasalarında her iki tarafa ait bir haktır. Bu hem davacıya hem de davalıya aittir, yine icra takibinde alacaklı ve borçluya ait bir haktır.

Adil yargılanma hakkı iddia ve savunma (hukuki dinlenilme) hakkından daha geniştir. Hukuki korunma hakkı hukuk devleti düşüncesinin bir sonucudur. Doğru bir kararın verilebilmesi için davada tarafların ve katılanların dinlenmesi vazgeçilmezdir. İlgili kişiler kararın sadece objesi olmamalı, onlara muhakemeye etkili olmaları ve sonuca etkili olabilmeleri için söz hakkı verilmelidir. Bu öncelikle ilgili kişinin muhakeme hakkında bilgi edilmesi ve buna karşı sürpriz karara engel olabilmek için savunmasını yapabilmesi için imkân tanınmasını gerektirir.

Adil yargılanma ne belli bir yargılama usulüyle sınırlıdır ne de yargılamanın sadece belli bir parçasıyla ilgilidir. Bu hak ve ideal davanın açılmasından yargılamanın sona ermesine ve hükümden sonra da cebri icranın sona ermesine kadar devam eder. Davalarda herkes adil yargılama hakkına sahiptir. Bu konuda pasif olarak yükümlü olan, davayı yürüten hâkimdir. Genel usul, temel hak olarak adil yargılanma hakkının taraflara anayasaya uygun biçimde hukuki korunmasının temini için talepte bulunulmasını sağlamaktadır. Bu açıdan anayasaya uygun cebri icrayı gerektirmektedir.

Adil yargılamanın temelinde gerçek, efektif hukuki koruma vardır. Somut olayda neleri içerdiği tek tek belirtilmemekle birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adil yargılanma hakkının ihlâl edilip edilmediğini soyut olarak çözmemiş, tek bir çerçevede cevap vermemiş ayrı ayrı her somut olayda çözümlenmesini uygun bulmuştur. Bu konuda davanın açılmasından kesinleşmesine kadarki bir zamanın esas alınarak karar verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.

Adil yargılanma ilkesi yargılama usulünde genel şart olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda, yüksek bir hukuki değer, hukuk ahlâkı prensibi olarak düşünülebilir ki bu hukuki düşüncenin sonucu olarak da doğrudan önemli ve inandırıcılık gücünü barındırdığına inanılmaktadır.

Doğru ve adil bir karar verilebilmesi için muhakemeye katılanların dinlenilmesi zorunludur. Karardan etkilenecek kişi, kararın objesi olmamalı, muhakemeye ve karara etkili olabilmek için söz söyleyebilmelidir.

Adil yargılanma, hukukta korunan tüm hakların temelini oluşturmaktadır. Adaletin olmadığı, kişilerin sosyal ve maddi düzeylerine göre kişilerarası çatışmalarda kararlar alınan bir hukuk düzeninde; başka hiçbir hak kişiler arasındaki sorunların etkin çözülmesini sağlayamaz ve bu sebeple anayasamızda adil yargılanma kavramının net bir tanımı olmamakla birlikte, bu kavramın dolaylı tanımlarla güvence altına alınması hukuk devleti olabilmenin temel adımı olma özelliğini taşımaktadır.⁴

Adil yargılanmada sadece adil kelimesinden yola çıkarak, adaletli bir yargılanma anlamı çıkarmak bu kavramı tanımlamada eksik kalacaktır. Kişilerarası adalet de bu kavramın bir ayağıdır fakat adil yargılanma hakkı yargılanma sürecinin başından sonuna hatta yargılanma sürecinin öncesine kadar çeşitli haklar silsilesinden meydana gelmektedir.⁵

Adil yargılanma hakkının somut olayda uyuşmazlığın taraf olan bir birey için temel düzeyde üç işlevi yerine getirmesi beklenmektedir.⁶

1-Devletin yargı yetkisinin kapsamını sınırlandırması ve bunun sonucunda yargılanmanın adil ve doğru bir şekilde yapılması; bu anlamda devletin taraf olduğu davalarda bile tarafsız kalarak yargı mekanizmasında bulunan kişilerin hakem rolünde kalıp uyuşmazlığın sonuçlanması amaçlanmaktadır.

2-Yargılamaya katılanların söz hakkı olur ve dolayısı ile yargılama sürecine etkisi ve sonucu değiştirebilme şansının verilmesi; taraf olan herkese eşit şekilde uyuşmazlıkta aleyhe ve lehe tüm delillerini sunmaları sağlanacak böylelikle uyuşmazlığın seyrinin kendileri tarafından değiştirilme şansı verilebilecektir.

3-Kişilerin emniyeti açısından yargılama süresine vuku bulabilecek insan hakları ihlallerinin meydana gelmemesi; uyuşmazlığın çözümündeki süreçte kişi

⁴ Feyyaz Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılanma”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 49 (1994), s.229.

⁵ Sulhi Sönmezer, **Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 68.

⁶ Süha Tanrıver, “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, **TBB**, Sayı 53 (2004), s. 200.

haklarının ve ihlallerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Örneğin makul süre kastıyla sanığa son söz hakkının verilmemesinin önüne geçilmesi sağlanacaktır.

1.1.1. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı

Adil Yargılanma Hakkı, 1982 Anayasasının 36. Maddesinde “*Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.*” (Değişik 03.10.2001-4709/14 md) şeklinde düzenlenmiştir. Madde içerisinde açık ve net olacak şekilde herkesin hangi şekilde adil yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Adil yargılanma kavramı Türk hukuk sistemi içerisinde anayasada açık bir şekilde geçmesine rağmen adil yargılanmanın nasıl olmasına yönelik usul kanunlarında net bir anlam ve tanım belirtilmemiştir. Bu açıdan her ne kadar 2001 tarihindeki değişiklikler ile Anayasa’nın 36. Maddesine dahil edilmiş olsa dahi adil yargılanma hakkının kapsamı ve unsurları usul kanunlarımızda açıkça belirlenmemiştir. Bu anlamda mahkemeler diğer ülke mahkeme kararlarını ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarını yerel yüksek yargı içtihatları oluşana kadar kullanmışlardır.

AİHS’nin 6. maddesinde ağırlıklı olarak medeni ve ceza davaları adil yargılanma hakkının konuları olarak belirlenmiştir. Gerçek kişiler ya da tüzel kişiler arasındaki özel hukuk, sözleşmeye aykırılık, eşya hukuku, miras hukuku ve ticaret hukuku kapsamındaki uyuşmazlıklar da açıkça belirtilmese de mahkemeler nezdinde oluşan içtihatlar doğrultusunda AİHS 6.madde kapsamında değerlendirilmektedir.⁷

1.1.2. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı

“Medeni hak ve yükümlülükler” kavramı, yalnızca davalı devletin iç hukukuna bakılarak yorumlanamaz; söz konusu ifade, AİHS’den doğan “özerk” bir kavramdır. AİHS’nin 6/1. fıkrasında yer alan, tarafların sıfatından, uyuşmazlığın çözümü için nasıl karar verilebileceğini düzenleyen mevzuata bağlı olarak yargılama yetkisi olan makamların niteliklerinden bağımsız olarak uygulanır.

⁷ Sezgin M. Tanrıku, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 47.

Özel hukuk kişileri arasında doğan medeni hak ve yükümlülüklerle alakalı uyuşmazlıkların özel hukuka ait olan alanları ile ilgili olanlarında yani aile hukuku, eşya hukuku veya miras hukukundan doğan uyuşmazlıklarda devletin sadece hakem rolünden dolayı herhangi bir sorunu olmamakla birlikte davanın bir tarafında idarenin olduğu uyuşmazlıklarda kamu hukukundan kaynaklı işlemlerden dolayı kişiyi etkileyen bu hususlar sorun olarak ele alınmaktadır.⁸

Medeni hak ve yükümlülükler yorumlanma açısından en zor kısımlardan bir tanesidir. Çünkü bu kavramın kapsadığı uyuşmazlıkları tespit etmek kolay değildir. Ceza davası olmayan bir dava için medeni hak ve yükümlülükler kapsamını tespit etmek için halen kesin bir ifade olmamakla birlikte içtihatlarla konunun anlaşılması sağlanmaktadır.⁹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, doğan uyuşmazlık çözümlerinde uygulanacak iç mevzuatla, uyuşmazlık çözümü için gerçekleştirecek yetkili yargı merciinin niteliğinden ziyade dava konusunun aslında tam olarak ne olduğunu anlamaya önem vermektedir.¹⁰

Yerel mahkemelerin işleyişinde ceza davalarının yanında bu bağlamda hukuk davalarının ve içerisinde barındıran medeni hak arama özgürlüğünün de makul süre içerisinde bitirilmesi önem arz etmektedir.

1.1.3. Suç İsnadı Kavramı

Suç isnadı, hukukta bir kişi için suç işlediğine dair yapılmış olan iddianın yetkili bir makam vasıtası ile şüpheli konumuna gelen kişiye bildirilmesi anlamına gelmektedir. Mahkeme açısından suçlamanın önemli olan tek kısmı isnat içeriğidir, yani davanın konusudur.¹¹

Suç isnadı kavramı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre ulusal hukuk tanımlamalarından bağımsız olarak özerk bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini

⁸ Feyyaz Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Doğru Yargılama”, AİHS Uygulamasında Kişisel Haklar Semineri, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 11 (1995), s. 7.

⁹ Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı- Kamu ve Özel Hukuk Alalarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Beta, İstanbul, 2002, s.12.

¹⁰ Erhan Çiftçi, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Işığında Adil Yargılanma İlkesi ve İdari Yargı”, **Danıştay Dergisi**, 106 (2003), s. 79.

¹¹ Gölcüklü, 1994, a.g.e., s. 207.

savunmaktadır. Ulusal yargı açısından suç olmayacak bir eylem başka bir konu halinde ele alınıp başka mevzuata göre suç haline gelebilmekte ve dolayısı ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesine uygun olarak işleme alınabilmektedir.¹²

1.2. Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı

17 Ekim 2001 tarihli 24556 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanmak sureti ile Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanunun 14. maddesi ile birlikte adil yargılanma hakkına yönelik değişikliklere yer verilmiştir.

Yapılan bu değişiklikle birlikte uluslararası sözleşmelerle korunma altına alınmış olan adil yargılanma hakkı Anayasamızda daha kuvvetli yer almasıyla birlikte; bu hakkı ulusal düzeyde yasal bir zemine dayandırılması açısından hukuk ve insan hakları adına atılmış önemli bir adım olarak kabul görülmektedir.

Anayasamızın 37. maddesinde “Hiç kimse kanunen tabî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.”¹³ düzenlenmesi ile “kanuni hakim güvencesi” kapsamında yargılama merci dışında başka bir merci tarafından kimsenin yargılanamayacağı belirtilerek adil yargılama hakkının pekiştirilmesi sağlanmaktadır. Anayasamızın 38. Maddesinde ise, kişinin suç işlemiş olmasında dahi eğer suçun işlendiği tarihteki kanunda suç sayılmıyorsa kişi o fiilden dolayı yargılanamaz ayrıca herhangi bir boyutta yani lehte veya aleyhte ifade sunmaya veya delil göstermeye zorlanamaz ve bununla birlikte delil olarak sunulan bulguların elde edilme şekli kanuna aykırı ise o bulgular delil olarak kabul edilemez gibi net ifadelerle bu hakları “Suç ve cezalara ilişkin esaslar” başlığı içerisinde adil yargılanma hakkı çerçevesinde güvence altına almıştır.¹⁴

Bunlara ek olarak Anayasamızın üçüncü bölümünde “Yargı” başlığı altında anayasamızın 138,139,140,141,142. maddeleri adil yargılanma unsurlarını oluşturarak mahkemenin bağımsız olması, kanunla, süratle, aleni, kararlarının

¹² A. Şeref Gözübüyük ve Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.276.

¹³ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde 37 (Kanuni Hakim Güvencesi)**, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf Erişim: 19.04.2019

¹⁴ Recep Kibar, **Türk Hukukunda Sanık Hakları**, Yetkin, Ankara, 1997, s.43.

gerekçeli olması ve duruşmaların açık olması gibi düzenlemeler yapılarak hukuki anlamda kanunların ve yargılamanın nasıl adil olması gerektiğine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Anayasamız dışındaki diğer mevzuatlara baktığımızda da Ceza Muhakemeleri Kanununda, ceza yargılanmasına ilişkin taraflar lehine adil yargılama kapsamında uyuşmazlığın çözümü için bağımsız ve tarafsız bir şekilde karar verilebilmesi için CMK 39,90,94,102,141,142,149,150,151,190 maddeleri belirtilerek Türk Ceza kanununda bazı maddelerde de adil yargılanmanın ve usul kanunlarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Hukuk Usulü Muhakemeler Kanununda (90,94) ve İdari Yargılama Usulü Kanununda da (1,2,3,4,7,12,20,49,50) adil yargılamanın kuralları ve idealleri belirtilerek önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Adil Yargılanma Hakkı

03.09.1952 tarihinde Avrupa Konsey'ine üye devletler tarafından 04.11.1950 yılında insan haklarının korunması ve kabul eden devletler açısından üst bir karar mevzuatı olması amacıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmıştır.

AİHS'nin imzalanması ile birlikte, insan haklarının savunulmasını Avrupa ile sınırlı olacak şekilde en sağlam şekilde yapılması amaçlanmıştır. 1954 yılı itibari ile Türkiye tarafından da imzalanan bu sözleşme ile birlikte 1987 yılı itibari ile kabul edilen uyuşmazlık taraflarına bireysel başvuru hakkının verilmesi gelişmeleri ülkemiz açısından yargının gelişmesi bağlamında mihenk taşları olarak görülmektedir. Bu sayede Türkiye, vatandaşlarına ve ülkede yaşayan yabancılara karşı sözleşmede belirtilmiş olan hak ve özgürlükleri sağlamak ve korumakla yükümlü olmakla birlikte sözleşmeyi imzalayan diğer devletlere de yargı kapsamında sözleşme maddelerinin uygulandığı yaklaşımlar sergilemekle yükümlü kılınmıştır.¹⁵

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi içerisinde güvence altına alınan haklar; yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, cezaların yasallığı, özel hayata saygı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı yapma hakkı, evlenme hakkı olarak

¹⁵ Feyyaz Gölcüklü ve A. Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s.18.

belirlenmiştir ve daha sonrasında çıkan ek protokoller sayesinde bu haklar artırılmış ve Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi tarafından kapsam içerisine alınmıştır.¹⁶

Yargılama süreci açısından ise en etkili maddesi olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi içerisindeki 6.madde altında; “adil yargılanma” hakkının tanımı, kapsamı ve unsurları belirtilmiştir. Hukuk kavramı doğrudan adalet ile anlam yakınlığı taşımasından ötürü, geçerli bir hukuksal süreçten bahsetmek istenildiğinde bu süreci adaletten ayrı düşünmek sağlıklı olmayacaktır. Dolayısı ile Sözleşme içerisindeki adil yargılanmayı tanımlayan bu madde önem taşımaktadır. Çalışmadaki ilerleyen bölümlerde bu maddeye sıkça göndermelerde bulunulacak ve tanımlamalar yapılacaktır.

Uluslararası bir anlaşma olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, uluslararası anlaşmaların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin diğer anlaşmalardan ayrı özellikleri olmasını tetikler niteliktedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin başlıca özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

- Sözleşme sayesinde birey uluslararası düzeydeki hukuk sistemi içerisinde de söz hakkına sahip olmuştur.
- Yabancılar da sözleşmenin koruma almış olduğu haklardan faydalanabilmektedir.¹⁷
- Sözleşme içerisinde bulunan haklardan ihlal edilmiş olduklarını düşünen bireyler de, başka sözleşmelerden farklı bir biçimde, taraf olan devleti Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne şikayet edebilmesi için başvuruda bulunabilme hakkına sahip olmuştur.¹⁸
- Sözleşme karşılıklılığa dayanmamaktadır.¹⁹
- İkincil düzeyde bir güvence sağlar.²⁰
- Ulusal hukukta da sözleşmenin söz ve etki gücü bulunmaktadır.

¹⁶ Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yekin Yayınları, Ankara, 1997, s.44.

¹⁷ Gözübüyük/Gölcüklü, a.g.e., s. 16.

¹⁸ Gözübüyük/Gölcüklü, a.g.e., s. 14.

¹⁹ **AİHK Raporu**, s. 17.

²⁰ Tekin Akıllıoğlu, 1989, s. 164-165.

- Sözcleşme, asgari ancak zorunlu seviyeyi belirler; böylece Taraf Devletlerin bu şartlardan veya seviyelerden daha az karar vermesine engel teşkil edecek bir seviye belirlemiş olur, daha fazlasına karar vermeleri açısından ise belirli bir düzey bulunmamaktadır.²¹
- Bir takım kısıtlama maddeleri ile birlikte temel haklar ve özgürlükleri sözleşmede açıkça belirtilmiştir.
- Taraf devletler tarafından koyulan çekincelerin bazı hakları sözleşme tarafından sınırlandırılarak ve bireyi koruyucu özellik hissettirilmiştir.

²¹ Gözübüyük/Gölcüklü, a.g.e., s. 19.

İKİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI

2.1. Mahkeme Hakkı

Toplumun huzuru, bireylerin ve toplumun adalete ve dolayısı ile devlete olan güveninin sağlanmasında temel rol yargılama faaliyetlerine aittir.¹Bu amaç doğrultusunda ise kişilerin yargılama mercilerine kolay ulaşabilmeleri, makul bir süre içerisinde yargılama sürecinin sonlandığı, savunmasını özgürce yapabileceği ve bu süreçlerde hakkaniyet ilkesinden vazgeçilmemesi sonucunda karar elde edilmesi gerekmektedir.²² Bu tanımlar bağlamında mahkeme hakkı adil yargılanmanın bir unsuru olarak hukukta yer edinmiştir.

Mahkemeye başvuru hakkının en azından medeni haklar ve yükümlülükler açısından yapılan itirazlarda uygulanmasını gerektiğini savunulurken bu açıklamaya ek olarak suçla itham edinilmesi durumunda da kişilerin bu hakkı kullanabilmesi gerekliliğini de belirtmiştir.^{23,24}

“Herkes (...)bir mahkeme tarafından davasının (...) görülmesini isteme hakkına sahiptir.” Hükmünün yer almış olduğu AİHS 6. madde ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temelini bu hak oluşturmaktadır. Bu hüküm ile birlikte kişiye mahkemede hakkını arama güvencesi yani mahkemeye istediği takdirde başvurma hakkı tanınmıştır. Hukukun üstünlüğü ve hukuktaki genel kurallar bağlamında AİHM içtihatları AİHS metninin içeriği çerçevesinde yorum yapılabilmektedir.^{25,26}

Yasayla kurulan ve korunan mahkemeler önünde hukuka dayalı bir şekilde yargılanma en temel insan haklarında ve adil yargılanma unsurları arasında önem teşkil etmektedir. Bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından kişinin haklarının

²² Muhammet Özkes, **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı**, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 65.

²³ Karen Reid, **Adil Bir Yargılamanın Günceleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi**, Üçüncü Kitap, Çev., Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.77.

²⁴ Gölcüklü, 1994, a.g.e., s. 209.

²⁵ Gölcüklü, 1994, a.g.e, s.207.

²⁶ Gözübüyük ve Gölcüklü, a.g.e., s. 276.

korunması hukuk devletlerinde vazgeçilemez ilkelere biridir.²⁷ Bu bağlamda mahkemeye erişim hakkı, öncelikli olarak medeni hak ve yükümlülükleri kapsayan bir hak olarak; suçlamalar karşısında ise de kullanılabilir bir hak olarak değerlendirilmelidir.

Bu hak, Anayasamızda doğrudan ve dolaylı anlatımlarla 36 ve 37. maddelerde düzenlenerek hak arama hürriyeti kapsamında mahkemelere başvuru hakkının nasıl olacağı bu maddelerde belirtilerek anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasa Mahkemesinin hak arama özgürlüğü konusuna da değindiği, 05.09.2002 günlü ve 24867 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 28.3.2002 günlü, E: 2001/5, K: 2002/42 sayılı kararında da bu yönde AİHM pratiğine uygun bir görüş bildirilmiştir.^{28,29}

Adil yargılanma hakkı için sadece halihazırda açılmış bir dava için mi yoksa hakkını arama amaçlı olan herkes için mi mahkemeye gidebilme hakkı olup olmadığının açıklanmasının yapılması gerekmektedir. Bir davanın söz konusu olduğu durumlarda mahkeme, kişinin mahkemeye başvurma hakkını öncelikle koruma altına almış olması gerekmektedir. Eğer davayı gerektirecek bir durum yoksa ya da bu hak güvence altına alınmayacaksa adil yargılanma, aleni yargılanma ve makul sürede yargılanma gibi kavramların bir anlamı kalmayacaktır. Çünkü doğru, tarafsız, hakkaniyetli ve güvenilir bir yargılama sözü vermiş olunan kişilerin öncelikli olarak dava hakkının tanınmış olması zaruridir. AİHS 6/1. fıkrası içerisinde belirtilen haklar, kişinin mahkemeye başvurabilmesi hakkının kuruculuğunda şekillenmiştir. Bu maddeyle birlikte özellikle medeni hak ve yükümlülükler kapsamında her türlü isnad için kişi mahkemeye başvurabilmektedir.³⁰

Mahkemeye başvurma hakkı temel bir hak değildir. Dolayısı ile bazı kısıtlamalara tabidir. Bu bağlamda devletler, bu hakkın kullanımını açısından tedbir alma ve takdir hakkına sahiptir.³¹ Bu noktada önemli olan husus ise devletler

²⁷ Tuğçe Takçı, **Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 30.

²⁸ Osman Doğu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları**, Cilt 1, T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 109.

²⁹ Çetin Aşçıoğlu, “Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 22, (1998) s. 929.

³⁰ Doğru, a.g.e., s. 930.

³¹ Ahmet Ekinci, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarından Mahkemeye Erişim Hakkı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 18 (2014), s. 825.

tarafından getirilen sınırlamaların kabul edilebilir bir amaca sahip olması ve tedbir ve takdir arasında orantılılık olması gerekliliğidir. Yani devletlerin getireceği kısıtlamalar kişinin temel haklarına zarar vermeyecek boyutta ve kişilerin başvuruları düzeyinde kısıtlayıcı ölçüde olmaması gerekmektedir.³²

2.2. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

Hakkaniyete uygun yargılama, AİHS 6. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsuru tanım olarak belirtecek ise de; mahkemelerin yargılama faaliyetlerinin fiilen ya da hukuken değerlendirilmesi değil tüm işlemlerin incelenmesi ve yargılamanın adil olarak yapılıp yapılmadığının kontrolü demektir.³³

Adil yargılanma hakkının unsurlarının tamamı önemli olmakla birlikte bu hak diğer adil yargılanma hakkının unsurlarının oluşumu ve tekemmülü açısından önde gelen bir unsurdur. Yani adil yargılanmanın karakterini oluşturan bir unsur olması nedeniyle önemlidir. İşte buradan hareketle bu hakkın önemli olmasının nedeni ise eşitlik bağlamında hukuki olarak kişinin dinlenilmesi hakkının kullanımına temel sağlamasıdır.³⁴

Yargılama sürecindeki hakkaniyete uygunluğun değerlendirilmesi, yerel ya da ulusal düzeyde yargı kararlarının fiilen ya da hukuken doğruluğunu araştırma manasında algılamak doğru olmayacaktır. Bu noktada önemli olan, yargılanmanın hakkaniyetle yapılıp yapılmadığını, mahkemenin kararlarının fiili ve hukuki açıdan doğru olup olmadığını araştırma anlamına gelmemektedir.³⁵

Mahkeme görevi itibari ile yargı faaliyetlerindeki tüm işlemleri bütün olarak değerlendirmeli ve bu değerlendirme sonucunda da yargılanmanın hakkaniyetine karar vermelidir.³⁶

³² İsmail Köküsarı, “Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15 (2010), s. 165.

³³ Gölcüklü, 1994, a.g.e., s. 229.

³⁴ Ramazan Arslan ve Süha Tanrıver, **Yargı Örgütü Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2001, s. 184.

³⁵ Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarından Adil Yargılanma Hakkı**, 2. Basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 42.

³⁶ Gölcüklü, Gözübüyük, a.g.e., s. 291.

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, genel ve geniş anlamda bir kavram olarak hakkaniyetin en önemli gereği olarak kapsamlı bir kavram olan hakkaniyetin ilk ve önemli gereği, tarafların arasındaki silahların eşitliğini yani kişilerin mahkemede sahip oldukları haklar ve de yükümlülükler açısından tarafların arasında şüphesiz bir eşitlik olması ve eşitlik bakımından kurulan dengenin tüm yargılama sürecinde korunabilmesidir.³⁷ Bu sebeple bir yargılama sürecinin hakkaniyete uygunluğunu tespit edebilmek için her bir somut olay kendi içerisinde değerlendirmeye alınmalıdır.³⁸

Hakkaniyete uygun yargılamadan bahsedebilmek için iki önemli maddenin beraberce gerçekleşmesi gereklidir.

1. Kişiye hukuki açıdan dinlenilme hakkının verilmesi ve bu hakkın korunması,
2. Kişiye verilmiş olan dinlenilme hakkının eşitlik kavramından şaşmadan temellendirilmesi ve temelin sürekliliğinin sağlanmasıdır.³⁹

2.2.1. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargı

Silah eşitliği, yargı önünde tarafların eşit olduğu anlamına gelmektedir.⁴⁰ Şüpheli açısından aleyhte bir hukuki durum oluşmaması amacını taşır.⁴¹ Yani, hakkaniyet esastan ayrılmadan taraflar arası denge kurulması hedeflenmiştir.⁴² Bu dengenin ise yargılama boyunca korunması gerekmektedir.⁴⁴ Adil yargının unsuru olarak belirtilmekle birlikte yargının mekanizmaları açısından silahların eşitliği ilkesi aynı zaman bir görevi de ifade etmektedir çünkü hakkaniyet esaslı olmayan yargılamalarda eğer bir tarafa karşı farklı bir muamele söz konusu ise yargılanma anlamını yitirmiş olur.

Bir hukuk devletinin varlığından bahsedebilmek için gerekli ilkelerden en önemlileri olan Anayasa 2. maddede belirtilen hukuk devleti ve Anayasa 10.

³⁷ Gölcüklü, 1994, a.g.e., s. 218

³⁸ İnceoğlu, a.g.e., s. 207.

³⁹ Tanrıver, a.g.e., s. 204.

⁴⁰ Kartal Kaya, **Adil Yargılanma Hakkı**, www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimler III/117.pdf, Erişim: 20.03.2019.

⁴¹ Billur Yaltı Soydan, "İnsan Hakları Açısından Vergi Yükümlüsünün Adil Yargılanma Hakkı", **Vergi Sorunları Dergisi**, 143-144-145 (2000), s. 124.

⁴² Doğru, a.g.e., s. 566.

maddede belirtilen eşitlik kavramlarının hukuksal bağlamdaki karşılıklarından biri de silahların eşitliği ilkesinin sağlanması ve korunmasıdır.⁴³

Bu ilkenin gerçekleşebilmesi, taraflar ya da sanıklar için dava hazırlamalarında ve sunmalarında bazı imkanlara sahip olmalarına bağlıdır.⁴⁵ Yeterli zamanın verilmesi ve diğer verilecek imkanlar, davaya hazırlanılma süreci için yeterli olmalı ve iki tarafa da eşit olarak verilmelidir.⁴⁴

Silahların eşitliği kavramı bir özel hukuk davası sonucunda AİHM tarafından “bir tarafı, diğer taraf karşısında dezavantajlı duruma düşürmeme koşuluna bağlı olarak her bir taraftın delilleri de dahil ederek iddiasını ya da savunmasını ortaya koymak için makul zaman olanağına sahip olması zorunluluğu” olarak tanımlanmıştır.⁴⁵

Adil yargılanma bu açıdan tahkikat süreci açısından önem taşımaktadır. Hakim, tarafların iddialarını ve savunmalarını deliller çerçevesinde inceleyerek adil bir karar vermekle yükümlüdür. Delillerin geç verilmesine bağlı olarak delilin reddi ya da ileri sunulan delilin incelenmeden kararı vermek adil yargılanmada ihlal sayılabilecek durumlardandır.⁴⁶

Bu süreçte dikkat edilecek başka bir nokta ise maddi hukukun bazen zorunlu ya da sosyal nedenlere taraflar arasından birinin lehine uygun kuralların konulmuş olabilmesine rağmen yargılama sürecinde yargı kuralları açısından tarafların eşit olduğudur. İşçi haklarını korumak yani işçinin lehine olan maddelerden oluşan iş hukukunda kurallar çerçevesinde karar verilmesi olasıdır fakat bu noktada önemli olan husus; işçi yararlanmış olduğu yargı imkanından tek tarafın çıkar sağlama yani karşı tarafla eşitliği bozacak yorumların yapılacak olması ya da sunulan delillerin tek bir taraf açısından kabulü ve değerlendirilmesi anlamını taşımamaktadır.⁴⁷

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açısından silahların eşitliği ilkesine uyulup uyulmadığının belirlenmesi somut olarak, şikayete konu olan eşitlik ihlalinin

⁴³ Tanrıver, a.g.e., s. 210.

⁴⁴ Şeref Ünal, **İHAS (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri)**, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995.

⁴⁵ İnceoğlu, a.g.e., s. 221.

⁴⁶ Pekcanitez, Hakan, “Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı”, **İzBD**, 2 (1997), s.35

⁴⁷ Pekcanitez, Atalay, Özkes, a.g.e., s .237.

yargılanmayı gerçekten adil yapmayacak düzeyde etkileyip etkilemediğine göre bakılmaktadır.⁴⁸

Aleniyet ilkesini mutlak olarak algılamak mümkün değildir.⁴⁹ Mutlak olmasını düşünmek de mantıklı değildir, çünkü bazı durumlarda, işlemlerin tanıtımı hem katılanlar hem de toplum için iyiden daha fazla zarar getirebilir, bu gibi durumlarda gizli olmak gerekmektedir.

Açık bir duruşmaya ilişkin istisnalar, AİHS'nin 6. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir. "Demokratik bir toplumda, genel ahlak, kamu düzeni ve / veya ulusal güvenlik yararı için küçüklerin veya özel partilerin mahremiyetine veya mahkeme işlemlerinin gerekli görülebildiği bazı özel durumlarda mahkeme işlemleri, duruşma sırasında tamamen veya kısmen basına ve izleyiciye kapalı olabilir, diyerek kapalı duruşmaların bu şartların varlığında yapılması, kural olarak, kamuya açık yargılanma hakkını ihlal etmemelidir. Bu listede listelenen nedenler sınırlı olsa da, genel ahlak ve kamu düzeni gibi kavramlar oldukça geniş görünmektedir ancak Mahkeme tarafından kesinlikle yorumlanmaktadır."⁵⁰

Olujić / Hırvatistan davasında AİHM, ihtilaf konusunun istisnai koşullarının mahkemelerin açık oturumları terk etmesini haklı çıkarabileceğini belirtti. Bu durumda, Ulusal Hakimler Kurulu önündeki yargılamada, başvuranın isteğine aykırı olarak, yargıcın ve yargının onurunu korumak amacıyla duruşmalar halka kapalı tutulmuştur. Mahkeme, Ulusal Hakimler Kurulu önündeki yargılamaların kamuoyuna açık olduğuna, yargılamanın Yüksek Mahkeme Başkanına, önemli bir halka açık olduğuna ve başvuran aleyhindeki davanın siyasi olarak motive edildiğine ilişkin iddiaların açıklanacağına karar vermiştir. Hem başvuranın hem de halkın çıkarları AİHS'nin 6 / 1'. fıkrasının ihlali olarak ele alınmıştır.⁵¹

Çelişmeli yargılama ise silah eşitliği ilkesinin işlevselliğini sağlayan husustur. AİHM'ye göre, silahların eşitliği adil yargılanmanı unsurlardan biri iken adil yargılanma, ceza yargılamasının çelişmeli olmasını temel bir hak olarak kapsar.

⁴⁸ İnceoğlu, a.g.e., s. 221.

⁴⁹ Clayton/Tomlinson, **The Law of Human Rights**, s. 879.

⁵⁰ Harris/O'Boyle/Bates/Buckley, a.g.e., s. 134.

⁵¹ Jacobs, White & Ovey, **The European Convention on Human Rights**. s. 270.

Silahların eşitliği ilkesi bağlamında eşit olarak taraflara verilen delilleri toplama sonucunda dava dosyasına giren delil ve mütalaalarla ilgili olarak bilgi edinme ve yorum yapabilmek hakkıdır. Ayrıca suç isnat edilen kişinin tanıkların çapraz sorgulamak hakkıdır. Yani dava ile ilgili deliller ve tanıkların dinlenilmesi, sanığın da bulunduğu zamanda yapılmalıdır. Aksi durumun yaşandığı bir yargılama gerçekleştiğinde ise tarafların arasında hakkaniyetli bir dengenin varlığından bahsetmek pek mümkün olmayacaktır.⁵²

2.2.2. Gerekçeli Karar Hakkı

Tarafların sunmuş olduğu deliller, mahkemeler tarafından objektif olarak tartışılıp değerlendirilmelidir. Yargıya intikal etmiş olan konunun önem verilerek incelenmiş olduğunu iki taraf için de anlatmakla yükümlüdür. Bu amaçla da Anayasamızın 141/3. fıkrasında tüm mahkemeler için verecekleri kararları gerekçeli olarak yazmalarını ve 2577 sayılı İdari yargılama Usulü Kanununun 24. maddesinin e bendinde mahkemeleri verdikleri kararları dayandırdıkları hukuksal nedenlere ve gerekçelerin belirtilmesi hususunda hüküm vermektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ise 6. madde içerisinde, adil yargılanmanın bir unsuru olarak mahkemenin kararlarının gerekçeli olması gerekliliğini belirten net bir hüküm olmamakla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları incelendiğinde bu hükmün işler olduğu görülmektedir.

2.3. Aleni Yargılanma Hakkı ve Aleni Karar Hakkı

AİHM içtihatlarında da net bir şekilde yer almasıyla birlikte mutlak bir hak olarak değerlendirilmeyen bu hak; duruşmaların aleni şekilde görülmesini ve hükmün aleni olarak açık oturumda vermesini kapsayan; şüpheli ya da sanık tarafında da güvence sağlayan bir haktır.

Özel hayat gizliliğinin ihlali, toplumsal ahlak, kamunun düzeni ya da ulusal güvenlik bağlamında zarar verebilecek durumlarda ya da aleni yargılanmanın adil yargılanma ilkesine aleyhte olabileceği durumlarda mahkeme tarafından duruşma

⁵² İnceoğlu, a.g.e, s. 221.

dinleyicilere ve basına karşı belirli bir süreli ya da süresiz olmak üzere dava kapatılabilir.

Bununla birlikte eğer isterse sanık bu hakkını kullanmayabilir. Kamu yararına aykırı bir durum mevzu değilse bu talep mahkeme tarafından olumlu değerlendirilmektedir.

2.4. Masumiyet Karinesi

Masumiyet karinesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/2. fıkrasında adil yargılanma kavramı ile birlikte ele alınarak, adil yargılamanın bir unsuru olduğu belirtilmiştir. Hukukun üstün olduğunu, kişi haklarının herkes için geçerli olduğunu gösterme amaçlı bir maddedir.

Suçsuzluk karinesinden faydalanılabilmek için bireye karşı suçlama yapılmış olması gerekmektedir.⁵³ Suçlanan kişi ise, masumiyetini ispat etmek zorunda değildir.⁵⁴ Fakat iddia sahibi, iddiasını ispatlamakla yükümlüdür.⁵⁵ Yani iddia sahibinin, makul şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispatı yapılmadığı takdirde davanın beraat ile sona ermesi genellikle beklenmektedir.⁵⁶

Bu hakkın geçerli olabilmesi ya da değerlendirilmesi için suçlamanın varlığı gereklidir yani bir kişi hakkında suç isnadında bulunulması gereklidir.⁵⁷ Bununla birlikte masumiyet karinesinin tecelli edilebilmesi için dava açılmış ya da yargılanma süreci içerisinde olunmasına gerek yoktur.⁵⁸

Suç işleme şüphesi ile gözaltına alınan, sorgulanan kişiler için de bu hak sabittir. Kişi, sanık ya da şüpheli sıfatını alması itibari ile masumiyet karinesi kapsamı içine girer yani gözaltındaki kişiler içinde bu hak sahipliği sabittir. Bu sayede, sanığın üzerinde bulunan potansiyel suçlu algısının yanlış ya da ön yargılı kararlar, işlemler uygulanmasının önüne geçilmek hedeflenmiştir.⁵⁹ Bu hedefle birlikte masumiyet karinesinin diğer amacı, gerçekten masum insanlara karşı

⁵³ Süheyl Donay, 1994, s.101.

⁵⁴ Osman Doğru, 1998, s. 2.

⁵⁵ Donay, a.g.e., s. 102.

⁵⁶ Ünal, a.g.e., s.54

⁵⁷ Gölcüklü, a.g.e., s. 145.

⁵⁸ Gölcüklü, a.g.e., s. 146.

⁵⁹ Ünal, a.g.e., s. 184.

sunulmuş suç iddiaları dolayısı ile haksız yere ceza almaması, suçlanmaması yahut mahkum edilme durumlarının yaşanma ihtimalini aza indirmektir.⁶⁰

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre, yargılama süreci sonlanmadan ve yargılama sonucunda suçluluk durumu sabit görülmeden hiç kimse suçlu sayılmayacaktır.⁶¹ Yani, üzerindeki şüpheleri bertaraf edilmiş kişinin kesin hükümle suçlu olduğuna karar verilene dek kişi suçsuzdur.⁶²

Anayasamızda ise masumiyet karinesi 1982 Anayasasının 38. Maddesinde yer almaktadır.⁶³ Bu maddede suçluluk durumu hükmen sabitlenmedikçe kimsenin suçlu sayılmayacağını, fiilin, işlendiği zamanda geçerli olan kanunda suç unsuru olarak belirtilmemiş olması durumunda ceza almayacağı ve suçun işlendiği zaman yürürlükte olan kanunda belirtilmiş cezadan fazla bir ceza verilmeyeceği açıkça belirtilmiştir.

Yargılanma esnasında kişi suçsuzdur ve bir suç işlediği yönündeki iddiaların değerlendirilmesi sonucunda yargı tarafından fiilin işlenip işlenmediğine karar verilir. Yargı süreci başlamadan iddia edilen suçları işlediğinden ötürü kişinin suçlu olarak görülmesi adil yargılanma ilkesine ters düşmektedir.

2.5. Asgari Sanık Hakları

Adil Yargılanma Hakkı kapsamında AİHS'nin 6/3 fıkrası ile tüm şüpheli veya sanıklar için bazı haklar tanınmıştır. Bu haklar Sözleşme kapsamında sırasıyla *“Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar etmek; Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak; Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir savunmacının yardımından yararlanmak ve eğer savunmacı tutmak için mali olanaklardan yoksun bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek; İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağrılmasının ve*

⁶⁰ Feyzioğlu, a.g.e, s.145.

⁶¹ Doğru, 1998, a.g.e., s. 203.

⁶² “Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.” AİHS Madde 6/2, <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> Erişim: 20.04.2019

⁶³ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde 38.** “...Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.” <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> Erişim: 21.04.2019

dinlenilmesinin sağlanmasını istemek; Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı durumlarda herhangi bir ücret tercüman bakımından herhangi bir ücret ödemeksizin yararlanmak.” olarak belirtilerek adil yargılanma hakkının bireysel anlamda kişisel asgari şartların elde edilmesine imkan tanımıştır. ⁶⁴

2.5.1. İsnat Edilen Suçu Öğrenme Hakkı

AİHS'nin 6/3. fıkrasında düzenlenen bu haklardan ilk aşamada olanı kişinin kendisine yöneltilen suçlamalardan haberdar olması hakkıdır. Yani, şüpheli ya da sanık kendisine yöneltilen suçlamanın nedenini ve niteliğini ayrıntılı bir şekilde anladığı bir dilde haber alma hakkına sahiptir.

Sanık, kendisine yöneltilmiş olan suçlamanın nedenini ve niteliğini herhangi bir şüpheye fırsat bırakmaksızın ve hataya yaratmayacak bir biçimde bilgilendirilmelidir. Bu aşama için makul süre ise en kısa süre olarak düşünülmemelidir. Kısa süre içerisinde bilgisi olan şahıs savunmasını hazırlayabilmesi açısından yeterli süreye sahip olabilecektir. Bu sürenin net bir şekilde hesaplanmasını gösteren koşul ya da ölçekler ise mevcut değildir.⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi içerisinde yer alan en kısa süre ifadesini belirli bir zaman dilimi olarak algılamaktan ziyade davadaki somut durumlar ışığında olması gereken en kısa süre olarak algılamak daha sağlıklı olacaktır. Dolayısı ile en kısa sürede bilgilendirilmesi gereken şüpheli açısından sürenin sonunu net ifade edebilecek bir süreç bulunmamaktadır fakat sürenin başlangıcı belirlenmiştir. Kovuşturmanın başlaması ya da en geç olarak hakim karşısına çıkma "en kısa süre" ifadesinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir.⁶⁶

2.5.2. Savunma İçin Yeterli Zaman ve Kolaylıklara Sahip Olma Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/3-c bendinde açıkça belirtildiği üzere; bir suç ile itham edilen herkes, kendini savunma hakkına sahiptir. Ayrıca kendi belirleyebileceği bir müdafinin yardımını kullanma hakkı da vardır ve şartlara

⁶⁴ **AİHS 6. Madde 3. Fıkrası**; <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>, Erişim: 15.03.2019

⁶⁵ Ülkü Türk Güven, "Türk Yargı Sisteminde İyileştirme ve Yeniden Yapılanma", **Yeni Türkiye Dergisi**, 10 (1996), s. 316.

⁶⁶ Gölcüklü, Gözübüyük, a.g.e., s. 300.

uygunluk sağlanıyorsa ücretsiz olarak avukat yardımı alabile. Bununla birlikte ücretsiz avukat hakkı sadece ceza davaları kapsamı içinde ele alınmış, özel hukuk davalarında ücretsiz avukat hakkı ile ilgili açık bir madde sözleşmede bulunmamaktadır. Bununla birlikte avukat yardımı sağlanmasının ücretsiz olması gerekliliği AİHM tarafından benimsenmiştir.⁶⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki 6/3-b bendinde suç işlediği şüphesi bulunan kişinin kendini savunma hakkını tam olarak kullanması maksadıyla kendini savunabileceği yani savunmasını hazırlayabileceği yeterli zaman ve kolaylıklara sahip olması gerekliliğini belirten hüküm ayrıyeten Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/3-c bendinde düzenlenmiş olan avukat yardımı hakkı ile de doğrudan ilintilidir. Savunma hakkının varlığı, savunmanın hazırlanmasına yönelik yeterli zaman ve imkanlara sahip olabilme ile mümkün olabilmektedir. Bahsedilen savunma hakkı sadece duruşma süreci için geçerli ya da bu süreç dahili ile kısıtlı değildir. Kişinin, kendisi hakkında bir suç isnadı olduğunu öğrenmiş olduğu an itibariyle savunma hakkı başlamalıdır.⁶⁸

Kişi için tanınacak olan gerekli zaman ve kolaylıkların değerlendirilmesinin yapılması yargı sürecinin tümünü, davanın konusunu ve durumunun genel olarak bir bütün halinde ele alınması ile olmalıdır.⁶⁹Bu bağlamda yargı mercilerinin öncelikli amacı, kişiye savunma için yeterli zaman ve imkanları sağlamak ve bununla birlikte de duruşmanın makul sürede sonuca bağlanmasını gerçekleştirmektir.

Suç işlediği iddiası ile şüpheli konumundaki kişinin kendi savunmasını hazırlaması için verilecek olan süredeki yeterlilik durumu davadaki bütün koşullara bağlı bir şekilde, davanın karmaşıklığı ve yargılama sürecinde varılan aşama ile birlikte ele alınarak belirlenecektir.⁷⁰

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, adil yargılamada temel olarak nitelendirilen savunma hakkındaki önemli ve bununla birlikte asgari öğeleri olan suç isnadını en kısa sürede öğrenme hakkı, avukattan yararlanma hakkı, tercümandan yararlanma hakkı, iddia tanıklarının sorguya çekmek hakkını 6/3. fıkrasının a,c,d,e

⁶⁷ Ayşe Kılınç, **Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s.104.

⁶⁸ İnceoğlu, a.g.e., s. 13.

⁶⁹ Timur Demirbaş, Yargının Yapısal Sorunları, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir, 2000, s. 355.

⁷⁰ Tuncay Alemdaroğlu, “Yargı Reformunda Öncelikler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1996, s.102.

bentlerinde belirtmektedir. Sözleşme'nin 6/3. fıkrasının b bendinde ise savunmanın hazırlanması için yeterli kolaylıklara sahip olma hakkını düzenlemiştir.

Dolayısıyla Sözleşmedeki 6/3-b bendindeki hüküm, yargılanma ve savunma hakkının kullanılması boyutunda boşluk doldurmaya yaran bir destek⁷¹, bir paket⁷² hüküm şeklinde tanımlanmaktadır.⁷³ Bu hükmün sağlama ihtimal olan olanaklardan bazıları; şüpheli ve sanığın dava hakkında bilgi edinebilmeleri için dava dosyasını inceleyebilmeleri imkanı; savunmada yer alması açısından duruşmada bulunma gerekliliği⁷⁴; avukatı ile özgürce görüşebilme imkanı; sanık için mahkeme kararının tebliğ edilmesi ve verilmiş olan mahkeme kararının gerekçeli olması.⁷⁵ şeklinde örneklendirilebilir. Fakat davanın konusu olan somut olay ihtiyaç gösterilmesi durumunda savunmanın imkansızlaştırılmaması ve makul sınırlarda kalabilmek şartıyla bunlar için zamansal sınırlamaların varlığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından bir aykırılık oluşturmayacaktır.⁷⁶

Ülkemizdeki duruma baktığımızda ise; Ceza hukukunda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu başta olmak üzere büyük ölçüde yenilediği son on yıllık sürecin en önemli yeniliği ve dayanak noktalarından birisi şüphelilerin ve sanıkların adil yargılanmalarını sağlamak için öngördüğü güvencelerdir. Ancak yüksek yargı organları tarafından ceza mevzuatında yapılmış olan geniş boyuttaki değişiklik öncesinde de savunma hakkı için ayrıca bir özenilme durumunun söz konusu olduğu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini kaynak olarak aldığı görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi, 08.06.1936 tarihli ve 3005 sayılı Meşhud Suçların Muhakeme Usulü Kanunu'nun 12. maddesinin savunma hakkını 3 günlük süre sınırlandırmasını tenkit ederek bu kanun maddesinin Anayasa'nın 13/2 maddesinde yazılı “..demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı..” olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükmün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/3-b maddesinde yer alan her sanığın savunmasını hazırlamak için

⁷¹ Tanrıver, a.g.e., s.72.

⁷² Güven, s. 317.

⁷³ Tanrıver, a.g.e., s. 73.

⁷⁴ Ahmet Kılıçoğlu, “Yargının Sorunları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 10, YROS, 1996, 290.

⁷⁵ Tanrıver, a.g.e., s.74

⁷⁶ Kılıçoğlu, a.g.e., s. 291.

gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olma hakkına aykırı olduğuna işaret ederek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin baktığı davalarda makul ya da yeterli zamanın ne olması gerektiği hususunda davanın niteliğine ve davanın yer aldığı koşullara baktığını belirtmiştir. Bu nedenle sanığa, verileri incelemesi için yeterli zaman verilmez ya da dava gereksiz bir ivediliğe getirilirse davaya ilişkin tüm bilgilerin savunmanın önüne konulması olanağının bir anlam taşımayacağı açık olduğu ifade edilmiştir⁷⁷

Şüphelinin ve sanığın savunmasını hazırlamak için yeterli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkı, şüphelinin ve sanığın avukat yardımından yararlanma hakkı ile ilintili olması sebebiyle bu konu şüphelinin ve sanığın avukat yardımından yararlanma hakkı ile birlikte ele alınacaktır.

Bu bağlamda adli yardım, kişileri yargı önünde ekonomik koşullardan soyutlamayı başarmaktadır. Ayrıca yargılama giderlerini karşılamakta zorluk çeken taraf haklarını kaybetmek durumu ile karşılaşabilir.⁷⁸ Hukuk devleti anlayışına sahip devletlerde benzer hak ihlalleri olmaması için devlet eşitlik ilkesine yargı önündeki kişiler içinde sağlayabilmelidir.

2.5.3. Savunma Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/3-c bendinde yer alan savunma hakkı kişi açısından yargılanma sürecindeki adilliğin sağlanması bağlamında temel bir unsurdur. Bu unsurun gerçekleşebilmesi gereği ise savunmasını üç şekilde yapabilmektedir. Şüphe altındaki kişi kendini doğrudan savunabilir, kendi seçmiş olduğu avukat tarafından savunulabilir ya da kişinin avukata sahip olabileceği maddi yeterlilikleri yoksa mahkeme tarafından görev verilecek olan avukat tarafından ücretsiz olarak savunulur.⁷⁹

Şüpheli ya da sanık kendini yardım almadan şahsen savunma hakkına sahiptir. Fakat sanığın bu hakkını kullanması duruşmada hazır bulunması koşulunu yerine getirmesi ile gerçekleşebilir.⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/3-b

⁷⁷ Aktalay, a.g.e., s. 137.

⁷⁸ Artık, a.g.e.

⁷⁹ Tanrıver, a.g.e., s. 77.

⁸⁰ Kılıçoğlu, a.g.e., s. 294.

bendinde yer alan maddenin gerektirdiği şekilde savunma hazırlayabileceği yeterli zaman ve gerekli kolaylıklardan yararlanma hakkının da verilmiş olması gerekmektedir.

Duruşmada hazır bulunma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde doğrudan ifade edilmemiş olsa da bu koşulun adil yargılanmanın bir ilkesi olduğunu belirtmiştir.⁸¹ Belirtilmemiş olsa bile AİHS'nin ve hakkaniyete uygun yargılanma ilkesinin bir gereği olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu durumun adil yargılanma kavramı ile de ilintili olduğunu belirtmektedir.

Duruşmada hazır bulunmayan sanık ya da şüpheli üzerine vazife olan işi yapamaması dolayısı ile mahkeme tarafından kişinin kendini savunma hakkından feragat ettiği ya da bu hakkı kullanmaktan vazgeçtiği düşünülür ve yargılama sürecin kişinin gıyabında devam edebilir. Bununla birlikte zımni feragatin kabulü için tereddüde mahal bırakmayacak açıklıkta ve kamu yararına aykırı olması gerekmektedir.⁸² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafı kaynaklı bir kusur sebebiyle bu haktan mahrum bırakılan sanık açısından kişinin duruşma süresince orada bulunmamasını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinin ihlal edilmesi anlamı taşımadığı ifade edilmiştir.⁸³

Bundan dolayı sanık eğer kaçak ya da farklı bir nedenden dolayı kendisine ulaşılanın mümkün olmadığı durumda yerel mevzuatın kişinin gıyabında yargılanmasını kabul etmesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine karşı aykırılık meydana getirmez.

Fakat bunun için, sanığın haberdar edilmesi amacıyla resmi görevliler tarafından titizlikle tüm seçeneklerin denenmiş ve gerekli tüm tedbirin alınmış olması gerektiğini belirtilmiştir⁸⁴

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/3-c bendinde yer almış olduğu üzere kişi kendi savunmasını yapabileceği gibi bir kişi, avukatının kendi seçebilmektedir ya da avukat tutmak için maddi durumu olmaması ve adaletin korunmasının gerektirdiği hallerde, mahkemenin görevlendirmiş olduğu bir avukat tarafından

⁸¹ İnceoğlu, a.g.e., s. 51.

⁸² Doğru, a.g.e., s. 829.

⁸³ Gözübüyük; Gölcüklü, a.g.e., s. 303.

⁸⁴ Gözübüyük, Gölcüklü, a.g.e., s.304.

herhangi bir ücret ödemedi savunulabilir. Ulusal mevzuatta, üst derecedeki mahkemeler için özellikle, sanığın mahkemede temsilinin avukatla yapılacak olması koşulunun ya da adli yardım kapsamında kişinin talebi olmasa dahi bir ya da birden fazla avukat atanması durumu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından bir aykırılık meydana getirmemektedir.⁸⁵ Bununla birlikte avukat ücretini hükümlü tarafından yüklenilmiş olduğu sistemlerde mahkeme uygun ve yeterli gerekçelere sahip olmalıdır.⁸⁶

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre şüpheli de sanık da seçecekleri avukat tarafından yardım alabilmektedir. Bu yardımdan ücretsiz faydalanmak ise sadece kişinin avukat ücretini ödemek için maddi gücünün olmadığı durumlarda söz konusudur. Bu hak kapsamında kendine avukat atanmış kişinin avukat seçme gibi bir durumu yoktur ve avukatın seçiminde de kendisinden herhangi bir fikir alınmaz.⁸⁷

Şüpheli ve sanık kendi seçmiş oldukları avukat yardımı hakkında yararlanabilmek ile birlikte devletin avukatları mahkemede yer almaları için gerekli düzenlemeleri yapabilme hakkına sahiptir ve bazen bazı kişilerin ehliyetlerini harici tutabilir.⁸⁸

Devlet'in "savunuculuk" görevi açısından gerekli düzenleyici hükümleri koyması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesinin 3. Fıkrasının c bendine karşı bir aykırılık oluşturmaz.⁸⁹ Zaten komisyonda, sanıklarla birlikte ortaklık boyutunda olan bir avukatın savunma görevini yasaklamak işlemini kişinin özgür bir şekilde avukat seçebilme hakkında bir ihlal olarak değerlendirmemektedir.⁹⁰

Önceki kısımlarda da belirtildiği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca kişinin maddi durumu kendini savunacak bir avukat tutmaya yeterli değilse mahkeme tarafından bir avukat kişiyi savunması için görevlendirilmektedir. Bu yardımdan yararlanan kişi, avukat seçiminde herhangi bir söz hakkına sahip değildir. Ayrıca mahkemenin avukat seçimi açısından kişiden herhangi bir fikir alma yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Bunlara ek olarak ise kişinin ücret ödemedi

⁸⁵ Gözübüyük; Gölcüklü, a.g.e., s. 304.

⁸⁶ Mole, Harby, a.g.e., s.56.

⁸⁷ Mole; Harby, a.g.e., s. 58.

⁸⁸ Cengiz; Demirağ; Ergül; McBride; Tezcan, a.g.e., s. 180-181.

⁸⁹ Gözübüyük, Gölcüklü, a.g.e., s. 306.

⁹⁰ Gözübüyük, Gölcüklü, a.g.e., s. 307.

avukat tarafından savunulabilecek olması hakkı teori boyutunda kalmamalı, pratiğe dökülebilir, uygulamaya konulabilir olmalıdır.⁹¹

Dolayısı ile avukat eğer savunma ya da yardım görevini layığı ile yerine getiremiyorsa mahkeme duruma müdahil olabilmeli ve gerekirse başka bir avukatı atayabilmelidir.⁹² Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi ise bu yönde şu görüşe sahiptir; eğer ücretsiz bir şekilde görevlendirilmiş olan avukat savunmada etkin değilse, avukat vefat ettiyse ya da hastalık sebebi ile uzunca bir süre dava ile ilgilenemediyse mahkeme, avukatın değişimi ya da avukatın üzerine düşeni yapması açısından sorumlu ve yükümlüdür.⁹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açısından en çok önemsenen nokta, yargılanma süresince sanığın bu yardımdan etkin bir şekilde yararlanabildiği görebilmektedir.

Sözleşme metninin yorumlanmasında kişi için sadece kovuşturmada ücretsiz avukat yardımı desteği sağlanabilir gibi görünse de bu maddenin yorumu daha geniş bir şekilde yorumlanmalıdır.

Sözleşmede avukat tutmada maddi açıdan yetersiz kalan kişinin avukat tutmaya yetkisi bulunmamasına rağmen, avukatın atanması mahkeme tarafından yapılacaksa, dar yorumlamanın sonucu kişinin avukatın yardımından faydalanabileceği yönündedir fakat sadece kovuşturma evresinde şüpheli olmayan kişiler için avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabileceği değil tüm şüpheliler açısından bu hakkın var olduğu bilinmelidir.

Zaten Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de avukat yardımı hakkının ceza yargılamasının tüm süreçlerini kapsamaması gerektiği görüşüne sahiptir. Hüküm kesinleştikten sonra dahi yani kişi sanıklıktan çıktıktan sonra bile herhangi bir sebeple yasadaki yollardan herhangi birine başvuru yapması aşamasında bile kişiye verilmiş olan bu hak korunmaya devam etmelidir.⁹⁴

Şüpheli ya da sanığın avukat yardımından ücretsiz yararlanabilmesi için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında iki koşula bağlıdır. Bu iki koşulun da birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu koşullardan birincisi; şüpheli ya da sanık

⁹¹ Mole, Harby, a.g.e., s.56.

⁹² Özbey, a.g.e., s. 418.

⁹³ Doğru, a.g.e., s. 363.

⁹⁴ Ünal, a.g.e., s. 184.

avukat tutmak için gerekli maddi olanağa sahip olmamalıdır. Bu durumu yoksulluk belgesi ile ispatlamak durumundadır. Kişi açısından maddi yetersizliğini göstermek, ispatlamak için talep edilen belge ya da şartların çok fazla ya da edinmesi zor boyutlarda olmaması gerekmektedir.⁹⁵Eğer kişi maddi durumu iyi olmadığı halde ve talepte bulunmasına rağmen yargının soruşturma aşamasında mahkeme tarafından herhangi bir avukat atanmamış olması sebebi ile savunması için gerekli ya da yeterli delilleri toplayamamış ise ve kişi avukat talebinde bulunduğu halde bu talep, kovuşturma aşamasında da kabul edilmediyse; tüm bunlar sonucunda da mahkum edildi ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından bu durum kişinin savunma hakkının ihlal edilmesi ve ayrıca adil yargılamanın da ihlal edilmesi olarak değerlendirilmektedir.⁹⁶

Suç işlediği iddia edilen kişinin herhangi bir ücret ödemediği avukat yardımı hakkını kullanabilmesi, maddi imkanlarının yetersiz olduğunun ispatı dışında adaletin sağlanabilmesi için ikinci koşul olarak bir zorunluluk halinde olması gerekmektedir. Adaletin selameti olarak nitelendirilen bu kavram sınırları belirlenmiş somut bir halde olmasa dahi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından önemsenmektedir ve bulmuş olduğu değerlendirme unsurları neticesinde kararlar vermektedir.

Bu unsurlardan ilk olarak dikkat edilen madde, kişinin avukat yardımı olmaksızın kendini savunabilecek düzeyde bir ifade yeteneği, bilgi sahipliği gibi niteliklere sahip olup olmadığının değerlendirilmesidir.⁹⁷ Daha sonra davanın konusu ele alınmaktadır. Kişinin işlemiş olduğu iddia edilen suçun ciddiyeti, karşılaşılabileceği olası cezanın ağırlığı gibi kriterler bağlamında değerlendirme yapılmaktadır.⁹⁸ Yani, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ücretsiz olarak bir kişiye avukat yardımından yararlandırılması hakkının verilmesi için savunmanın bir avukat dışında yapılması dışında kişinin özgürlüğünün kaybedilebileceği düzeyde olan bir

⁹⁵ Kılınç, a.g.e., s. 70.

⁹⁶ Tezcan, a.g.e., s. 180.

⁹⁷ Şanal Görgün, "Yargılamanın Gecikmesinde ve Hızlanmasında Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü", **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, 2000, s. 178.

⁹⁸ Özkan, a.g.e., s. 146.

davanın kişinin de yeterli savunmayı yapabilecek bilgi ve donanıma sahip olamaması koşulunda gerçekleşmektedir.⁹⁹

Avukat tayininin yargılama sürecindeki hangi aşamada gerekli olacağına ise mahkeme karar vermektedir.¹⁰⁰

Türk Hukuku açısından bu hak ise yasa ile korunmaktadır. 5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununun 2/c bendi uyarınca şüpheli ya da sanık için ceza yargılaması aşamasında savunma yapan avukat “müdafî” olarak nitelendirilmektedir. Ceza Hukuku bağlamında müdafîlik üç türde değerlendirilmektedir. Bunlar; isteğe dayalı müdafîlik, zorunlu müdafîlik ve yargılanan kişi tarafından seçilen müdafîliktir.

5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununun 149. maddesinde bir ya da birden daha fazla müdafinin şüpheli ya da sanığı tüm yargılama sürecinde destekleyebileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte 5271 sayılı CMK madde 149’un 2. Fıkrasında soruşturma aşamasında, ifade sürecinde maksimum üç avukattan yardım alınabileceği belirtilmektedir. Ayrıca 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun 10/c maddesinde şüpheli kolluk kuvvetlerce ifadesi alındığında sadece bir müdafinin yardımı alabileceği, 10/b maddesinde ise de şüpheli gözaltında ise sadece bir müdafinin yardımından yararlanabileceği belirtilmektedir.

5271 sayılı CMK’ nın 147/1-c maddesinde düzenlenmiş olduğu şekilde eğer şüpheli ya da sanık ifadesi alınması ya da sorgu aşamasında ise kişiye müdafî seçebilme hakkının olduğunu ve seçeceği müdafinin hukuksal açıdan yardımını alabileceği, ifade verirken ya da sorgulanırken müdafinin kendisine eşlik edebileceğini ve eğer kendisini savunması için bir avukat tutmaya maddi olarak gücü yetmiyorsa baro tarafından bir avukatın atanacağı bilgisi verilmektedir. Çekilmesinden önce şüpheliye ve sanığa müdafî seçme hakkının bulunduğu ve müdafinin hukuki yardımından yararlanabileceği, müdafinin ifade veya sorgusunda hazır bulunabileceği, müdafî seçecek durumda olmadığı ve bir müdafî yardımından faydalanmak istemesi halinde, kendisine baro tarafından bir müdafî görevlendirilebileceği belirtir.

⁹⁹ Kılıçoğlu, a.g.e., s. 288.

¹⁰⁰ Baki Kuru, (2001), **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, 6 C., 6. bs., C. 2, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul.

CMK 150/1. fıkrasında da şüpheli ya da sanık müdafii tutabilecek maddi koşullara sahip olmadığını belirtmesi ve kendisini savunması için bir avukat talep etmesi halinde bir avukatın bu iş için görevlendirileceği belirtilmiştir. İsteğe dayalı müdafilik, kanun koyucu tarafından şüpheli ya da sanık için öncelikle sahip oldukları avukat yardımından yararlanabilme hakkının korunduğunu ve kullanabileceğini belirtmektedir. Eğer kişi bu yardımdan faydalanmak isterse de kişinin maddi durumunun yeterli olmadığına dair beyanı dışında başka bir kriter aranmaksızın avukat yardımından ücretsiz yararlanma hakkı kişi için sağlanır ve kişiye bir avukat tayin edilir.

Eğer şüpheli ya da sanık herhangi bir avukat yardımcı olmaksızın kendilerini savunmak isteseler dahi eğer kişinin kendini savunabileceği yeterli bilgi ve yeterliliklere sahip olmadığına karar verilirse zorunlu müdafilik kavramı ortaya çıkmaktadır.

5271 sayılı CMK'nın 150/2 ve 156/1 maddelerinde zorunlu müdafilik kavramına ait düzenlemeler yapılmıştır. Şüpheli ya da sanı eğer 18 yaşına girmemişse ya da kendisini savunabilmede zorluk çıkaracak ölçüde kısıtlamalara sahipse ya da sağır ve dilsizse, herhangi bir kişi istemine bakılmadan hakim ya da mahkemenin talebi üzerine baro tarafından kişiye yardım etmek için bir avukat atanır. Zorunlu müdafilik kavramının oluşmasındaki diğer bir diğer neden de şüpheli ya da sanık eğer fiilen mahkemede bulunmuyorsa yaşanılacak olumsuzlukların önüne geçmektedir. Örnek verecek olursak 5271 sayılı Yasa'nın 204. maddesinde belirtildiği üzere eğer duruşmada düzeni tehlikeye sokacak hareketler yapması sonucunda duruşmaya dahil edilmeyecek olan sanık eğer kendisini savunacak bir müdafiiye sahip değilse kendisini savunması için barodan bir avukat istediğini mahkemeye iletebilir.

Ayrıca aynı yasada düzenlenmiş olan 247/4. fıkrasında yer aldığı üzere eğer sanık kaçak durumda ise ve sanığı savunacak bir avukat yoksa ise mahkeme yine barodan bir avukat talebinde bulunabilir.

Zorunlu müdafilik kavramının ortaya çıkmasındaki sebeplerden biri ise; kişinin işlediği iddia edilen suçun cezai ağırlığıdır. 5271 sayılı Yasa'nın 150/3. fıkrasında ve 156/1. fıkrasında belirtilmiş olduğu üzere alt sınırı 5 yıldan daha

fazla olan hapis cezası gerektiren suçlardan dolayı yapılan yargılamada şüpheli ya da sanık talebine bakılmaksızın avukat atanması yapılır.

2.5.4. Tanık Dinletme ve Sorgulama Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan 6/3-d bendinde sanığın kendisinin suç işlemiş olduğuna dair iddiada bulunanların tanıklarını sorguya çekebilme ya da çektirebilme hakkıyla birlikte savunma tanıklarını da iddia sahibinin tanıklarıyla benzer şartlar kapsamında çağrılmasını ve dinlenmesini sağlamak için talepte bulunma hakkına sahiptir.

Bu maddeyle birlikte sanıklar, kendi davası ile ilgi kurduğu bütün tanıkların çağrılması, sorgulanması ayrıca savcının çağırması olduğu ya da ifadesini dayanak olarak aldığı tüm tanıkları sorgulayabilmesi hakkını elde etmiş olmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken husus, bu hakkın kişiye mutlak olarak sağlanmadığıdır. Yani, tanık olarak değerlendirilmesi istediği her kişinin tanık olarak mahkeme tarafından kabul edilmesi ya da dinlenilmesi zorunluluğu yoktur. Bu durumun sebebi ise art niyeti önlemektir. Mesela, Soruşturma ya da kovuşturma süreçlerinde tanık olarak dinlenilmesi istenen belki de dava konusu ile tamamen alakasız kişilerin dinlenilmesi süreçlerin sonuca bağlanma süresini ciddi anlamda uzatma sonucu meydana getirecektir. Bu durumun da engellenebilmesi için ülkeler kendi hukuk sistemlerinde tanıkların kabulü ile ilgili çeşitli koşullar belirlemişlerdir.¹⁰¹

Ele almış olduğumuz "silahların eşitliği" ilkesi ile doğrudan bağlantılı hatta uzantısı olarak bu hakkı değerlendirebiliriz.¹⁰² Kavramsal anlam olarak baktığımızda ise tanık; davaya konu olan olayla ilgili duyuları aracılığı ile şahit olduğu ya da elde ettiği bilgileri paylaşan kişi demektir.¹⁰³

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adalet kavramını yargının tüm süreçleri boyutunda ele aldığı için tanıklar arasındaki de sayısal bir eşitlikten ziyade niteliksel

¹⁰¹ Özbey, a.g.e., s. 421.

¹⁰² Ekbatani-İsveç, 26/05/1988; Doğru, a.g.e., s. 561

¹⁰³ Metin Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık**, US-A Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 28.

olarak eşitlik aramaktadır.¹⁰⁴ Yani iddia sahibi ve savunma sahibi arasındaki dengeyi korumaya çalışmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre taraflar arasındaki eşitliği bozmaksızın sunulan delillerin kabulü mahkemeye ulusal yargı mercilerine aittir. Tanık olarak dinlenilmesi istenilen kişinin mahkeme tarafından reddi durumunda ise suç işlediği iddiasına karşı savunma yapacak olan kişi tanığın dinlenilmesinin kabul edilmemesinde davası açısından önyargılı yaklaşıldığını ispat etmelidir.¹⁰⁵

Diğer bir yandan ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tanık olarak dinlenilmesi ulusal mahkeme tarafından reddedilmiş kişiler açısından durumu izah eden gerekçeleri kararından belirtmek durumundadır. Kararda kabul edilmeyen tanıkların kabul edilmeme gerekçelerinin belirtilmemiş olması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne karşı bir ihlal oluşturacaktır.¹⁰⁶

Bu hak kapsamında, şüpheli ya da sanık kovuşturma ya da yargılanmadaki herhangi bir süreç içerisinde tanığa soru sorabilme ve tanığın beyanlarına karşı tezlerle cevap verebilme hakkına da sahip olmalıdır yani çapraz sorgulama hakkı olmalıdır.

Bu sayede silahların eşitliği ilkesi bağlamında suç isnadını somutlaştıracak kanıtların neler olduğunun sanık tarafından bilinmesi ve mahkeme aşamasında da aleyhteki tanıklar ile savunmanın tartışılabilir olması anlamına gelmektedir.¹⁰⁷

Çapraz sorgu süreci ise, iddia sahibinin ya da savunmanın tanıklarının sırayla iddia sahibi ya da savunma makamlarınca sorulan sorulara cevap vermesi ile oluşan bir süreç olup bu süreçte hakim davanın konusunun dışına çıkıldığında müdahale etmek dışında başka bir işlem yapmamaktadır.¹⁰⁸

Suç isnadı altındaki kişinin savunmasını yapma aşamasında önemli rol oynayan tanıklar, davanın seyrini ve sonucunu değiştirebilmektedir. Dolayısı ile savunma hakkının bir gereği olarak şüpheli konumundaki kişi yargılama sürecindeki

¹⁰⁴ Gözübüyük; Gölcüklü, a.g.e., s. 306.

¹⁰⁵ Cengiz; Demirağ; Ergül, a.g.e., s. 204.

¹⁰⁶ Tezcan, a.g.e., s.136.

¹⁰⁷ Gözübüyük, Gölcüklü, a.g.e., s. 308.

¹⁰⁸ Haluk Çolak, **Çapraz Sorgu**, Bilge Yayınevi, Ankara, 2007, s. 26.

herhangi bir basamakta tanığa soru sorabilme ya da tanığın beyanlarını geçersiz kılabilmek olanağına sahip olmalıdır.¹⁰⁹

2.5.5. Tercümandan Ücretsiz Yararlanma Hakkı

Yargılama dilinin şüpheli ya da sanık tarafından etkin olarak kullanılmadığı durumlarda eğer kişi derdini anlatacak düzeyde Türkçe bilmiyorsa tercüman atanması yasa ile düzenlenmiştir.¹¹⁰

Duruşma süresince savunmaya ilişkin mühim detayların ve iddiaların da çevrilmesi dahil edilmiştir. Ayrıca içerisinde dil dışında başka bir engeli olan sanık ya da şüpheli için onun anlayacağı şekilde iletişime geçilmesi de yasada yer almaktadır.

Ceza Muhakemeleri Kanununun 202/2-3. bendinde CMK içerisinde sadece mahkeme için değil soruşturma aşaması içerisindeyken de dinlenen kişiler için aynı hükümlerin uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca tercümandan ücretsiz bir şekilde yararlanılması hakkını kişi sadece yargılanma aşamalarında değil mahkumiyet haline de kullanabilmektedir.¹¹¹

Bununla birlikte soruşturma aşamasında hiçbir şekilde dinlenilmemiş şüpheli için iddianame çevirisinin yapılması ya da iddianameyi çevirecek birinin tayin edilmesine dair bir hüküm yer almamaktadır. Dolayısı ile böyle bir durumda iddianame Türkçe bilmeyen ya da engelli kişiye fark etmeksizin Türkçe dilinde tebliğ edilecek, bu tebliğ kişinin anlayacağı dile çevrilmesi için de herhangi bir şekilde tercüman atamayacaktır. Bu açıdan adil yargılanma hakkı açısından kişinin isnadı duruşmada öğrenmesi soruşturma süresince dinlenilmemiş olmasından dolayı ihlal yaratabilmektedir.

2.6. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Makul süre kavramı, davaların ne olursa olsun bir an önce sonlanması anlamına gelmemektedir.¹¹² “Geciken adalet, adalet değildir” düsturundan yola çıkarak; kişinin hak arama; hakkını etkin kullanabilmesi için yargılama süreleri

¹⁰⁹ Doğru; Cilt 2, s. 178.

¹¹⁰ Doğru; Cilt 1, s. 268

¹¹¹ Zekeriya Yılmaz; **Cezada Yargılama Gideri, Harç, Vekalet Ücreti ve Şahsi Hak Davası**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 23

¹¹² Pekcantez, a.g.e., s. 43.

makul düzeyde olmalıdır. Makul sürenin belirlenmesi ise net bir tanıma bağlı olamamakla birlikte isnatla hüküm arasında geçen sürenin değerlendirilmesi ile belirlenir. Yani, yargılanma sürecinin tümü makul süre içerisinde ve bu amaçla yapılan değerlendirmeler sonucunda makul sürelerin aşımı durumunun söz konusu olup olmadığına karar verilir.¹¹³

Adil bir yargılanmadan bahsedebilmek için yargılanmanın makul sürede neticelenmesi gerekmektedir. Devletin yargı bağlamında görevi, vatandaşlarının yargıya karşı güvenini ve bu güvenlerinin devamlılığını sağlamak olduğu için yargılanma sürelerini makul düzeyde tutmaya özen göstermelidir.¹¹⁴ Bu ilke, hem ceza davaları hem de hukuk davaları için geçerli ve uyulması zorunlu bir ilkedir.¹¹⁵ Amaç, hem davacı hem de davalı açısından herhangi bir hak ihlaline sebep vermeden yargılama sürecinin sona erdirilmesidir.¹¹⁶

Makul sürede yargılanma hakkı, Anayasamızda 141. madde altında düzenlenmiştir. Ayrıca Anayasamızdaki “*Kişinin Hakları ve Ödevleri*” altındaki 19. maddede de kişinin “*hak arama*” hakkını kullanabileceği ve yargının ise makul sürede kişiden gelen talebi değerlendirmesi gerektiğini yazılı olarak belirterek güvence altına almıştır.

Makul sürenin aşılmasında davacı ve davalı açısından maddi ve manevi zararlar meydana gelebilir ki bu zararlar özellikle suçlanan kişi açısından ciddi boyutlara da varabilir.¹¹⁷ Bu sebeple yargı, sanıkların haklarını korumakla yükümlüdür.¹¹⁸

Makul sürede yargılanma ile ilgili olarak sadece ülkemizde değil genel olarak tüm hukuk devleti ilkesini benimsemiş ülkelerde bir memnuniyetsizlik durumu söz konusudur ve maalesef her dava için sabit bir makul süre hesabı olmadığı ve olamayacağı için AİHM kararlarında da makul sürenin tespiti için bazı genel kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler şu şekildedir;

¹¹³ Mole, Harby, a.g.e., s. 33.

¹¹⁴ Kaşıkara, a.g.e, s. 54.

¹¹⁵ Kaya, a.g.e.

¹¹⁶ Artık, a.g.e, s. 36.

¹¹⁷ Kibar, a.g.e., s. 43.

¹¹⁸ Güney Dinç, **Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBB Yay. Ankara 2006, s. 95.

- a. Davanın niteliği
- b. Başvuranın tutumu
- c. Adli, idari merci tutumları

Başvuranın halı hazırda yitirdiği haklar ya da olası yitireceği haklardır.

Bu kriterleri tanımlamak gerekirse;

a- *Davanın niteliği*

Bu kriter, davanın karmaşıklık durumunu ifade etmektedir. Dava, tüm boyutları ile değerlendirilir. Davanın karmaşık olması doğrudan dava konusu ile alakalı olabileceği gibi yasal konularla da ilgili olabilir.¹¹⁹

AİHM açısından yasal konuları, delillerin temin edilmesi, suçlanan kişilerin sayısı, tanıkların sayısı, davanın uluslararası boyutu, davanın başka davalarla birleştirilmesi gerekliliği olduğu söylenebilir.¹²⁰

AİHM içtihatları doğrultusunda devletlerin neden olduğu gecikmeler dolayısı ile makul süre koşuluna uyulmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.¹²¹

b- *Başvuranın Tutumu*

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi suç şüphesi altında olan kişi için yerine getirmesi gereken yükümlülükleri; kendisini ilgilendiren usul işlemlerinde özenli olması, süreçleri geciktirmeye neden olacak herhangi bir taktik uygulamaması ve iç hukukta yer alan yargılanmalarda sonuca varılma süresini kısaltacak hakları kullanması olarak belirtmektedir.¹²²

Ceza hukuku kapsamındaki davalarda suç şüphesi olan kişinin adli mercilerle işbirliği içerisinde olmak gibi bir yükümlülüğü yoktur. Şüpheli ya da sanık sadece belirtmiş olduğumuz yükümlülükleri yerine getirmek ile mükelleftir. Bu sebeple şüphelinin kendisine verilmiş olan tüm hakları kullanması nedeni ile makul sürenin aşılması yani yargılanmanın uzaması durumunda kişiyi bu aşımından dolayı sorumlu tutmak yanlış olacaktır fakat bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

¹¹⁹ Tanrıkulu, a.g.e., s. 150.

¹²⁰ Tanrıkulu, a.g.e., s. 151.

¹²¹ Doğru, a.g.e., s. 566.

¹²² İnceoğlu, a.g.e.; s. 222; Mole, Harby, a.g.e., s. 24.

kişinin bu haklarını kullanırken kasıtlı olarak süreci uzatmaya dayalı hareketlerini de hesap etmektedir.¹²³

Başvuranın yerel yargılamadaki tutumu nedeniyle yargılama süresinin uzatılması devlete atfedilen bir kusur değildir. Mahkeme içtihadına göre, yalnızca devlete atfedilebilir gecikmeler durumunda makul zaman yükümlülüğünün ihlali söz konusudur.¹²⁴

Mahkeme önündeki bir davada, AİHM, on beş yıldan fazla bir süredir devam etmekte olan işlemlerin uzunluğunun AİHS'nin 6/1. fıkrasındaki adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir. Yargı makamları, hakimin bir transfer olması ve kalemdeki personel eksikliğinin ilgili sürenin uzunluğundan sorumlu birinci derece olarak kabul edilememesi nedeniyle üç kez ertelenmiştir. Ayrıca, başvuruların en az on yedi kez kendilerine erteleme talebinde bulduklarını ve diğer partiden altı kez erteleme taleplerine itiraz etmemeleri ve tarafların hukuk davalarında davaları takip etmeleri gerektiğini dikkate alarak; Başvuranlar işlemlerini daha çabuk görmek için bir adım atmama gereklilikleri konusuna değinerek adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir.¹²⁵

Aynı durumda, ulusal mahkemelerde önceki dönemlerde davaların tekemmül ettirilememiş olduğunu belirtmesine rağmen, dava konusunun karmaşık olduğu söylenemezse bile tarafların dava sürelerinin uzunluğu üzerinde büyük bir etkisi olduğunu belirtilmiştir. Tarafların yargılama süresinin uzunluğu üzerinde büyük bir etkiye sahip olmasından dolayı yargılama işlemleri aşırı uzun sürelerde olmuştur. AİHS'nin 6/1 fıkrasının ihlal edilmediğine karar verilmiştir.

Mahkeme, birçok Avrupa Konseyi üyesi ülkeye karşı cezai ve idari işlem yapılmasından sorumlu ceza mahkemesi veya idari mahkemelere de sahiptir. AİHM, medeni haklar ve yükümlülüklerle ilgili ihtilaflarda makul süreyi değerlendirirken, genellikle yasal davalarda işlem yapma yükümlülüğünün taraflara ait olduğunu

¹²³ Pekcanitez, a.g.e., s. 44.; Gözübüyük, Gölcüklü, s. 286.

¹²⁴ Vernillo, Fransa, Baş. No: 11889/85, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-kararlari>, Erişim: 24.05.2019.

¹²⁵ Kuru, a.g.e., s. 105.

belirtmektedir. Ancak tarafların bu yükümlülüğü, mahkemelerin davayı makul bir süre içinde sonuçlandırma gerekliliğini ortadan kaldırmayacağı belirtilmektedir.¹²⁶

Bununla birlikte, başvuru sahibi yargılama işlemlerinde hız sağlamak, geciktirme taktiklerini kullanmaktan kaçınmak ve tanınmış prosedür adımlarını atmaya özen göstermek için kendi görevini yapmalıdır; Durum tespiti göstermediğine dair kanıt varsa, Mahkeme içtihadındaki gecikmeler devletin sorumluluğunda değildir.

H. / Fransa davasında, AİHM, başvuranın iç hukuktaki idari mahkeme önündeki yargılama işleminin makul bir süre ihlali teşkil ettiği iddiasını incelemiştir ve yargılamadaki iki dönemin anormal olduğunu tespit etmiştir. başvuru sahibi veya avukatı başvuru sahibinin, *“Adli Yardım Bürosu tarafından atanan avukatı değiştirme veya yargılamayı hızlandırma yetkisi olmadığı, bu nedenle avukatının hareketsizliğinden kendisinin sorumlu tutulamayacağı”* yolundaki iddialarını dikkate almamakla birlikte hukuki yargılamadaki tüm taraf olanların gerekli olan itina göstermekle yükümlü olduklarını belirtmiş ve başvuru sahibinin avukatının Strazburg Hastanesi’ne 8 aydan sonra cevap vermesi neticesinde yargılama sürecinin uzamasında katkı sahibi olduğunu belirtmiştir.

Bu kararda, başvuranın avukatının durumu, Adli Yardım Bürosu tarafından atanmasına rağmen, Mahkeme tarafından, başvuranların tutumu ölçütleri altında, yetkililerin kriterleri altında incelenmemiştir. Bu nedenle, Strazburg içtihadına göre hukuki ve idari ihtilaflarla ilgili davalarda, devlet tarafından atanan yetkililerden kaynaklanan sorumluluk almak için devlet için de çalışıyor olmaları gerektiği söylenebilir.¹²⁷

Mahkemenin bu içtihat hukukunun adli yardım kurumunun ruhuyla bağdaşmadığını tespit ediyoruz. Bu içtihat, Adli Yardım Ofisi tarafından atanan avukatı ve başka bir avukatın yardımını değiştiremeyen başvuranın bir kez daha mağdur olacağı anlamına geliyordu. AİHM içtihadının bir bütün olarak sorumlu tutulması gibi, yasama-yürütme-yargı ayrımı olmadan, devletin bir bütün olarak

¹²⁶ Inceoğlu, a.g.e., s. 381.

¹²⁷ Inceoğlu, a.g.e., s. 390.

sorumluluğu adli yardım mekanizmasının etkinliğini sağlamamaktadır. Sonuçta, adli yardımın amacı, görünüşte bir avukat tayin etmek değildir.

Başvuru sahibi, iç hukuktaki avukatların değiştirilmesi, temyiz talep etme, yeni delillerin toplanmasını talep etme, anayasaya aykırı davranma ve şahıslarca verilen hakların kullanılması gibi usul haklarını kullanabilecektir.¹²⁸ Başvuranın yargılama süresi boyunca suçu sayılamayacaktır¹²⁹.

Bu hakların kullanımının yargılama süresini uzatacağı açık olmasına rağmen, bu uzatma uygunluk testini geçmelidir¹³⁰. Başvuruların devletçe makul sürelerde sonuçlandırıldığı tespit edildiği sürece, bu hakların kullanımından kaynaklanan gecikmeler devlete de atfedilemeyecektir¹³¹.

c- Adli, İdari Mercî Tutumları

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini kabul eden devletler, yargı düzenlemelerinin işlemlerini en hızlı şekilde yapmakla yükümlüdür. Bundan dolayı taraf devletler kurdukları mahkeme sayısının yeterliliği, savcı sayısının yeterliliği, hakimlerin görevlendirilmesi ve yargılama süreçlerinin hızlı bir şekilde yürütülmesi gibi sorumlulukları vardır.¹³² Bu sorumluluklar adil yargılama gereklerinden olup, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin düzenlediği şartlara uygun bir şekilde yargılamanın makul bir süre içerisinde bitirilebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yalnızca devletlerin sorumlu olarak görüldüğü gecikmelerde makul sürenin aşımı olarak değerlendirme yapıp, yargılamanın makul sürede bitirilememesinden dolayı yargının makul süre gerekliliklerine riayet etmemiş olduğunu kabul etmektedir. Mesela bir kamu davası için yaşanan tüm gecikmeler ya da davanın başka bir mahkemeye iletilmesi ya da incelemelerin uzun sürmesi gibi nedenlere bağlı olarak oluşan bütün devlete bağlı gecikmeler de makul süre ihlali olarak yorumlanıp devletler de suçlu konumda olmaktadır.¹³³ Görevin yerine getirilmesi aşamasında yargı mercilerinin

¹²⁸ Gölcüklü, a.g.e., s. 215.

¹²⁹ Gözübüyük/Gölcüklü, a.g.e., s. 285.

¹³⁰ Harris/O'Boyle/Bates/Buckley, a.g.e., s. 441.

¹³¹ İnceoğlu, a.g.e., s. 386.

¹³² Doğru; a.g.e., s. 616.

¹³³ İnceoğlu, a.g.e.; 221.

hükümlülüklerini layığıyla yerine getirmesine rağmen yaşanacak başka sebeplere bağlı gecikmelerde de makul süre aşımından dolayı devlet sorumlu görülecektir.¹³⁴

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, riski daha fazla olan ceza davalarının hukuk davalarına kıyasla makul süre açısından daha önemli olduğunu belirtmekte ve ceza yargılanmalarının hızlı sonuçlanmasını gerektiğinin önemini vurgulamaktadır., ceza davalarında başvuruçunun risk altında olan menfaati hukuk davasına göre genellikle daha büyük olduğundan, ceza davalarında daha hızlı yargılama yapılması gerektiği ve ceza davalarında makul süre değerlendirmesi yapılırken daha hassas davranılması gerektiği düşüncesindedir.¹⁷⁴

AİHM, karşısına gelen şikayetleri inceleme sürecinde, makul sürenin değerlendirmesi aşamasında yerel makam tutumlarını da ele almaktadır. Devletlerin, kendi idari ya da yargısal makamları için sorumlu tutulabileceği tüm gecikmelerin sorumlusu olarak görülmektedir. Yetkili makam tutumları açısından AİHM, bahsi geçen gecikmeler nedeniyle devleti esas olarak ihmal ve kusuru yüzünden sorumlu tutmaktadır.

Bununla birlikte, adli makamlar kendilerinden beklenenleri yapmış olsalar dahi hâkimlerin eksikliği, siyasi çevre, ulusal hukuktaki boşluklar ve iş yükünün ağırlığı gibi diğer nedenlerden dolayı makul süre aşılsa, devlet tekrar sorumlu tutulur.

Yetkili makamların ihmali bağlamında devletler, hukuk mahkemelerinde ve idare mahkemelerde rutin cezaların uygulanmasındaki gecikmelerden ve işlemlerin geciktirilmesindeki nedenlerden ve idari makamlar arasında koordinasyon eksikliğinden sorumludur. Başka bir davanın sonucunun yanı sıra devlet tarafından kanıtların sunulmasında gecikmeler de bunlara dahil edilmektedir. Buna karşın, AİHM, ulusal makamların yasal sürelerdeki limitlere uyamamasının tek başına AİHS 6/1. fıkrasını ihlal eden bir neden olarak görmemektedir.

Yetkili makamların ihmali ve kusuruna ek olarak, yargılama sisteminin süresinin, ülkenin yargı sistemindeki eksiklikler ve eksikliklerden dolayı makul olmadığı iddiası, genellikle AİHM huzurunda getirilir. Daha önce belirtildiği gibi, AİHS uyarınca, mahkemelerin kümülatif iş yükü, devletlerin adil yargılanma hakkı

¹³⁴ Gözübüyük; Gölcüklü; s.280; Doğru, a.g.e., s. 658.

dahil olmak üzere AİHS'nin 6. maddeye ilişkin şartların yerine getirilmesini sağlamak ve her türlü düzenlemeyi yapmak için gereken tüm önlemleri almakla yükümlü olduğu için mazeret sayılmaz.

Bununla birlikte, AİHM, ulusal adli makamlar nezdinde davaların bir araya gelmesiyle ilgili olarak devam eden bir sorundan ortaya çıkan gecikmeler ile devletin aniden ortaya çıkabileceği ve geçici gecikmelere sebep olan durumlarda eğer devletin uygun yolları sağladığı tespit edilirse sorumlu tutulamayacağı belirtilmiştir. Yani, ulusal yargı organları ve yetkili makamlar bu istisnai durumu mümkün olduğunca çabuk çözmek için yeterli çaba sarf etmeden önce geçici bir iş birikimi varsa, AİHM bunun AİHS'ne üye devletlerin AİHS'nin 6/1. fıkrasına ihlal sorumluluğunu içermediğini düşünmektedir.

Almanya'da 1974-1976 yılları arasında İş Mahkemelerinin iş yüklerinde önemli bir artış olmasına rağmen, soruşturma öncesi yapılan işlemlerin makul olup olmadığına ilişkin bir davada, yetkili makamlarca yargılanan memur sayısındaki artış, mahkemedeki 1979 yılındaki yasal değişikliklerle ile yetkililerin işlemleri hızlandırmaya yönelik çabalarını göz önünde bulundurarak AİHS'nin 6/1. fıkrasının ihlal edilmediği görüşünü belirtmişlerdir.

Başka bir davada ise Barselona Mahkemelerinde davaların birikiminin öngörülebilir olduğuna ve alınan özel önlemlere rağmen, bu yöndeki çabaların yetersiz olduğuna ve başvuranın makul bir süre içinde yargılanma hakkının ihlal edildiğine de karar verilmiştir. Her ne kadar iki farklı karar gibi görünse de ilk değerlendirme somut vakalar üzerinden gittiğinde içtihat değişiklikleri olmakta veya içtihadada esas alınmadığı anlar olmaktadır.

Bununla birlikte, yerel yargılama otoritelerinin önlerindeki işlerin yüklülüğü mahkemelerin yapı organizasyonu kaynaklı ise, davalar arasında kronolojik sıraya gerek kalmadan önceliklendirme gibi geçici çözümler, bazı dava konularının önemi ve aciliyeti dikkate alındığında yeterli değildir; devlet daha etkili önlemleri ertelememelidir. Bu gibi durumlarda da AİHM, AİHS'nin 6/1. fıkrasında ihlali yönünde kararlar vermektedir.

Almanya Mahkemelerinde havaalanına yakın yaşayanlardan oluşan başvuruların gürültü ve hava kirliliği için devletten tazminat talebini içerir davada

buldukları yargılamada; Temyiz Mahkemesi, tazminat taleplerinin reddedilmesine karşı Federal Mahkemenin önünde başvuruların iddiasına ait idari bir işlemin olup olmadığını araştırmaya başlamıştır. Başvurular, Federal Mahkemeden önceki idari işlemlerin süresinin adil yargılanma haklarının ihlal edildiğini iddia ederek üç yıl sürdüğü gerekçesiyle temyize gitmişlerdir. Yapılmış olan açıklamalarda hükümet, Ulusal Mahkemenin iş yükünün 1969 yılı ve 1979 yılı arasında% 86 oranında artmış olduğunu, 1974'te iş yükünü azaltmak için yasal değişiklikler yapıldığını, ancak kısmi değişikliklerin tüm Kanun'u değiştirme girişimi olduğu için ertelendiğini belirterek savunmada bulunmuşlardır. Federal Mahkemede, 1981'de, Mahkeme'nin işleyişine önemli etkileri olan yetkililerin sayısı arttırmış ve her bir vakanın aciliyet derecesine ve insani sonuçlarına göre, kronolojik olarak azalan davalara bakmak yerine, bir sıralama sistemi kullanarak iş yükünün olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamıştır. AİHM, asıl dava üzerinde bir etkisi varsa, AİHS'nin 6/1. fıkrası uyarınca geçirdiği süreyi inceleyerek yerel yargılama işlemlerinde emekli aylıklarıyla ilgili bir anlaşmazlık olması durumunda, başvuran ilk önce Ek Emeklilik Ödeme Fonunda yapılan değişikliklerle ilgili olarak Tahkim Kuruluna başvurduğunu; Başvuruların, Tahkim Kurulunca, Fon'daki değişikliklerin yasalara aykırı olmadığı ve Federal Anayasa Mahkemesine başvurduğu gerekçesiyle reddedilmesine karar vermiştir.

AİHM, makul bir süre ihlali iddiasını incelerken, Federal Anayasa Mahkemesi nezdindeki işlemleri değerlendirmiş ve davaları makul bir süre içinde sonuçlandırma yükümlülüğünün Federal Anayasa Mahkemesi için de geçerli olduğunu ancak Federal Anayasa Mahkemesine uygulanamayacağını belirtmiştir. AİHM, yirmi dört kamu görevlisi vakasını bütünleyici bir görüş elde etmek amacıyla Federal Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan ek emeklilik ödemelerinin azaltılması amacıyla bir araya getirilmesinin makul olduğunu bulmuştur, ancak sözleşmeleri yeniden birleşme sırasında sona eren yaklaşık 300.000 kişi için aynı dönemde Almanya'nın siyasi durumu ve sözleşmelerin sona ermesinden kaynaklanan ihtilafların ciddi sosyal sonuçları göz önüne alındığında, Federal Anayasa Mahkemesi bu davalara öncelik vermeye hak kazanmış ve iddia olunan dava ve uyuşmazlıklarda üç yıl, dört ay ve üç haftalık süreler halinde görülmesini AİHS'nin 6/1 fıkrasının ihlali saymamıştır.

Makul bir sürenin İsviçre Yargı makamları açısından da ihlalin incelemesinde, AİHM, aciliyet ve ciddiyetine dayanarak davaları öncelik sırasına koymanın ve yapısal bir organizasyon meselesi haline geldiği durumlarda, devletin artık etkin önlemleri ertelemediğini belirtmiştir. İsviçre makamları tarafından yapılan değişikliklerin gecikmiş ve yetersiz olduğu ve üç yıldan uzun süren sürenin tek mahkemede yargılanması için makul kabul edilemediği sonucuna varmıştır.¹³⁵

Buna ek olarak, bireylerin iç hukukta haklarını aramak için farklı yolları olabilir, ancak bazı durumlarda yük olarak kabul edilebilir. Bazen, iç hukuk yollarının çoğunluğu her iki tarafta da keskin bir kılıç gibi görünmektedir: Hukuk sisteminin kalitesi üzerinde olumlu bir etkisi olmasına rağmen, işlemlerin uzunluğunu olumsuz yönde etkileyebilir. Mahkeme, bir kural olarak, AİHS'ne taraf Devletlerin mahkemelerindeki davalar hakkında görüş bildirmek yerine, hukuki bir sistemde çok sayıda idari ve adli yol varsa, öncelikle Bireysel hakların güçlendirilmesi, sonuçların çıkarılması ve AİHS'nin 6.maddesine uyumu sağlamak için sistemi basitleştirmesi gerektiğini devletin görevi olarak nitelemiştir.

Mahkeme içtihadından da anlaşılacağı gibi, hak arama özgürlüğü kapsamında bireye birçok hukuk yolunun verilmesi, bireyin haklarını korumak için olumlu bir adım olarak görülmektedir, ancak bu hususun Devletlerin bürokrasi ve usul labirentine bireyi itmesine izin vermemesi gerektiğini izah etmiştir.

AİHM, işlemlerin uzunluğunu incelemesinde, hem başvuranın hem de yetkili makamların davranışlarındaki kusur oranını, hangisinin hangi tutumu belirleyeceğini belirten bir kusur oranını belirlemediği sürece değerlendirilmelerinde hata yapabilir. Bu hususta yargılamadaki gecikme bakımından ve hak ihlali anlamında mağduriyetlere sebebiyet verebilir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi görmüş olduğu bir davada, AİHS'nin 6. maddesinin, başvuruların mallarının kamulaştırılması konusundaki itirazlarına ve sonuçlarına itiraz edilmesine itiraz etmesine rağmen tazminat taleplerinin medeni bir hak olan mülkiyet hakkı ile ilgili olduğuna karar vermiştir. tazminat talepleri. Başvuranların davayı son aşamaya getirmesi gerekmele birlikte, başvuran Paris

¹³⁵ Karen Reid, *A Practitioner's Guide To The European Convention on Human Rights*, 4. bs., Londra, Sweet&Maxwell, 2012.

İdare Mahkemesinde hatalı bir duruşma sunmuş olup, temyiz başvurularından sonra dokuz ay ve dört ay boyunca dilekçelerini vermeyerek davaların uzamasına neden olmuştur. Mahkeme, davanın karmaşık olduğunu belirtmiştir, ancak Konsolosluk, davaların herhangi bir açıklama yapılmaksızın sona erdiğini, uzun süredir davalı bakanlığın davaya cevap vermesi için yirmi ay beklemesi gerektiğini ve Konsoloslukun ilk duruşmayı alması beş yıl sürmüştür. Toplamda sekiz yıldan fazla süren yargılamaların makul kabul edilemediği ve devletin su istimalinin daha belirgin olduğu gerekçesiyle AİHS'nin 6/1. fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

AİHM, karara bağladığı başka bir davada da yerel mahkemelerin kararını 11 ay içinde bildirildiği ve başvuranın adil yargılanma hakkının ihlal edilmediği sonucuna varılmasına rağmen gecikmenin esas olarak başvuranın davranışından kaynaklandığını tespit ederek bireysel başvuruyu reddetmiştir.

Makul sürenin değerlendirilmesi sırasında, yargının davanın sonucundan dolayı herhangi bir zorunluluğu yoktur. Başka bir deyişle, vakanın sonucu makul sürenin belirlenmesinde bir kriter olarak kabul edilmemektedir. Davanın taraflar açısından lehe veya aleyhe makul bir süre içinde sonuçlanmış olması AİHS'nin 6/1. fıkrasının ihlal saymaması için yeterlidir.

Duruşmanın makul bir süre içinde tamamlanmasını istemek, tarafları maddi ve manevi olarak korumaktır. Ancak, kamu davalarında zaman aşımaları ve davalarda kovuşturma yapılmaması makul zaman ihlali sayılmaz görüşünü belirtmişlerdir.

d- Başvuranın halı hazırda yitirdiği haklar ya da olası yitireceği haklar

AİHM, başvuranın giderek tükenmekte olan ilgisinin niteliğini ve devletlerin davaları makul bir süre içinde sonuçlandırma yükümlülüğüne uyup uymadığını tespit etmenin üç temel kriteri incelemektedir. Bu kritere ilişkin olarak AİHM'deki en çarpıcı uygulamalardan biri de Fransa'da görülmüş olan bir davadadır. Mahkeme, hemofili nedeniyle nakledilen ve bu kan transfüzyonunun AIDS'i olan başvuran tarafından idare aleyhine açılan tazminat işlemlerinin iki yıldan uzun süre devam ettiği, ancak halen devam ettiği ve hatta öldüğü sonucuna varmıştır işlemler makul bir sürede sonuçlandırılmamıştır. Bu sonuca varırken, AİHM, başvuranın zarara uğramakta olan menfaatlerinin, çektiği hastalığın iyileşme olasılığı ve yaşam beklentisinde azalma olmadığı göz önüne alındığında hayati öneme sahip olduğunu

belirtmektedir. Davaların sayısından bağımsız olarak, bu durumun özel ve istisnai çabalar gerektirdiğini ve Hükümetin şartların farkında olduğunu ve bir süredir olayın görünürdeki ciddiyetinin aksine olduğunu belirterek başvuru sahibi sağlığının kötüleştiğini bilmesine rağmen, idare mahkemesi işlemleri hızlandırmak için hiçbir şey yapmadığını tespit etmiştir. Yargılama, başvuran aleyhine veya lehine sonuçlanmış olsa bile, AİHS'nin 6/1. fıkrası uyarınca makul bir süre içerisinde yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

Mahkemenin, başvuranın nesli tükenmekte olan faiz kriterleri açısından işten çıkarma veya işten çıkarma ile ilgili ihtilaflara özel önem verdiğini görmek de mümkündür. İşçi-işveren anlaşmazlıklarının işten çıkarılmasının ya da işten çıkarılmasının adaletsiz olduğunu düşünen kişilerin geçim kaybına neden olması nedeniyle, AİHM, büyük ölçüde işçilerin para kazanma konusunda önemli menfaatleri bulunduğunu belirterek, AİHS'nin 6/1. fıkrasının ihlal edildiğine karar vermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MAKUL SÜREDE YARGILANMA

3.1. Makul Süre Kavramı

Uyuşmazlıkları hızlı bir şekilde devlet nezdinde çözmek, hukuk devleti niteliğinde olan devletler için bir gerekliliktir. Yasal korumanın etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için makul bir süre zarfında işlem yapılması gerekmektedir.¹³⁶ Medeni haklarını veya yükümlülükleri ihlal etmiş bireylere yargı organlarının uygulanmasının temel amacı, çeşitli sebeplerle toplumdaki diğer bireylerin haklarını yasal ve meşru koruma altına almaktır. Öte yandan, devletlere yönelik adli görevlerin yerine getirilmesinin asıl amacı, haklarını kendi başlarına uygulama eylemlerini önlemektir. Bunun içinde hak kazanımlarına kısa sürede ulaşılması önemlidir. Bu durum, bireylerin haklarını kendi başlarına kullanmalarını engellemeyi amaçlayan ceza muhakemeleri hukukunun amaçlarına müdahale etmenin yanı sıra, bireyin hukuka duyduğu memnuniyeti ve hukuka bağlılığı da azaltacaktır¹³⁷

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) makul bir süre içinde yargılanma hakkının, insanları uzun süren davaya karşı korumayı, özellikle şüpheli ve sanıkların endişe ile yaşamalarını önlemeyi amaçladığını vurgulamakta ve uzun süren ceza davalarında davanın nasıl ve ne zaman sona ereceğine dair oluşan stresin yaşanmasının önüne geçilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹³⁸

Buna göre, cezai davalarda makul bir süre içinde yargılanma hakkı, aynı zamanda gereken hukuk sürecinin bir yansımasıdır. Uyuşmazlıkları makul bir süre içinde çözmek şüpheli, sanık ve mağdur hakları açısından önem arz etmektedir.

Dolayısıyla, makul bir süre içerisinde yargılanma hakkı devletler için bir yükümlülük olduğu kadar ceza yargılamasında şüpheliler için de bir haktır. Nitekim, Türk Anayasasının 141/4. maddesine göre de, “davaları mümkün olduğunca çabuk ve asgari maliyetle sonuçlandırmak yargının görevidir” denilmektedir.

¹³⁶ Başar, a.g.e., s.1.

¹³⁷ Yener Ünver ve Hakan Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s.9.

¹³⁸ Cesare Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çeviren Sami Selçuk, Ankara, 2010, s. 101

Ayrıca, Türk Ceza Muhakemesi Kanunu 190. maddesinde de “Asıl duruşma, karar verilene kadar kesintisiz olarak yapılacaktır. Bununla birlikte, gerekli durumlarda, ana duruşma, yargılanmanın makul bir süre içinde yürütülmesine izin verecek şekilde kesintiye uğratabilir “ ifadesine yer verilerek yargılamanın makul bir sürede ve en hızlı şekilde sonuçlandırılmasına işaret edilmiştir.

Özellikle ceza davalarında duruşmanın uzatılması delillerin kaybedilmesine yol açmakta, dava masraflarını arttırmakta ve nedensellik ilişkisini ceza davası ile ceza arasında ilişkilendirmeyi zorlaştırmaktadır.¹³⁹ Beccaria'ya göre, aynı şekilde, acil bir ceza daha kullanışlıdır; çünkü ceza ile suç arasındaki zaman süresi ne kadar küçük olursa, o kadar güçlü ve uzun ömürlü olmak iki suç ve ceza fikrinin birleşmesi olacaktır; böylece biri neden, diğeri kaçınılmaz ve gerekli etki olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir.¹⁴⁰

Türkiye'de bu açıdan ceza davaları biran önce bitirilmesi düşünülmele birlikte ceza yargılamasının en çok tartışılan konularından biri uzun süreli gözaltındaki ve ceza yargılamasındaki geçirilen zamandır.¹⁴¹ Aynı zamanda tüm hukuk toplumlarının ortak bir sorunu olmuş ve “gecikmeli adaletin inkar edilmesi” olduğu ima edilmiştir.

Bir ülkedeki yargı sistemini tanımlayan şey hızdır.¹⁴² AİHM'nin Türkiye aleyhine aldığı yargılama ve karar davalarında makul bir süre içerisinde dava ve soruşturmaları sonuçlandırmamak, önemli bir miktardır. İhlaller açısından bakıldığında ülkemiz maalesef üst sıralarda yer almaktadır.¹⁴³

Ayrıca, AİHM'nin Türkiye aleyhine açılan davalarının önemli bir kısmı, makul bir süre içinde yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiası sebebiyledir. Türk hükümetinin davaların karmaşıklığını ortaya koyduğuna ve çoğu zaman mahkeme

¹³⁹ Ünver, a.g.e., s. 297.

¹⁴⁰ Beccaria, a.g.e., s. 102.

¹⁴¹ Seda Kalem, Gamla Jahic, İdil Elveriş, **Adalet Barometresi Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.10.

¹⁴² Feridun Yenisey: “Ceza Adaleti Sisteminin Etkinliği, Normal Çalışma Süresi ve Gecikme”, **Yeni Türkiye**, 1996, s. 575.

¹⁴³ Mahkemenin 2018 yılı faaliyet raporuna göre Türkiye aleyhine yargılamaların uzunluğuna ilişkin pek çok ihlal kararı verilmiştir. İhlallerin fazla olması açısından Macaristan ile birlikte Türkiye de ilk sıralarda yer almaktadır. European Court of Human Rights, Annual Report 2018, **Registry of the European Court of Human Rights, Strazburg**, 2018, (Çevrimiçi), http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2018_ENG.pdf, Erişim: 03/06/2018.

karşısındaki durumun olduğunu göstermesine rağmen, AİHM, davaların ve soruşturmaları çok karmaşık olsa bile hükümetlerin davaları ve soruşturmaları işlevsel hale getirme zorunluluğu olduğunu belirtmekle AİHS 6/1. fıkrasına göre ihlalde kusurlu davrandığını kabul etmektedir.¹⁴⁴

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi işlemlerin herhangi bir gecikme olmadan yapılması gerektiği, aksi halde gecikmeler insanların yargı organlarına olan güvenini yitirmesine yol açabilir demektedir. AİHS'nin 6. maddesi, davaların “makul” bir sürede yapılması gerektiğini düzenlemektedir. AİHS'nin 5/3.fıkrası ayrıca tutuklanan veya gözaltına alınan herkesin makul bir süre içinde yargılanma ya da beklemedeki yargılanmayı serbest bırakma hakkına sahiptir diyerek AİHS'nin 6. maddede belirtilen makul sürede yargılanma hakkının ceza davalarında şüpheli haklarıyla hızlandırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında AİHS'nin 6.maddesi hem hukuk davalarını, idari davaları hem de ceza davalarını içerir. Ancak, sadece ceza davaları ve tutuklular ile ilgili olarak uygulanabilir.¹⁴⁵

AİHS'nin 5/3.fıkrasında belirtilen bu hak makul bir süre içerisinde yargılama anlamına gelmemekle birlikte tutuklular için makul bir süre içerisinde yargılanma, adil yargılanma hakkı olarak belirtilen AİHS'nin 6. maddede belirtilen makul bir süre içinde yargılanma hakkının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Nitekim, AİHS'nin 5/3.fıkrası, herkesin makul bir süre içinde yargılanma ya da serbest bırakılma ya da serbest bırakılma ya da tutuklama gibi önlemlerden geçici olarak mahrum bırakılmış olanları hedef alma hakkına sahip olduğunu ifade ederek gözaltı ve tutuklulukta yoksun bırakılmayanların makul bir süre içinde yargılanmaları gerektiğini ima etmektedir.

Her iki maddeyi birlikte göz önünde bulundurarak AİHS'nin 5/3.fıkrasının yalnızca ceza davalarında uygulanır, ancak AİHS'nin 6. maddesinde de genel olarak hukuk ve ceza davalarında uygulanır.¹⁴⁶

Tarihsel açıdan bakacak olursak; makul bir sürede yargılanma hakkının adil yargılanma hakkına paralel olarak ilerlemiş olduğu görülmektedir. Tarihsel olarak

¹⁴⁴ Altaş, a.g.e, s.5.

¹⁴⁵ Süheyl Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 95.

¹⁴⁶ Donay, a.g.e. s. 96.

adil yargılanma hakkı göz önüne alındığında, ilk olarak ortak hukukta bir kavram olarak geliştirilmiştir ve kökleri 1215'teki Magna Carta'ya dayandırılmakla Magna Carta'nın 40. maddesine göre “Hiç kimse hakkını veya adaleti reddetmez veya ertelemeyebilir” diyerek, bu hükmün bir sonucu olarak, sanığın tutuklu olduğu dava ve işlemlerin ertelenemeyeceği veya uzun süre bekleyemeyeceği açıkça anlaşılabilir.¹⁴⁷

Halk arasında ortaya çıkan haklar için mücadele fikri Magna Carta, kıta Avrupası ve Yeni Dünyaya zamanla göç ederek yayılarak adil yargılanma hukuku gibi hakların pozitif hukuka aktarılması için bir temel sağlamıştır.¹⁴⁸ Bu bağlamda, Anglo-Saxon yasasında “yasal işlem”, “adil yargılanmanın” temelini oluşturmuştur. Makul bir süre içerisinde yargılanma hakkı sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamında değil, ayrıca daha fazla açıklayacağımız insan hakları ile ilgili diğer araçlarla korunmuştur. Ancak bu hak, AİHS'nin 6. maddesinde daha önce Amerikan Hukukunda iyi bilinen bir ilke olmasına rağmen, açıkça belirtildikten sonra önem kazanmıştır. Türkiye'nin Kıta Avrupası Hukuk Sisteminin bir parçası olması ve yargı yetkisi Türkiye için de geçerli olan bir yargı organı kuran Avrupa Konseyi'nin kurucu üyelerinden birisi olması sebebiyle AİHM'nin kararları esas olarak olacaktır. Ancak, uygun olduğunda diğer hukuk sistemlerindeki düzenlemelere değinilecektir.

Çağdaş ve anayasal olarak temel hakların tamamen pozitif hukuka aktarılması ilk olarak Virginia Haklar Yasası'nda gerçekleşmiştir.¹⁴⁹ John Locke doktrininden ve Montesquieu'nün güçlerin ayrılması ilkesinden esinlenerek hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 8. maddesi, cezai takibatta sanık haklarına ilişkin korumaları içermekle “*Bir kişi tüm sermaye veya cezai kovuşturmalarda, suçlamanın nedenini ve niteliğini talep etme, suçluyucularla ve şahitlerle karşı karşıya gelme, kendi lehine delil çağırma ve tarafsız bir jüri tarafından hızlı bir şekilde yargılanma hakkına sahiptir. Oybirliği ile rızası olmadan suçlu bulunamaz; ne de kendine karşı kanıt vermeye zorlanamaz; toprak kanunu*

¹⁴⁷ Esra Atalay, ‘**Yargısal Temel Haklar**’, Prof. Dr. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan, İzmir, 1997, s. 452. Mahmut Gökpınar, **Adil Yargılanma Hakkının Asgari Gereklere Karşısında Türk Kamu Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s.15.

¹⁴⁸ Tanrıver, a.g.e, s. 15.

¹⁴⁹ Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 375.

veya akranlarının yargıları dışında hiçbir kimsenin özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.” diyerek bahse konu korumayı sağlamlaştırmıştır.

Bu araç, Amerika'nın kuzeyindeki devletler için diğer insan hakları beyannamelerinin bir model olarak önemli bir rol oynamıştır ve Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) gibi bazı yasal araçları etkilemiştir.¹⁵⁰

Adil yargılanma hakkı, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki olağanüstü çabaların bir sonucu olarak uluslararası düzeyde koruma altına alınmıştır. Devletler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bireylere verilen temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak için Birleşmiş Milletlerin huzurunda Evrensel İnsan Hakları Beyanını da kabul etmişlerdir.

10. ve 11. maddelerin yanı sıra, bildirgenin sayısız maddesi adil yargılanma haklarını ifade etmektedir.¹⁵¹ Kontrol mekanizması olmasa da, yalnızca politik bir araç anlamına gelse de, evrensel beyanat ilk kez uluslararası düzeyde adil yargılama ilkesini ifade etmede önemli bir yere sahiptir.¹⁵²

Nitekim, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile ilk ifade edilen adil yargılanmanın içeriği, evrensel, bölgesel ve ulusal olan diğer yasal araçlarda ilerletilmiştir¹⁵³.

Bu bağlamda, 1948' de, hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde hem de Amerikan İnsan Hakları ve Görev Beyannamelerinde (esasen AİHS'ten etkilenen) ilan edilen adil yargılanma hakkı ve temel bir insan hakkı olarak kabul edilen adil yargılanma hakkı (aynı şekilde) makul bir süre içinde yargılanma hakkının kapsamı) daha sonra Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde yer almaktadır. Bu gelişme sürecinde, bölgesel bir sözleşme olan AİHS'de makul bir süre içinde yargılanma hakkı için kilit bir rol verilmiştir. Avrupa Konseyi'ne üye devletler, 1950'de Genel Deklarasyon kapsamındaki hakların bir bütün olarak güvence altına alınması amacıyla AİHS'den taviz vermişlerdir. Bu kurallar ve bu tür davranışların

¹⁵⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, İmge Kitapevi, Ankara, 2000, s.144.

¹⁵¹ Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, İstanbul, 2000, s.38.

¹⁵² Karakehya, a.g.e, s. 19

¹⁵³ Karekahya, a.g.e, s. 20.

cezalandırılması, iyi, adil ve doğru çalışma konusunda adli hizmet sağlayabilecek bir sistem oluşturulması amaçlamışlardır.¹⁵⁴

Sözleşmeyi kabul etmek veya onaylamak, Avrupa Konseyine katılmak için ön şarttır. Uygulanacak olan AİHS ilgili en önemli organ ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir. Mahkeme sözleşmeyi yorumlama ve uygulama hakkına sahiptir. Mahkemenin kararları üye devletler üzerinde söz sahibidir.¹⁵⁵ Devletlerin kararlara uyma zorunluluğu ile bağlantılı olarak, makul bir süre içinde yargılanma hakkının esası şu anda mahkeme tarafından geliştirilmiştir ve bu içtihatlarla üye devletlerin yargısal işlemlerde makul bir süre içinde bütün işlemleri gerçekleştirmesi amaçlanmıştır.

3.2. Makul Sürenin Başlangıcı ve Bitişi

Makul sürenin başlangıcı, uygulamada dava türüne göre farklılık göstermektedir. Makul süre değerlendirilmesi yapılırken başlangıç olarak ele alınacak olay önem arz eder.¹⁵⁶

Başlangıç olarak neyin kabul edileceği ise dava türüne göre değişiklik göstermektedir.¹⁵⁷

Hukuk yargılamalarında başlangıç, mahkemeye başvuru tarihi ile başlamaktadır.¹⁵⁸ Yani davanın yetkili yargı makamına ulaşması ile birlikte davanın açıldığı tarih başlangıç olarak esas alınmaktadır.¹⁵⁹ Eğer mahkemeye yoluna gidilmeden önce uyuşmazlıkla ilgili karar alma yetkisine sahip bir merci başvurusu yapılmış olma durumu söz konusu ise; başvuru, makul süre hesaplamasında başlangıç olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁰

Ceza yargılamalarında ise, polis ya da savcılık tarafından başlatılan soruşturmanın başlangıç tarihi makul süre değerlendirilmesinde de başlangıç olarak

¹⁵⁴ Başar, a.g.e., s. 18.

¹⁵⁵ Evik, a.g.e., s. 18. David Haris. The Right To A Fair Trial In Criminal Proceedings As A Human Rights', **International and Comparative Law Quarterly**, 1967, s. 352.

¹⁵⁶ Mükerrrem Onur Başar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı", Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2008, s. 28.

¹⁵⁷ İnceoğlu, a.g.e., s. 376.

¹⁵⁸ İnceoğlu, a.g.e., s. 377.

¹⁵⁹ Pekcanitez, a.g.e., s. 41.

¹⁶⁰ Gökşen, a.g.e.; s. 62.

kabul edilmektedir.¹⁶¹ Ayrıca, yetkili makamlarca kişinin suç işlemiş olduğunu düşündüğü yani suç işlediğine dair kişiye resmi bildirim yapılan süreçlerde bildirim tarihi, makul sürenin başlangıcı olarak göz önüne alınmaktadır.¹⁶² Bu bildirim de kişiye suç işlediği şüphesi altında olduğunun resmen haber verilmesi, olası şüphelinin yakalanması, tutuklama kararının bildirim, soruşturmasının başlaması şeklinde olabilir.¹⁶³

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargılama süresinin makul olup olmadığına ilişkin kararlarına baktığımızda, ilk önce dikkate alınması gerekenin süre olduğu görülmüştür. Medeni haklar ve yükümlülüklerle ilgili medeni anlaşmazlıklarda, süre, bir kural olarak, davanın yetkili mahkemenin huzuruna getirildiği tarihte başlayacak, ancak bazı durumlarda davacının dilekçeyi teslim etmesinden önce başlaması bile mümkün olabileceği anlaşılmıştır.¹⁶⁴

AIHM içtihadında veya işlemlerin tamamında kavram mahkemesi kavramının özerk anlamı göz önüne alındığında, adil yargılanma hakkının güvencesinden, medeni haklar ve yükümlülükler kapsamında olduğu ölçüde yararlanan idari ihtilaflarda Uyuşmazlığın başlama tarihi, idari işlem öncesi idari veya iç hukukla değerlendirilebilir. Başvuru tarihi König / Almanya davasında, AIHM, Hükümet ve Komisyon'un görüşüne aykırı olarak, başvuranın kliniği ve doktoru uygulama yetkisinin iptali, itirazın yapamayacağı gerçeğini göz önüne alarak ihtilaf konusu ile ilgili yetkili idari makamlara danışmaksızın, mahkemeye başvuru tarihinden itibaren değil yönetim kuruluna itiraz tarihinden itibaren başlatmıştır.¹⁶⁵

Yargılama sürecinin kesin anlamda bitişi makul sürenin de hesaplanmasında bitiş olarak kabul edilmektedir. Yani kesin hüküm verildiği ya da hükmün yazıldığı tarih yargılamanın da sonu olacaktır. Makul sürenin aşılmadığını tespitinde AIHM tarafından baz alınmaktadır ve bununla birlikte eğer mahkeme kararının

¹⁶¹ Öztürk ve ark, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara, s.119.

¹⁶² Kaşıkara, a.g.e., s. 177.

¹⁶³ Kaşıkara, a.g.e., s.178

¹⁶⁴ Gözübüyük/Gölcüklü, a.g.e., s. 285.

¹⁶⁵ Mahkeme, arazi toplulaştırılmasına ilişkin Erkner ve Hofauer-Avusturya davasında König-Almanya kararına atıfta bulunarak, dikkate alınacak sürenin idare mahkemesinde açılan davadan önce, başvuruçuların Tarım İlçe Müdürlüğü'ne itirazlarını yaptıkları tarihten itibaren başlayacağına karar vermiştir

kesinleşmesi için süre gereken durumlarda kararın icra edildiği tarih yargılamanın sonu olarak değerlendirilecektir.

Ceza yargılamalarında ise yargılamanın sona ermesi suç isnadının yahut cezanın kesinleştiği tarihtir. Tarihin belirlenmesi ise son yargı merciinin kararı veya yazılı hüküm tebliği tarihi doğrultusunda belirlenmektedir. Eğer sanık beraat ettiyse ve savcılık temyiz etmediyse makul süre teminatı temyiz sürecinin sonuna kadar geçerli olmaktadır.

Yargılamaların sona erme tarihi, son yargı organının başvuru kullanmak için öngörülen süreye karar verdiği ya da sona erdiği tarih olarak kabul edilir; yani, bir kural olarak, kararın en yüksek derece veya kararlar için öngörülen sürenin sona ermesiyle sonlandırıldığı tarih veya başvuru sahibine son yazılı kararın verildiği tarih döneminde biter. İhtilafların aşaması aynı zamanda anlaşmazlığın sonucunu da etkileyebildiğinden AİHM, cezai konularda makul sürenin temyiz süreci de dahil olmak üzere tüm yargılamaları içerdiğini; AİHS'nin 6/1. fıkrasının ayrıca, ilk derece, temyiz ve temyiz işlemlerini içeren, medeni haklar ve yükümlülükler bakımından bir karara varılmasını gerektirir. Mahkemenin vereceği karar eğer bir süreden sonra kesinleşiyorsa Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yargılamanın süreç olarak ele alındığında sürecin sonunu belirlerken bu tarihi baz almaktadır.¹⁶⁶

Sürenin bitmesi ile ilgili bir diğer önemli husus, mahkeme kararlarının yerine getirilmesi sorunudur. Davanın sonucunun tatmin edici olması için, bir karar vermek yeterli değildir ve uygulanmadıkça bir karar vermenin anlamı yoktur. Davanın ardından kararın uygulanması, AİHM içtihadındaki işlemlerin bir parçası olarak makul sürenin değerlendirilmesinde de dikkate alınabilmektedir.

Erciyes Üniversitesi'nde iki yıllık bir sözleşmeyle yardımcı doçent olarak çalışan başvuranın sözleşmesinin yenilenmemesiyle ilgili uyuşmazlıkta, AİHM, ilk olarak AİHS'nin 6/1. fıkrasına göre, adli kararların uygulanmasını korumamaktadır.¹⁶⁷ Başvuran bir dava açtıktan sonra dikkate alınması gereken sürenin, Üniversite'nin kararın düzeltme talebinin reddedildiği tarihte değil, kararın yerine getirildiğini belirten Üniversite Yönetimi mektubu ile biteceğini belirtmiştir.

¹⁶⁶ Reid, a.g.e, s. 205.

¹⁶⁷ Büker, Türkiye, Baş. No: 29921/96, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-kararlari>, Erişim: 25.05.2019.

Mahkeme'nin görüşüne göre, kararın uygulanmasındaki gecikme, işlemin süresine eklenmelidir. Aynı şekilde, işlemlerin sonunda mahkeme masrafları süreci de dikkate alınacak süre içinde göz önünde bulundurulması gerektiğini diyerek AIHS'nin 6/1. fıkrasının ihlaline karar vermiştir.¹⁶⁸

Cezai masraflarla ilgili ihtilaflar için de makul süre, aynı ceza kovuşturmasına paralel olarak, yetkili mahkemenin açılmasından veya yargı yetkisinin açılmasından başlayarak, bu işlemlerin sona erdiği tarih, ceza ya da cezanın kesinleştiği tarihe kadar olan kesin süreye kadar geçen sürenin makul yargılama süresi olduğu kabul edilmelidir.¹⁶⁹

Makul süre hesabında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, sürenin bir kısmı Anayasa Mahkemesi huzurunda geçirilirken bu sürenin dikkate alınacak süreye dahil edilip edilmediğidir. Davada uygulanacak kanunun hükmünün Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne getirilmesi halinde, bu makam nezdinde geçen süre, kuralın kabul edemeyeceği şekilde dikkate alınmayacaktır.¹⁷⁰ Yani Anayasa Mahkemesi norm denetimi yaptığı olaylarda bu denetimde geçen sürelerin yargılamanın tamamındaki makul süre hesabına dahil etmeyecektir. Ancak Anayasa Mahkemesi kararında asıl davanın esasını doğrudan doğruya nitelemek istiyor ise Anayasa Mahkemesinde uyuşmazlıkların geçtiği süreninde makul süre hesabında göz önünde tutulması gerekmektedir.

Sonuç olarak, AIHS'nin 6. maddesi tüm yargı makamlarını yargılamanın niteliğine ve niteliğine halel getirmeksizin bağlamaktadır.¹⁷¹ Dava sonunda verilen kararın yorumlanması için mahkemeye başvuru yapılması durumunda, başvurunun başvuru süresi Komisyona göre dikkate alınacak sürenin hesaplanmasına dahil edilmemelidir. Ancak, kararın yorumlanmadan uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda, kararların uygulanmasının da dikkate alınacak süreye dahil edildiğini dikkate alarak Komisyonun bu içtihatına katılmak mümkün olmayacaktır. Görüşümüze göre, bu gözden geçirme süresinin yorumlanmadan uygulanamayacak

¹⁶⁸ Robins, İngiltere, Baş. No: 22410/93, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-kararlari>, Erişim: 26.05.2019.

¹⁶⁹ Reid, a.g.e, s. 205.

¹⁷⁰ Gölcüklü, a.g.e, s. 214.

¹⁷¹ Gölcüklü, a.g.e., s. 214.

kararlar açısından dikkate alınacak sürenin hesaplanmasına dahil edilmesi gerektiği düşünülmektedir.¹⁷²

3.3. AİHM'ne Göre Makul Süre

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre belirli bir kişi veya kesimin hukuka aykırı gerçekleştirmiş olduğu eylemin sonuçlarının makul bir süre içerisinde sonuca bağlanması gerekmektedir. Adli makamlar nezdinde davaların uzatılması veya sürekliliklerinin devam ettiği bir çok ülkede bu durum şikayetlere neden olmaktadır. Bu açıdan kendi yargı kararlarında adil bir şekilde yargılama yapan AİHS'ye taraf olan devletler bu duruma bir çözüm bulmak için çaba harcamaktadır.

AİHS'nin 6. maddesinin ihlali olarak görülen durumlarda genellikle mahkemelerin çok suçlu davalara baktığı ve uluslararası adli yardım yoluyla bilgi ve belge sağlamak zorunda kaldığı uyuşmazlıklar dikkat çekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/1.fıkrasında “*Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasa ile kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasını makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir.*” denilerek AİHM'nin adil bir yargılamada makul süreninde var olduğu açıkça belirtilmiştir.

AİHM'de hem hukuk hem de ceza davalarının makul sürede neticelendirilmesi esas olarak alınmıştır. Daha önceki konularda da değinildiği gibi sadece ceza değil aynı zamanda hak aramada da makul süre kavramı önem arz etmektedir. Maalesef ki ülkemiz Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile başvuruda bulunan ülkeler arasındaki en fazla aleyhine başvuruya sahip ülkeler arasındadır.

AİHM önüne gelen adil yargılanmaya ilişkin uyuşmazlıkların çözümü için kararlar çıkartırken makul süre kavramında AİHS'ye üye devletlerin kabiliyetini veya isteksizliğini vurgulayarak olaylara subjektif yorumlar yapıp yargının işleyişindeki tüm süreçler açısından makul sürenin genel yükümlülük haline dönüşmesine imkan tanımıştır.

¹⁷² Gözübüyük/Gölcüklü, a.g.e, s. 286.

AİHM, yerel yargılamalarda dağınık bir sürecin yargılamadaki makul zaman kavramına aykırı olduğunu tespit etmiştir. İlk soruşturmanın bitiminden aylar sonra soruşturmayı açan, soruşturmayı yapan kişi ile sorgulamada karşı karşıya gelinmediği ve soruşturmanın eksik yapıldığı için hakimin direk karar verdiği durumlarda adil yargılanma hakkının ihlalinin olduğunu kabul etmiştir. Yargılama sürecinde bir yıl boyunca, duruşma başladıktan sonra ikinci duruşma için hakimin uzun ara vermiş olmasının, yurtdışına gönderilen dilekçelerin cevaplarının beklenmesi ve başvuranın dosyasının diğer suçlulardan ayırarak uzun süreleri aylarca beklemesinin ise hak ihlali olarak görmeyerek makul olduğunu tespit edilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin görüşüne göre, yargılama ilkesinin makul bir süre içinde asıl amacı, sanığın cezai kovuşturmalarda uzun süre suçlanmasını önlemek ve dayatmanın mümkün olan en kısa sürede karar verilmesini sağlamaktır. Bu süreç temyize ulaşılsa bile beraat veya mahkumiyet alınana kadar devam eder. Ayrıca, sanığa verilen korumanın yargılamadaki gecikmeye karşı verilmiş olmasının, davadaki ilk duruşmada sona ermesinin bir nedeni yoktur. İlk derece mahkemeleri, haksız yere ertelemekten veya davanın aşırı gecikmesinden kaçınması gerektiği belirtilmektedir.¹⁷³

Sadece ülkemiz açısından değil diğer AİHS'ye taraf ülkelerle de benzer durumlar yaşanmaktadır. Davaların uzun sürmesi sonucunda yargılama süreçlerinin makul kabul edilemeyecek sürelerle erişmesi çoğu ülkede şikayet edilen konuların başında gelmektedir.¹⁷⁴

Bu aşamada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1.fikrasında yer almakta olan makul süre yükümlülüğü, hem hukuk hem de ceza yargılanması için bağlayıcı özellik taşımaktadır ancak AİHS'nin 6/1.fikrasında yer alan bu yükümlülük, genel olarak tüm yargılama hukukunu ele aldığı için "tutuklulukta makul süre" kavramı ile farklılıkları vardır.¹⁷⁵

Yargılama öncesindeki tutukluluk süresi, AİHS'nin 5/3.fikrasında düzenlenen "özgürlük ve güvenlik hakkı" ile alakalıdır. Bu madde de yer alan "*yakalanan veya*

¹⁷³ Dinç, a.g.e., s. 234.

¹⁷⁴ European Court of Human Rights, Annual Report (2008), **Registry of the European Court of Human Rights, Strazburg**, (2009), (Çevrimiçi), http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2008_ENG.pdf, Erişim tarihi: 25.05.2019.

¹⁷⁵ İnceoğlu, a.g.e. s. 371.

tutulan herkes hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasa ile yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılmalı; kişinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır.” hükmü ile kanuni hakim güvencesi verilerek tutukluluk ve gözaltındaki sürelerinde makul olması gerektiği belirtilmiştir.

Bu açıdan AİHS'nin 6/1.fikrasında yer alan adil yargılanma kavramı ile farklı olarak; AİHS'nin 5/3.fikrasında yalnızca tutuklulukta geçmiş olan sürenin makul olup olmadığı incelenirken, AİHS'nin 6/1.fikrasında yargılama sürecinin tümü açısından makul sürenin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

AİHS'nin 5.maddenin amacı, hiç kimsenin uzun bir süre hak mahrumiyetinde kalmamasını savunmak iken, AİHS'nin 6. maddesinin amacı, sanığın akıbetinin tüm yargılama süreci içinde hızlanılarak belirsiz bir konuma maruz kalmasını engellemektir.¹⁷⁶ Bu açıdan da, AİHS'ye taraf devletlerin, davalarını makul sürede görülmelerini sağlamak için yasal ve idari düzenlemeler yapmaları gerekmektedir.¹⁷⁷ AİHM'ye göre, AİHS'ne üye devletlerine, mahkemelerin işleyişlerini düzenlerken bu fıkranın gereklerini yerine getirecek şekilde yapmaları gerektiğini iletmiştir.¹⁷⁸

AİHS'nin 6/1.fikrasında makul bir zamanda yargılanma hakkı önceden de belirttiğimiz gibi medeni haklar ve yükümlülüklerle ilgili ihtilaflarda ve ceza suçuyla ilgili ihtilaflarda geçerlidir. Bunu belirtmemizin sebebi her ne kadar bir özellik ceza davalarına atfedilmiş gibi görünse de, hükmün amacı medeni hukuk anlaşmazlıklarına karışan kişilerin güvensizliğinin sona ermesini içerdiğinden önem ve değer arz etmektedir.¹⁷⁹

Mahkeme ayrıca, yargılama işlemlerinin makul bir süre içinde sonuçlandırılması gerekliliğinin adalet performansında etkinliği ve güvenilirliği olumsuz yönde etkileyebilecek gecikmeler olmadan gerçekleştirilmesini sağlamak için Sözleşmenin önemini vurgulamaktadır.¹⁸⁰ Adalet performansı ile kast edilenden

¹⁷⁶ Feyyaz Gölcüklü, **Yargılama Makamları Önünde Makul Süre**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yay. Nisan 1995, cilt.3, sayı 2, s. 10.

¹⁷⁷ Feyyaz Gölcüklü, “AİHS’ de Adil Yargılanma”, **AÜSBF Dergisi**, 1994, c. 49, s. 199.

¹⁷⁸ İnceoğlu, a.g.e., s 372.

¹⁷⁹ **Theory and Practice of the European Convention on Human Rights**. F. Van Dijk (ed.), Intersentia, 2006.

¹⁸⁰ Botazzi, İtalya, Baş. No: 34884/97, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-kararlari>, Erişim: 27.05.2019.

anladığımız yargılama süreçlerinde ve uyuşmazlığın çözümündeki geçirilen tüm süre ve sonuçtur.

AİHM kararlarında sıklıkla hatırlatıldığı gibi, AİHS'nin 6/1.fikrası uyarınca hakların etkin biçimde korunma yükümlülüğünü yerine getirilmesi için, sadece Akit Devletlere müdahale etmekle kalmaz, aynı zamanda devlete de pozitif yükümlülükler getirir.¹⁸¹ Bu bağlamda, devletlerin adalete ulaşma yükümlülüğü ile işlemleri hızlı bir sonuca çıkarma yükümlülüğü arasında bir denge kurmaları gerekir.¹⁸²

AİHS'nin 6/1.fikrası Sözleşmeciler Devletler'e kendi hukuk düzenlerine dair herhangi bir farklılık gözetmeden tüm masraflar için maddenin tüm gerekliliklerini karşılayacak şekilde düzenleme görevi yüklemektedir.¹⁸³ Bu açıdan adil yargılanma hakkına yönelik, AİHM herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğunu hatırlatarak Akit Devletlerin bu şartı yerine getirme zorunluluğu olduğunu da bize belirtir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda, AİHM, Bottazzi-İtalya kararında olduğu gibi, Akit Devlete karşı makul bir zamanda yargılanma hakkının ihlali nedeniyle eleştirerek AİHS'ye göre ihlal kararı vermektedir.¹⁸⁴

AİHM'den verilen aynı konuya dair ihlal kararlarındaki sıklık, Mahkeme açısından münferit bir tanım algısından daha çok bire bir aynı ihlallerin olduğu konusunda yoğunlaşmanın varlığını göstermektedir. İhlallerdeki yoğunlaşma durumu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uygulamış olduğumuz pratiğin arasında uyumsuzluk olduğu anlamına gelmektedir.¹⁸⁵

AİHS 6.madde makul bir süre kavramı içerisinde taraflara duruşma hakkının da var olmasını sağlamaktadır. Bu hakkın amacının ise "mahkemedeki yargılamanın tüm taraflarının çok uzun usul gecikmelerine" karşı koruma amacı taşıdığını belirterek bu bağlamda ilgililere karşı ekstra bir güvence temin ederek makul sürede yargılanma hakkının kuvvetlenmesini katkı sağlamasını amaçlamıştır.

¹⁸¹ Ülger, Türkiye, Baş. No.: 25321/02, <https://kararlarbilgi.bankasi.anayasa.gov.tr/>, Erişim: 25.05.2019

¹⁸² İnceoğlu, a.g.e., s. 386.

¹⁸³ İnceoğlu, a.g.e., s. 375.

¹⁸⁴ Naz Çavuşoğlu, "Frau-İtalya Davası: Frau v. Italy: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nde 'Makul Süre' Şartı", **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, AÜSBF Yayınları, C. 2, S. 1, Mayıs 1994, sf. 40.

¹⁸⁵ İnceoğlu, a.g.e., s. 373.

3.4. Türk Hukukunda Makul Süre

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 141/4. fıkrasında yargının, işlemlerini en az masraflı ve mümkün hızda sonuçlandırılması gerektiği belirtilmesine rağmen makul zaman kavramını net olarak geçirmeyerek dolaylı yönden makul sürenin ne olması gerektiğini belirtmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanununun 90-94. maddelerinde başvurunun başlangıcı ve bitişi ile ilgili zaman artırma veya azaltma yapılamayacağı düzenlenmiştir. Bu bağlamda yargının usul kanunlarıyla davaları makul bir süre içerisinde sonuçlandırılması amaçlanmıştır.

Mümkün olan herhangi bir terim ekonomik, fiziksel ve personel eksiklikleri ile davaların uzatılmasının meşru olduğu şeklinde yorumlanırsa, Mahkeme'nin makul süre değerlendirmesini yerine getirmeyecektir¹⁸⁶.

Ancak, görüşümüze göre, madde metninde makul süre kavramı kullanılmamasına rağmen, makul bir süre içerisinde yargılanma hakkının 141. maddede yer alan düzenleme ile Türk Hukukunda Anayasal bağlamda bulunduğu kabulü gerekmektedir. Nitekim, makul süreye ilişkin bireysel başvurularda, Türk Anayasa Mahkemesi, adil yargılanma hakkı ve makul bir süre içinde yargılanma hakkının somut görüşleri olan alt ilkeleri ve hakları göz önünde bulundurarak AİHS ve AİHM içtihatları dikkate alınmıştır.

2004 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun genel gerekçesi de, Türk Ceza yargılamalarına ilişkin davaların makul bir sürede sonuçlandırılması gerekliliğinin temel dayanağı olarak göstermek mümkündür. Gerekçede, davaların makul süreleri aştığı ve davaların makul bir süre içerisinde sona ermesinin Kanunun kabul edilmesinin nedeni olarak sayıldığı belirtilmiştir. CMK'da makul bir süre içerisinde yargılanma hakkına dair birçok düzenleme olsa da, kavram olarak makul süre deyiminin açıkça geçtiği tek düzenleme 190.maddesidir.

Yasal işlemlerimiz açısından Hukuk Muhakemeleri Hukuku'nda baskın olan ilkelere biri usul ekonomik iktisat ilkesidir. Bu ilke dahilinde yargılamaların zaman israfının önüne geçilmesi düşünülmüştür. Yargılamanın düzenli bir şekilde

¹⁸⁶ Özgül Özkan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Makul Süre ve Ülkemizdeki Durum", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 3-4, 1997, sf. 338.

yapılmasını ve gereksiz harcama yapılmamasını sağlamak için HMK 90-94 maddeleri arası yasalaştırılmıştır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu içerisinde bulunan altıncı bölüm içinde sayılmış olan davalar ve işlerden dolayı basit yargılama usulü geliştirilmiş ve bu sayede yazılı yargılamadan daha hızlı bir yargı süreci amaçlanmış olduğu belirtilerek hukuk davalarının çözümünde makul bir hıza ulaşarak erken karar alma düşüncesi somutlaştırılmıştır.

İdari yargılama açısından da makul bir süre içinde yargılanma hakkına ilişkin açık ve net bir hüküm bulunmamasına rağmen, Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurularda yargılanma hakkının ihlal edilmesine ilişkin kararlarında, ilgili yerel yasal normları makul bir zaman kavramı içerisinde incelemektedir. İdari Yargılama Usul Kanununun 1/2, 14 / 3-4, 20/5, 49/3 ve 60. Maddeler dayanak olarak ele alarak idari yargıda makul bir zamanda davaların sonuçlanması gerektiğini belirtmektedir.

Anayasa Mahkemesinin idari yargı alanındaki makul zaman yaklaşımına baktığımızda, bu belirttiğimiz kanun maddelerinin dışında Anayasa Mahkemesinin, bireysel başvurularını incelerken AİHS 6.maddesinin ve Anayasanın 36.maddesi kapsamında değerlendirme yapıp makul süre ihlalleri ile ilgili bir çok iddiaları incelediği görülmektedir. Uyuşmazlıkları makul bir süre içerisinde çözüme zorunluğunun temeli olarak Anayasa Mahkemesi içtihatın ne derece yapıldığına, davaların taraflarının ve davadaki ilgili makamların davranışlarının ve başvuranın dava süresinin makul olup olmadığına da bakarak sonuçlandırmıştır.¹⁸⁷

Makul zaman kavramı açısından tekrardan ceza yargılamasına dönersek CMK'nın 39. Maddesinde de süre hesaplamalarının nasıl olması gerektiğini belirleyerek ceza davalarının makul bir süre içerisinde çözülmesini amaçlamıştır.

Adaletin yavaşlığı tüm hukuk sistemlerinde gözlenen bir sorun olsa da, Türk yargısı açısından adaletin yavaşlığının sonuçları çok ciddi mağduriyetlere sebebiyet verebilmektedir. Türk yargısı dışında eski örf ve adet uygulamaları modern hukuk sistemleri ve hukuk devleti ilkesine aykırı olarak kısas yönteminin uygulanması

¹⁸⁷ AYM BB, Baş. No: 2012/13, T. 02/07/2013, §41, R.G.: 28711, <https://kararlarbilgi.bankasi.anayasa.gov.tr/>, Erişim: 26.05.2019.

sebebiyet verebilir. Bundan dolayı yargılamanın makul sürede sonuçlanması Türk Hukukun açısından hiçbir zaman gözardı edilmemelidir.

AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilen ihlal kararları talep edilmeli, makul zamanın yetkisi ile etkileşime giren Türk hukukundaki adli, ceza ve idari yargıların ve yapılan düzenlemelerin incelenmesi gerekmektedir. Bu sayede Türk yargısının etkinliği ve makul sürede oluşan yargılamanın yeterliliği değerlendirilmelidir.

3.5. Gözaltındaki Kişilerle İlgili Olarak Makul Süre

Anayasa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5/1-3. bendi ile bu konuyu beraber ele almak bu başlığı açıklamamız açısından çok faydalı olacaktır.

AİHS'nin 5. ve 6. maddelerine beraber baktığımızda acil ihtiyaçlar doğrultusunda gözaltına alma sebeplerini belirtirken diğer maddede ise yakalanmış olan kişinin karşılaşıcağı hukuk süreci belirtilmektedir. Bu bağlamda AİHS'nin 5. maddesinde de içerisinde de net bir şekilde geçtiği üzere; kişinin zaman kaybedilmeden adli yetkilere sahip bir merci önünde bulundurulması gereklidir. Bu şartın sorun haline gelmesindeki ana neden ise zaman kaybedilmeden ya da anında kelimesinin anlamı ve uygulanması şeklinden kaynaklıdır. Bu düzenleme doğrultusunda insanlar çerçevesinden bir hak olarak bakacak olursak; temel niyet, kişinin uzun bir zaman dilimi içerisinde adli kollukta bırakılmadan mümkün olan en kısa sürede ve hızla hakim karşısına çıkarılması gerekmektedir.

Türk Hukukunda CMK 90. ve devamı maddelerinde gözaltı süreleri ve gözaltı işlemlerinin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği açıklanmış olup, bazı özel istisnai durumlarda gözaltı uygulamaları başka kanunlara bırakılmıştır. Örnek verecek olursa ise Terörle Mücadele Kanununda ve Sıkı Yönetim Kanununda gözaltı süreleri daha uzun tutulmuştur. Bu durum da zaten gözaltı sürelerindeki makul süre aşımındaki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikayet edilen konular arasında en fazla yer alanı terörizm ile ilgili olanlardandır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, diğer ülkelerden gelmiş olan başvuruların sonuçlarıyla oluşturduğu içtihadı Türkiye'den gelen şikayetlerde de kullanmaktadır. Özellikle terör suçları soruşturması ile ilgili konularda makamların bazı sorunlar yaşadıklarını kabul etmiş

fakat bununla birlikte her şüphe duyulanı yakalamak ve gözaltında tutmak gibi bir denetimsiz haklarının olmadıklarını da ifade edecek gözaltı sebeplerinde makul olacak sürenin makul zamanda sonuçlandırması gerektiği aksi halde ihlal olarak değerlendirileceğini bildirmiştir. .

Türk Ceza Muhakemesi Kanununda kişinin yakalanması ile birlikte 24 saatlik süre başlamaktadır. Bu sürenin yol süresi de dahil olmak üzere en fazla 36 saatte çıkartılarak kişinin özgürlüğünden mahkum bırakılmayacağı belirtilmiştir. Buradaki makul süre çatışmasına sebep olabilecek durum ise; Yasada yer alan , kişiyi 24 saat süresince gözaltında tutabilme ifadesindeki süre ideal süre değil, azami süredir. Dolayısı ile şüpheli ve davanın durumuna göre değişkenlik gösterebilmekle beraber makul süre açısından gözaltı işlemlerinin azami süre öncesinde sonuçlanması gerekmektedir.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin¹⁸⁸ 17. Maddesinde de; *“Gözaltı süreleri azamî süreler olup, gözaltına alınan kişilerin işlemlerinin en kısa sürede bitirilmesi esastır. Gözaltına alınanlar, işlemleri bitirdikten sonra gözaltı süresinin dolması beklenmeksizin kolluk kuvvetince ilgili Cumhuriyet başsavcılığına derhâl sevk edilir.”* diyerek gözaltının en kısa sürede sonlandırılması gerektiği belirtilmiştir.

Gözaltında tutulma süresi ile ilgili düzenlemeler anayasamıza 1961 yılı itibari ile girmiştir. Konuyla alakalı olarak 1924 Anayasasında içerisinde ilgili bir madde bulunmazken daha özgürlükçü olarak görülen 1961 Anayasası ile gözaltı süreleri ilk olarak düzenlenmiştir. Bu madde içerisinde de gözaltı süreleri mümkün olduğunca kısa tutulmuştur.

Anayasanın 19.maddesinde azami tutukluluk ve gözaltına ilişkin düzenlemeler mevcut olup, yakalanan veya tutuklanan kişinin en yakın mahkemeye gönderilmesi gereken süre dışında, yirmi dört saat içinde hakime getirilmeli; tutuklanan veya gözaltına alınan bir kişi, devri için gereken süre dışında kırk sekiz saat süre içerisinde, toplu olarak işlenen örgüt gibi suçlarda ise dört günlük süre

¹⁸⁸ **Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği Madde 17.** <https://www.mevzuat.gov.tr>
Erişim: 20.03.2019.

içesinde hakim önüne çıkartılması gerektiği belirtilmiştir. Hiç kimse bu sürelerin bitiminden sonra hâkim kararı olmadan özgürlüğünden mahrum edilemez.¹⁸⁹

3.6. Yargılama Öncesi Tutuklulukta Makul Süre

Türk Hukukunda CMK 102. Maddesi içerisinde yargılama öncesindeki süreler yani maksimum tutukluluk hali süreleri düzenlenmiştir.

Yargılanma öncesinde kişinin tutukluluk halinin devam ettirilmesi ancak kamu yararına olursa kabul edilebilmektir. Aksi takdirde herhangi bir zarar verme ya da kaçma şüphesi olmayan kişinin yargılama öncesinde de tutuklu kalması adil değildir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre de yargılama öncesinde tutukluluğun devam edebilmesi ancak kaçınılmaz koşulların varlığına bağlıdır. Masumiyet karinesi ve kişinin özgürlüğünün önemi göz ardı edilmeden mutlak kamu faydasını sağlayacak gerekçelere dayandırılmasını belirtmiştir. Her ne olsun makul süre aşımı ise yapılmamalıdır.

Yargılama öncesi tutukluluk önlem maksatlı yapılan bir hareket olarak kalmalıdır Yıllarca sürecek olan tutukluluk bir noktadan sonra önlemden daha fazla ceza haline gelmektedir ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi böyle bir durumun oluşmaması gerektiğini içtihatlarında belirtmektedir.

Somut verilere dayanmayan uzun süreli yargılama öncesi tutukluk durumunu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi genellikle makul sürenin ihlali olarak değerlendirmektedir. Belirli bir gerekçeye dayandırılmadan uzunca bir süre tutuklu olarak yargılanmayı 6 yıl bekleyen bir kişinin başvurusunda şahsı haklı bulmuş ve yargının makul süreyi ihlal ettiği hükmünü vermiştir.¹⁹⁰

Başka bir örnekte ise kişinin kaçma şüphesinden dolayı yaklaşık 5 yıl tutuklu olarak yargılanmayı beklediği bir yargılama sürecini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, makul süre ihlali olarak değerlendirmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁹ Tanrıver, a.g.e., s. 209.

¹⁹⁰ Demirel, Türkiye, 07.07.2009, s. 27., <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>, Erişim: 25.06.2019.

¹⁹¹ Punzelt, Çek Cumhuriyeti, 2000, s. 37., <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-kararlari>, Erişim: 25.06.2019

Bu bağlamda yargılama öncesinde tutuklu kalma süresi için makul tanımını yapabilmek için olaylar kendi içerisinde değerlendirilmelidir. Tutuklama gerekçelerinin dayanakları varsa belirtilmeli yoksa da kişinin yargılama süreci tutuksuz bir halde devam etmelidir. Yani kişinin suçu işlemiş olduğuna ait bir net şüphe yoksa, kamu yararı dışındaki durumlar söz konusu olsa dahi (kişinin kaçması, delilleri yok etmesi gibi) kişinin tutukluluk haline son verilmelidir. Aksi takdirde bu durum Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. Maddesinin 3. Fıkrasına tezat oluşturacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan makul sürede serbest bırakılma düzenlemesi Anayasamızın 19. Maddesinin 8. Fıkrasında yer almaktadır. Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır.

Bölümün başında belirtmiş olduğumuz üzere, tutukluluğun devam edebileceği maksimum sürelerden farklı olarak bu madde ile makul süre kavramı devreye girmektedir.

Ağır Ceza Mahkemeleri dışında karar verecek olan mercilerin ilgi alanlarına giren davalarda yargılama öncesi tutukluluk en fazla 1 yıl olabilmektedir ve eğer somut gerekçeler mevcutsa bu süreye 6 ay eklenebilmektedir. Ağır Ceza Mahkemelerinin yetki alanına giren süreçlerde ise tutukluluk azami 2 yıl olmakla birlikte somut gerekçeler mevcutsa bu süre 3 yıl uzatılabilir.

3.7. Yerel Mahkemelerde Makul Süre

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, şüpheli sorgusu ya da tanık dinlenilmesi ve benzeri işlemleri uzunca bir süre yapmadıysa ve eğer yapılan ilk soruşturmanın üzerinden neredeyse bir sene geçtiyse adil yargılanma hakkının yerel mahkemelerde ihlal edilmiş olduğuna yönelik değerlendirme yapmaktadır. Buna benzer bir şekilde yurt dışına gönderilmiş olan yazılara da çok uzun süreler sonunda hala yanıt verilmemişse, başvuru için dosyasının beraber hazırlanmış olduğu suç ortaklarından ayrılmasında geçen süreyi de makul sürenin ihlali olarak kabul

etmiştir.¹⁹²

Kişi için nihai kararın verileceği aşamaya kadarki yargı sürecindeki sanığın isnat altında kalacağı sürenin kısaltılması ve isnadın bir an önce neticelendirilmesi maksadıyla temellendirilen makul sürede yargılanma kavramı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından korunmaktadır ve başvuranın haklılık derecesine göre ülkeleri bu konuda cezalandırmaktadır. Bundan dolayı da ilk derecedeki mahkemelerden davaları somut gerekçelere dayandırmadan nispeten keyfi ertelemeler yapmamaları ya da davanın gecikmesine müsaade etmemeleri beklenmektedir.¹⁹³

Özellikle iş yükünün fazlalığı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından makul süre aşımı bağlamında suçlu bulunan devletlerde savunma mekanizmaları olarak kullanılan ifadelerden birisidir. Dolayısı ile bu ve benzeri dayanaklar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde çoğunlukla devletler aleyhine sonuçlanmaktadır.

Bazen imzacı devletler tarafından, iç hukuktaki işlemlerin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne sunulmadan önce makul süreyi aştığı ve aşırı sürelerden kaynaklanabilecek olumsuzlukları gidermek için çaba gösterilmesinin makul süreyi aştığı kabul edilmektedir. Nitekim, ulusal makamlar Sözleşme'nin ihlalini açıkça veya büyük ölçüde kabul edip tazmin ederse, başvuranlar mağdur statüsünü kaldırabilirler.¹⁹⁴

Bu gibi durumlarda, Komisyon ve Mahkeme önündeki iç işlemlerin tekrarlanması, Sözleşme tarafından oluşturulan korumanın ikincil niteliği ile uyumlu olmayacaktır. Her şeyden önce Sözleşme, her Akit Devlete içerdiği hak ve özgürlükleri koruma görevi verir ve Sözleşmenin bu alt niteliği, Sözleşmeyi iç hukukun bir parçası yapan ve hükümleri doğrudan benimseyen ülkelerde daha belirgindir.¹⁹⁵

Mahkeme'nin benzer yaklaşım biçimi sonradan Komisyon tarafında da sürdürülmeye devam edilmiştir¹⁹⁶. Bununla birlikte, mağduriyet durumunu ortadan kaldırmak için, ulusal makamlarca 6/1 maddesinin yeterince açık bir ihlali olduğu

¹⁹² Neumeister, Avusturya, 1968, Md. 4, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-kararlari>, Erişim: 25.06.2019.

¹⁹³ Dinç, a.g.e., s. 238.

¹⁹⁴ İnceoğlu, a.g.e., s.214.

¹⁹⁵ İnceoğlu, a.g.e., s. 215.

¹⁹⁶ Reid, a.g.e., s.205.

kabul edilmelidir; Ek olarak, medeni haklar ve yükümlülükler konusunda, cezanın açık veya ölçülebilir bir şekilde azaltılmasıyla birlikte, başka yollarla (tazminat, mahkeme masraflarının ödenmesiyle işlemlerin azaltılması veya belirli maliyetlerden muafiyet gibi) gerekli olmaktadır.¹⁹⁷

Bu aşamada yapılması gereken, yerel Mahkemelerce öncelikli olarak Yargıtay ve Anayasa Mahkemesinin kararları dikkate alınarak makul sürenin aşımındaki sorunların tespitinin sağlanması, çözüm yollarının üretilmesi ve yerel adli makamların kişisel gayretleriyle birlikte önlem alma sorumluluklarını yerine getirerek makul sürede yargılamanın yapılmasına önem verilmelidir.

3.8. Yargıtay’a Göre Makul Süre

Yargıtay kararlarına bakıldığında makul süre kavramının şekli anlamda bir yanıt bulamadığı karşımıza çıkmaktadır. Yargıtay yüksek yargı organı olarak bile kendi iş bölümü içerisindeki ayrılan dairelerinde her bir olayın somut değerlendirmesini yapmaktadır. Bu açıdan hukuki ve cezai kovuşturmalarda makul süre için ayrı teraziler kullanmakla birlikte makul süreyi ayrı bir önem içinde açıklamaktadır. Yargıtay, Yargıtay Başsavcılığıyla ve yerel mahkemelerce yapılan uygulamalar kısmında, sanıkların makul sürelerce yargılanmaları haklarına dair ilişkilerin süreliğine aşılmamasına değil, maddi gerçeğe ve adaletlere erişilmesi adına “makul bir süre beklenmesi” olgusuna yer ayrılmıştır.¹⁹⁸

Yargıtay 1. Ceza Dairesi 16.06.2015 gün, 2015/1123 E. ve 2015/3877 K. sayılı kararında; haklarında tasarlayarak öldürme suçundan kamu davası açılan, hiçbir evresinde de savunmalarına başvurulamayan ve yakalanmalarında da alınacak beyanlarına verilecek kararların, incelenmekte olan dosyanın sanıklarını esaslı biçimde de etkilemeleri ihtimallerine bulunmuş olan kaçak sanıklarının yakalama kararlarına infazlarının makul bir süre geçmesinden, yakalama kararlarına infaz olduğu durumda tefrik edilmiş olan dosyayla dava dosyalarının tekrardan birleştirilmelerinden ve delillerinin beraber değerlendirilmelerinin akabinde erişilecek olan sonuç kısmına göre de sanıklarının hukuki yansımalarının belirlenmesi gerekliliğine bakılmadan, bu kişilerin dosyalarının makul süreden daha

¹⁹⁷ Kuru, a.g.e. s. 55-76.

¹⁹⁸ İncooğlu, a.g.e., s. 215.

öncesinde de ayrılmalarıyla beraber ve eksik soruşturmasını yürütülerek yazılı biçimde kurulan mahkumiyet hükümlerini bozma nedeni saymıştır.

Yargıtay 18.Ceza Dairesi 17.06.2019 tarih 2019/2369 E. ve 2019/10606 K.sayılı kararlarında; CMK 174.maddesinde iddianamenin iadesi müessesesindeki amacı yeterli bilgi içermeyen ve yargı faaliyetini hızlandırmayan iddianamenin yargılamanın makul sürede sonuçlanmasına zarar vereceği kanaatiyle iadesinin mümkün olduğunu belirtip yargılamanın makul anlam ve hızda olması gerekliliğine işaret etmiştir.

Yargıtay 14.Ceza Dairesi 17.09.2013 tarih 2013/6321 E ve 2013/9240 K.sayılı kararlarında; yasal mevzuatlar çerçevesinde Cumhuriyet Savcısının soruşturma dosyasında herhangi bir gerekçeye dayanmadan yetki kuralı çerçevesinde kendisini yetkisiz bulmasının soruşturmanın uzamasına sebebiyet vermesi açısından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye Cumhuriyet Anayasasında belirtilen adil yargılanma hakkına ve unsuru olan makul sürede yargılanma hakkına aykırı hareket edildiğini belirterek bozulmasına karar vererek makul yargılama hakkının soruşturma aşamasında da gözetilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yargıtay 11.Hukuk Dairesinin 10.06.2019 tarih 2018/2649 E. ve 2019/4236 K.sayılı kararında uyumsuzluğu konu olayda makul sürede davanın sonuçlanmadığından adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gözetilerek iddiaya konu tazminatın verildiği ve yargılamanın yenilenmesini gerektirmediğini belirterek hukuk yargılaması açısından da makul sürenin geçilmesi durumunda hak ihlaline sebebiyet vereceğini zımnen kabul etmiştir.

Yargıtay 22.Hukuk Dairesinin 14.03.2019 tarih 2016/8331 E. ve 2019/5987 K.sayılı kararında da iki tarafında eşit dinlenme hakkına sahip olduğunun ve her iki tarafada adil yargılanma kapsamında davetiye çıkartılarak kendilerine makul bir sürede bu bildirim yapılmasının gerektiğine ancak gerçekleşmeyen davetiye sebebiyle tarafın makul süre içerisinde davasının sonuçlanmasının önüne geçilmiş olması sebebiyle bozulmasına karar vermiştir.

Yargıtay Ceza ve Hukuk Dairelerinin genel olarak kararlarına baktığımızda gerekirse, “makul süre” olgusu yargılama hususunda çatışmalara neden olabilmektedir. Bir yandan sonu gelmeyen yargılamaların, tutukluluk bağlamından

kişi hürriyetleri ve güvenlikleri hakkında yargılamalarının makul süre içinde bitirilmemesi açısından dürüst yargılama hakkının ihlal edilecek olduğu ve diğer yandan da, makul süreler içerisinde bitirilmiş olan bir yargılamanın maddi dayanaklarına ve adalete ulaşılmasını ya da dürüst yargılanma hakkının sanık zümresinin savunma hakkının ihlal olmasına neden olacağı öne sürülmektedir. Bu halde yargılamanın, hem erken bitirilmesi ve hem de uzayan yargılamalarda tutuklama tedbirinin tercih edilmemesi veya yerine mümkün olduğu kadar adli kontrol tedbirlerinin uygulanması sağlanması, güçlü görünen suç şüphesinin varlıklarını göstermekte olan somut delillerin bulunmaları, suçun vasıfları ve cezaların ağırlıkları bağlamından tutuklama tedbirlerinin uygulanmalarının zaruri olduğu hallerde de kararın bir an evvel verilmeleri gerekmektedir. Aksi durumda da, bitirilmeyen dava sebebiyle uzamış olan tutukluluk sanıklarının kişilerdeki hürriyeti ve güvenliği haklarının ihlallerine sebep olacağı belirtilmiş ve toplumun hukuka olan inancının sorgulanabileceğine dikkat çekilmiştir.

3.9. Anayasa Mahkemesine Göre Makul Süre

Anayasa Mahkemesi'nin birinci bölümü'nün 10.03.2015 gün ve 2014/1207 başvuru numaralı kararının 21. paragrafının ilk cümlesinde; "Ceza muhakemesinde yargılama sürelerinin makul olup olmadığı değerlendirilirken sürenin başlangıcın, bir kişiye suç işlemiş olduğu iddialarının yetkili makamlar gözetiminde bildirilmesine ya da isnattan ilk olarak etkilenmiş olduğu arama ve gözaltı gibi bazı önlemlerin uygulandığı zamanın ya da kamu davasının açılmış olduğu tarihin olduğunu" belirtmiştir.

Aynı kararın 24 ve 25. paragraflarına göre; Başvurularının değerlendirmeleri bağlamında, başvurulara konu olan ceza davaları; hukuki meselelerin çözüme kavuşmasında güçlük, maddi olaylarının çok daha karmaşık duruma, delillerin toplanmalarında karşılaşılmış olan bütün engellemeler, taraf sayıları benzeri kriterleri dikkatle bakıldığında da çok daha karmaşık olmaktan uzak seyretmektedir. Başvurucuların bütün tutumlarıyla ve usulü haklarının kullanılırken özensizlikle davranılmasıyla yargılamanın uzamasına önemli ölçüde sebep olduğu da söylenemez. Anılan davaya bütün olarak bakıldığında, somut başvuru açısından farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı ve söz konusu altı yılı

aşkın süredir devam eden yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır. Açıklanan nedenlerle, başvuru Anayasanın 36. Maddesi gereği güvence altına alınmış olan makul sürede yargılanma haklarının ihlal edildiğine karar verilmesi gerektirmiştir.

Hukuk sistemimiz içerisinde ceza yargılaması dışında idari yargı anlamında bulunan bütün uyuşmazlıkların dava süreçlerinin makul yargılama sürelerini geçtiği yönünde olan bilgi tespitlerine AİHM tarafından atfedilen pek çok ihlal kararında yer ayrılmış olup bilhassa da idari yargı anlamındaki yapısal problemler ve Danıştay nezdinde temyiz ve karar düzeltme incelemeleri ışığında geçirilmekte olan uzun yargılama süreleri içerisinde ihlal kararlarının temeli meydana getirdiği görülmektedir. Bu bağlamda idari yargı makamları ışığında da yargılamaların makul süre içerisinde bitirilmediği yönünde olan iddialar çok daha öncesinde de kişisel başvuru konuları yapılmış ve Anayasa Mahkemesi tarafından bilhassa da 2577 sayılı Kanun içinde bulunan usul hükümlerinin de gözönünde bulundurularak makul süre içinde yargılanma haklarının ihlal edilmiş olduğu yönünde olan karar verilmiş olup¹⁹⁹, başvuruya konu davada yer alan kişi sayıları ve talep konuları gözönünde bulunduğu başvuruya konu olan yargılama sürecinin çok daha karışık nitelik arz etmediği, davanın tümüne bakıldığında da 2577 sayılı Kanunda yer alan usul hükümlerine tabi bir yargılama sürecinin yaşanmadığı somut başvuru açısından farklı bir karar verilmesine zemin hazırlayacak olan bir yön olmadığı ve sözkonusu beş yıl on ay aşkın yargılama süresinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucu görülmüştür.

Anayasa Mahkemesi İkinci Bölümü'nün 15.10.2015 gün ve 2013/1579 başvuru numaralı kararının 88, 89 ve 90. paragraflarına göre; Bu kararla birlikte neticelenen yargılama süresinin toplamda 5 yıl 10 ay 15 gün sürdüğü görülmektedir. Bu şekilde yargılamanın makul süreden fazla sürdüğü işaret edilmektedir. Açıklanmış olan bir takım sebeplerden ötürü de, bu başvuru Anayasanın 36. Maddesi gereği güvence altına alınmış olan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmiş olduğuna karar kılması gerektiği belirtilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁹ Selahattin Akyıl, a.g.e., 54-60

²⁰⁰ Ünal, a.g.e., s. 184.

Anayasa Mahkemesinin birinci bölümünün 10.03.2015 gün ve 2014/1207 başvuru numaralı ilk kararında; İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılan ve 6 yılı aşkın süredir devam eden, hala temyiz incelemesinde olan davada yargılamanın makul sürede yapılmadığını kabul ederek, başvurusunun dürüst yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, ceza yargılamasında yargılama süresinin makul olup olmadığının değerlendirilmesinde sürenin başlangıcını, bir kişiye suç işlediği iddiasının yetkili makamca bildirilmesi veya isnattan ilk olarak etkilendiği arama veya gözaltına alma gibi tedbirlerin uygulanması veya kamu davasının açıldığı tarih olarak kabul etmiştir.

Anayasa Mahkemesi bu kararında, başvurusunun başvurusunun kabul edilebilir bulunmasında yargılamanın kesinleşmesini aramamıştır. Gerek Anayasa m.148/3 ve gerekse kuruluş kanunu olan 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun m.45/2 uyarınca esas itibarıyla Yüksek Mahkeme, olağan kanun yolları tüketilip kesinleşmeyen yargı kararlarına karşı yapılan bireysel başvuruları kabul edilebilir bulmaz. Çünkü Anayasa Mahkemesi, kendisini maddi vakıa inceleyen veya hukukilik denetimi yapan bir yargı mercii olarak görmemektedir.

Yüksek Mahkeme görevinin; başka yargı mercilerinin işine karışmayı ve bir temyiz mercii gibi hukukilik denetimi yapmayı, dolayısıyla işin esasına müdahaleyi kapsamadığını, görev ve yetkisinin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, eki olan Protokoller ve Anayasa ile güvence altına alınmış kişi hak ve hürriyetlerine yönelik ihlal iddialarını inceleyip tespit etmekle sınırlı olduğunu bilmektedir.²⁰¹

Olağan veya olağanüstü dönemlerde de Anayasa Mahkemesinin bu yargısal denetimi devam ettirmesi gerektirmektedir. Anayasa Mahkemesi olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemlerde de, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerin de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında herkesin ve kişinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruları inceleme yetkisi bulunmaktadır.

²⁰¹ Tanrıver, a.g.e., s. 209.

Bu açıdan aksine olan durumlarda Anayasa Mahkemesi adil yargılanmayı ve makul sürelerde yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmekte ve yargılanmada kişi haklarının kesintisiz ve mağduriyetsiz ulaşılması gerektiğini kabul etmektedir.²⁰²

²⁰² Kahraman M. ve Alptekin T. (2019) “Anayasa Mahkemesinin Olağanüstü Yönetim Usullerinin Uygulandığı Dönemlerde Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkına İlişkin Bireysel Başvuruları İnceleme Yöntemi”, **İnternatinol Social Sciences Studies Journal**, 5 (33); 1964-1976

SONUÇ

Modern toplumlarda devlet bilinci doğrultusunda devletin kendisini oluşturan organlar vasıtasıyla kendisinin oluşumuna imkan tanıyan topluma karşı hak ve yükümlülüklerini yerine getirmesi beklenir. Devlet yetkilendirdiği bu organları kullanırken hem kendisinden beklenen işlemlerin yürütülmesini sağlar hemde bu organlar vasıtası ile kendi iç denetimini de gerçekleştirmiş olur.

Türkiye’de devletin kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiş olmasından kaynaklı olarak yasama, yürütme ve yargı organları oluşmuştur. Tez konumuz olan makul sürede yargılanma hakkının ise devletin organı olan yargı tarafından bağımsız bir şekilde yerine getirilmesi beklenir.

Bağımsız bir yargı organının hareketiyle devlet sistemi içerisinde hukuk devleti ilkesinin benimsendiği bilinmiş olunur. Bu anlamda tarafsız ve bağımsız olan yargı organı devletin tüm organları ve birimleri ile birlikte toplum içerisinde ortak iyiyi ve ortak adaleti bulmaya yönelik çalışmalar yapar. Bu olgu içerisinde bizimde dahil olduğumuz kıta avrupası hukuk sistemi içerisinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi dahilinde küresel düzeyde bir yargısal birliğe gidilerek temel hak ve özgürlüklerin korunması amaçlanmıştır. Bu açıdan adil yargılanma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi içerisinde yer alan ve tüm imzacı devletleri kapsayan küresel bir yargısal idealdir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi içerisinde bu yargısal idealin unsurları tek tek belirlenmiş ve uygulanabilirliğinin tartışılması esnasında ise en temel sorunun makul sürede yargılanmada olduğu tespit edilmiştir.

Makul sürenin değerlendirilmesi açısından yargı süreçlerinin süreleri nihai olarak verilmiş bir karar neticesinde uygulanabilir bir hüküm elde edileceği zamana kadarki süreden nihai olarak kararı verilmiş hükmün icra edilmesine kadar geçen süreye kadar kapsam dahilindedir.

Yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleşmesi hükmünün icra edileceği döneme dek geçmiş olan sürenin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Yargılama faaliyetinin makul sürede yapılması yükümlülüğü, sadece yargılama faaliyetinin çok uzun sürmemesi gerektiğini belirtmemektedir. Yargılama faaliyetinin çok uzun sürmemesine ek olarak yargı süreçlerinin işlevlerini yerine getirmesini imkansız hale

getirecek biçimde kısa sürmemesi gerekliliğini de ifade etmektedir.

Hukuki dinlenilme hakkının ihmal edildiği, fakat uyuşmazlığın kısa süre içerisinde çözümlenmesini temin etmiş olan bir yargılama faaliyetinin makul süre içerisinde gerçekleştirildiğinden bahsedilemeyecektir. Etkin hukuki korumanın sağlanabilmesi için uyuşmazlığın hak ettiği özenin gösterilerek çözülmesi gerekmektedir.

Türk Anayasa yargısı bakımından 1982 Anayasasının 141. maddesi ile davaların en az masrafla ve olası en fazla süratle sona erdirilmesine ilişkin yapılan düzenleme bir örnek olabilir. Bu noktada unutulmaması gerekir ki; yasa koyucu bakış açısı itibari ile ilgili maddenin temel bir hak olarak değil, yargılamanın görevlerinden birisi olarak düzenlendiği belirtilebilir; Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf bir devlet olması sebebiyle, söz konusu sözleşmede yer alan tüm hakları olduğu gibi makul sürede yargılanma hakkını da güvence altına almakla yükümlüdür.

Makul sürenin hesaplanması için standart süreler, formüle edilmiş hesap yöntemleri yoktur. Her yargı süreci kendi içerisinde, olayın özellikleri doğrultusunda değerlendirilip; o olaya özgü bir makul süre belirlenir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açısından bu sürenin başlangıcı davanın başlama tarihidir fakat bazı durumlarda suç isnadı ile de başlayabilmektedir. AİHM, bu sureyi hesaplarken davanın durumunu, adli merci tutumlarını ve dava taraflarının tutumlarını birlikte değerlendirmektedir. Davanın uzamasına neden olabilecek bir çok unsur olduğu için makul süreyi belirlemek her zaman kolay olmamaktadır.

Yargılama süreçlerinin makul bir sürede gerçekleşip gerçekleşmediğinden söz edebilmek için öncelikle yargılama sistemini ve işleyişini ele almak gerekmektedir. Tespit edilmiş olan aksaklıkların hızlı bir şekilde çözümüne yönelik adımlar atılmalıdır.

Çalışmamızda bahsettiğimiz ve çevrede oluşan gecikmelerin nedenini toplamak gerekirse; Toplumda yaşayan insanların yasalara karşı sosyalleşmemeleri, mahkemelerde yeterli personel ve teçhizat bulunmaması, ön soruşturmaların yeterli düzeyde yapılmıyor olması, mahkemelerin gereksiz ve yoğun iş yükü altında olması, hakim ve savcılarda mesleki eksiklikler bulunması, bu konudaki hâkimlerin yeterince

denetlenememesi, avukatların yargılamayı geciktirmedeki rolü, üst mahkemelerin içtihatları ve bazı usul kurallarının gereksiz şekilde verilmesine bağlı olarak ertelenen davaları sıralayabiliriz.

Bu sorunsallar göz önüne alınarak bunun için yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yargılamada gecikme sebeplerine ilişkin çözüm üretebilecek, makul sürede yargılanma hakkına hizmet eden düzenlemelere yer verilebilecektir. Asıl çözümün ise düzenlemelerin uygulanabilir hale getirilmesi ve etkinliğinin sağlanmasıdır. Örneğin yargılamanın tek celsede bitirilmesi ilkesinin mevcut yapı ile pek işler olduğu söylenemez. Bu gecikmelerde ilgili kanundan doğan bazı usul işlemlerinin yanında, mahkemelerin ağır iş yükü ya da değişik adli yargılama safhaları gibi nedenler sebep olabilmektedir. Keza Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ağır iş yükünü makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasında geçerli bir itiraz olarak kabul etmediği bilinmektedir.

Türk ceza adalet sisteminde etkinliğin sağlanabilmesi ve makul sürede yargılanma hakkının güvence altına alınabilmesi bakımından TCK ve CMK' da yapılan değişikliklerle beraber, hakkın etkinliğinin sağlanabilmesi için sistemin bütün olarak düşünülmesi gerekmektedir. Örneğin yargılamanın makul sürede yapılabilmesi bakımından hazırlık soruşturması aşamasında toplanan deliller büyük önem taşımaktadır. Bu delillerin özellikle olay yerinde toplanması ve değerlendirilmesi bakımından ülke çapında uzman kadrosunun ve kriminal laboratuvar sayısının artırılması ve gerekli teknik donanımın sağlanması gerekmektedir.

Uzman savcılık ve hakimlik uygulamasına geçilmesi, makul sürede yargılanma hakkına hizmet edebilir. Özellikle karmaşık yapılu suçlarda bu sistem bilgi eksikliğinden kaynaklanan gecikmenin önüne geçerek hem soruşturma hem de kovuşturma aşamasında zaman kazandıracaktır. En azından belli bir kıdemden sonra atamaların en aza indirilmesi düşünülebilir. İş yükünün olağanüstü derecede arttığı yerlerde, yargılamayı hızlandırmak bakımından yardımcı hakim tayini usulü getirilebilir.

Çalışmada ele alınmış olan adil yargılanmanın unsurları ve bu unsurlar arasındaki önemli olanlardan biri olan makul sürede yargılanma hakkının durumu incelenip uluslararası boyutta hukuksal düzeyde kıyaslar yapılmıştır.

Makul sürede yargılanma hakkının tam olarak pratiğe dökülebilmesi için mevzuat düzenlemeleri dışında niceliğin ve niteliğin artırılması, insan kaynağının artırılması, gerekli araç-gereçlerin sağlanması gibi çözüm unsurları da başka bir akademik çalışmanın konusu olarak değerlendirilebilir.

Türk yargı sistemindeki yargılanma süreçlerinin makul bir süreyi aşmasını önleyerek yargılama faaliyetinin uzamasından doğan zararları tazmin edici nitelikte edimler koyulması da gerekmektedir.

Yargılama sistemimizde makul sürede yargılama yapma yükümlülüğüne ilişkin olarak etkin bir çare bulunmamasından dolayı AİHS'nin 13. maddesinin ihlalinin önlenmesi için tıpkı karşılaştırmalı hukukta olduğu gibi bir takım yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda iç hukuk sistemimizde hem yargılama faaliyetinin uzamasını önleyici hem de bu süreçten doğan zararları onarıcı etkiyi içeren etkin bir çarenin oluşturulması en isabetli yaklaşım olacaktır.

Çalışmanın başında kullanılmış olan “ *Geç gelen adalet, adalet değildir*” deyiminin aslında ne kadar önem taşıdığı bu ve benzeri çalışmalar incelendiğinde fark edilebilmektedir. Bunun dışında bireysel olarak yaşamış olduğumuz hukuksal süreçlerde de hukuka karşı tüm inancımızı alan kararın geç tecellisi ciddi bir problem olup bu konudaki yasal düzenlemeler umut verse dahi ülkemizde hala hukuk süreçleri içerisinde kendine geniş bir yer bulan kavram olup AİHM kararlarında hukuk sistemimizin eleştirildiği noktalardan birisidir.

Ceza davalarını ne kadar çabuk sonuçlandırmak gerekirse, hakikati araştırmakta o denli zorlaşmakta ve önemi daha da artmaktadır. Asıl amacın maddi gerçeği araştırmak olduğu unutulmayarak yargılamanın hızının önüne geçmesi engellenmelidir. Bu nedenle, cezai işlemlerin gerçeğin araştırılması konusunda mümkün olduğunca çabuk sonuçlandığı belirtilmelidir. Bu nedenle, makul bir sürede yargılanmanın, hızlı bir şekilde değil, yapılması gereken işlemlerin en kısa sürede yapılması amaçlanmaktadır.

Tüm bu eksiklikler ve çözüm önerileri göz önüne alınarak hem makul sürede yargılanmaya ihtiyacı olan dava ve hak sahibi tarafların hem de uygulayıcı olan devlet organlarının ve kanun koyucuların adil yargılanma hakkının unsuru olan makul sürede yargılanma hakkı kavramının daha iyi anlaşılmasının ve etkinliğinin gerçekleştirilebilmesi için başta Anayasa olmak üzere Usul Kanunlarının tamamında ayrı bir madde başlığı altında düzenlenmesine imkan tanınmasının sağlanması gerekmektedir. Bu yeknesaklıkla makul sürede yargılanmanın bilinirliği ve kullanılabilirliği artırılarak ikilemlere yer vermeyip yargısal inancın verimliliği daha da artırılabilecektir.

KAYNAKLAR

- AKILLIOĞLU, Tekin, (1989), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz”, **AÜSBF Dergisi**, 44 (3), 1989, s. 164-165.
- ALEMDAROĞLU, Tuncay, (1996), “Yargı Reformunda Öncelikler”, **Yeni Türkiye Dergisi**,10, 191-193.
- ALTAŞ, Sabiha Elif, (2009), “Ceza Davalarının Uzun Sürmesinde Rol Oynayan Etmenler”, Yüksek Lisans Tezi, **Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- ARSLAN, Ramazan ve Süha TANRIVER, (2001), **Yargı Örgütü Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- AŞÇIOĞLU, Çetin, (1998), “Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 22, İnsan Hakları Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos, s. 925- 935.
- BAŞAR, Mükerrerem Onur, (2008), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- BECCARIA, Cesare, (2010), **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, İmge Yayınevi, Ankara.
- CENTEL, Nur ve Hamide ZAFER, (2003), **Ceza Muhakemesi Hukuku Pratik Çalışma Kitabı**, Beta, İstanbul.
- CENTEL, Nur, (2007). “Dürüst Yargılama ve Medya Bakımından Demokrasi Kültürü”, **AÜSBFD**, 49, 3-4.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz, (1994), “Frau-İtalya Davası: Frau v. Italy: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nde ‘Makul Süre’ Şartı”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, AÜSBF Yayınları, C. 2, S. 1, Mayıs 1994, sf. 40.
- ÇİFTÇİ, Erhan, (2003), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Işığında Adil Yargılanma İlkesi ve İdari Yargı”, **Danıştay Dergisi**, Yıl:33, Sayı:106, s. 77-97.
- ÇOLAK, Haluk, (2007), **Çapraz Sorgu**, Bilge Yayınevi, Ankara.

- DEMİRBAŞ, Timur, (2000), “Yargının Yapısal Sorunları”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir, 352-365.
- DİNÇ, Güney, (2006), **Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBB Yayınları, Ankara.
- DİRİM, Volkan, (2015), “Ceza Yargılamasında Adil Yargılama İlkesi (Dava Süresi- Aleniyet – Şüpheli ve Sanık Hakları)”, **CHKD**, 3(2), 2015.
- DOĞRU, Osman, (1998), **İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı**, Beta Yayınevi, İstanbul.
- DOĞRU, Osman, (2003), **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları**, Cilt 1, T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- DOĞRU, Osman, (2003). **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları**, Cilt 2, T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- DONAY, Süheyl, (1994). **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- EKİNCİ, Ahmet, (2014), “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarından Mahkemeye Erişim Hakkı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 18 (3), 825.
- ERDOĞAN, Mustafa. (2011). **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara.
- European Court of Human Rights, Annual Report 2008, **Registry of the European Court of Human Rights, Strazburg**, 2009, (Çevrimiçi), http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2008_ENG.pdf, Erişim: 25.05.2019.
- EVİK, Vesile Sonay, (2004), **Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı**, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- FEYZİOĞLU, Metin, (1996), **Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık**, US-A Yayıncılık, Ankara.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz ve A. Şeref, GÖZÜBÜYÜK, (2013), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, (1994), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılanma”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** (İlhan Öztrak’a Armağan), Cilt: 49, No:1-2, Ocak-Haziran, s.199-223.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, (1995a). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Doğru Yargılama”, AIHS Uygulamasında Kişisel Haklar Semineri, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, İnsan Hakları Merkezi Yayınları, No:11, Ankara.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, (1995b), **Yargılama Makamları Önünde Makul Süre**. AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara.
- GÖREN, Zafer, (2006), **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- GÖRGÜN, Şanal, (2000), “Yargılamanın Gecikmesinde ve Hızlanmasında Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, 178.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref ve Feyyaz GÖLCÜKLÜ, (2003), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- GÜVEN, Ülkü Türk, (1996), “Türk Yargı Sisteminde İyileştirme ve Yeniden Yapılanma” **Yeni Türkiye Dergisi**,10, 314-320.
- HARIS, David, (1967), “The Right To A Fair Trial In Criminal Proceedings As A Human Rights”, **International and Comparative Law Quarterly**, 1967.
- <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-kararlari/>
- <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>
- <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/>
- İNCEOĞLU, Sibel, (2002), **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı- Kamu ve Özel Hukuk Alalarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Beta Basım, İstanbul.
- İNCEOĞLU, Sibel, (2005), **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, 2. Basım, Beta Basım, İstanbul.

- KAHRAMAN, Mehmet ve Alptekin TÜRKER, (2019) “Anayasa Mahkemesinin Olağanüstü Yönetim Usullerinin Uygulandığı Dönemlerde Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkına İlişkin Bireysel Başvuruları İnceleme Yöntemi”, **İnternatinol Social Sciences Studies Journal**, 5 (33); 1964-1976
- KAHRAMAN, Mehmet, (2019), **Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarına Göre Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- KALEM, Seda, Damla, JAHIC ve İdil, ELVERİŞ,(2008), **Adalet Barometresi Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KARAKUŞ, Hüseyin, (2001), **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Karşı Oylarında Türkiye**, İstanbul Barosu Başkanlığı.
- KAREKAHYA, Hakan, (2008), **AİHS 6. Maddesi Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**, Savaş Yayınevi, Ankara.
- KARTAL, Kaya, “**Adil Yargılanma Hakkı**”, <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIII/117.pdf> Erişim: 28.03.2019
- KAŞIKARA, M. Serhat, (2009), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı”. **TBB Dergisi**, 84, 244.
- KILINÇ, Ayşe, (2013), **Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım**, Savaş Yayınları, Ankara.
- KİBAR, Recep, (1997), **Türk Hukukunda Sanık Hakları**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- KÖKÜSARI, İsmail, (2010), “Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15 (1), 165.
- KURU, Baki, (2001), **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, 6 C., 6. bs., C. 2, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul.
- MOLE, Nuala ve Caterina, HARBY, **Adil Yargılanma Hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, Avrupa Konseyi.

- ÖZBEK, Özer Veli, Pınar BACAKSIZ, Koray DOĞAN, (2007), **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ÖZEKES, Muhammet, (2003), **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenme Hakkı**. Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÖZGÜL, Özkan, (1997), "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Makul Süre ve Ülkemizdeki Durum", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 3-4, 338.
- PEKCANITEZ, Hakan, (1997), "Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı", **İzBD**, 2, 35-55
- PEKCANITEZ, Hakan, Oğuz ATALAY ve Muhammet, ÖZEKES, (2007), **Medeni Usul Hukuku**, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- REID, Karen, (2000), **Adil Bir Yargılamanın Güncelleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi, Üçüncü Kitap**, Çev., Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- REİSOĞLU, Safa, (2001), **Uluslararası Boyutuyla İnsan Hakları**, Beta Yayınları, İstanbul.
- SANDER, Oral, (2000), **Siyasi Tarih**, İmge Kitapevi, Ankara.
- SOYDAN, Billur Yaltı, (2000), "İnsan Hakları Açısından Vergi Yükümlüsünün Adil Yargılanma Hakkı", **Vergi Sorunları Dergisi**, Nos.143-144-145.
- SÖNMEZER, Sulhi, (1998), **Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler**, Beta Yayınları, İstanbul, s 67-70.
- TAKÇI, Hidayet, (2017), **Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- TANRIKULU, Sezgin M. (2012), **İnsan hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı**. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- TANRIVER, Süha, (2004), "Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı", **TBB**, Sayı 53, 191-215.

- TEZCAN, Durmuş, M. Ruhan, ERDEM, (2000), **Adil Yargılanma Hakkı**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Theory and Practice of the European Convention on Human Rights.** (2006). F. Van Dijk (ed.), Intersentia.
- Uluslararası Af Örgütü, (2000), **Adil Yargılanma Hakkı**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, Şeref, (1997), **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ÜNAL, Şeref, (2002), **İHAS (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri)** TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ÜNVER, Yener ve Hakan, HAKERİ, (2010), **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 3. Basım, Savaş Yayınları, Ankara.
- WHITE, Robin C.A. & Ovey, CLARE. (2010). **Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights.**
- YENİSEY, Feridun, (1996), “Ceza Adalet Sisteminin İşleyişindeki Etkinlik Araştırması, **Yeni Türkiye**, 10.
- YILMAZ, Zekeriya, (1999), **Cezada Yargılama Gideri, Harç, Vekalet Ücreti ve Şahsi Hak Davası**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.